

वैखानसस्मार्तसूत्रम् ॥

VAIKHĀNASASMĀRTASŪTRAM,

THE DOMESTIC RULES OF THE VAIKHĀNĀSA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

CRITICALLY EDITED BY

DR. W. CALAND,

Professor of Sanskrit in the University of Utrecht.

Vol. T.

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

CALCUTTA.

1927.

B. J. 265
V-I

15949

PREFACE.

This critical edition of the Grhya and Dharmasūtra¹ of the School of the Vaikhānasas, which together may be designated as their Smārtasūtra, is based on the following materials.

1. *Ma*, a copy, in Telugu characters like its original, of a manuscript belonging to the Government Oriental MSS. Library, described in 'a Triennial Catalogue of Manuscripts collected for the Government Oriental MSS. Library at Madras,' Vol. II, Part I, Sanskrit C, number 1605 (page 2262). The whole of this manuscript, which contains also the Śrautasūtra, was copied for me, with the exception of the Dharma and Pravara sūtras.

2. *Bh*, a copy, equally in Telugu, of the Bhāṣya on the Grhya and Dharmasūtra, composed by Nṛsiṃhāgnicit,² son of Mādhavācārya, described in the same Catalogue under number 1609 (page 2271). This manuscript contains the bhāṣya on the first nine Praśnas; the bhāṣya on the last Dharmapraśna is wanting. •

3. *Vi*, the manuscript belonging to the Library of the University of Vienna (Ms. 311), a copy made for Professor Bühler from a Mysore manuscript.

4. *My*, a copy in Devanāgarī made for me from a Grantha manuscript in Mysore, described in 'Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library of Mysore' (1900), page 29, No., 1359.

5. *Ed*, viz. the Kumbakonam Edition of 1914 entitled: 'śrīvaikhānasagrhyasūtram dharmasūtrapravarasūtrasaḥitam' by Nārāyaṇa Bhaṭṭācārya. As this edition is out of print and very difficult to obtain and, moreover, printed in Grantha

¹ The Pravarasūtra, a list of proper names which agrees closely with that of Āpastamba, has been left aside.

² The author calls himself also Nṛsiṃhavājapeya and Vājapeyakṛt or Nṛsiṃhavājapeyabhāṭṭācārya.

character, a new edition seemed not to be superfluous, the more so, as the Kumbakoṇam edition, though in the main a good piece of work, gives no variant readings. But, as will be seen from our present edition, the tradition of this Vaikhānasa text is by no means without its discrepancies and moot points. So I have considered this printed text as a manuscript, though a fairly correct one.

These are the five sources on which our text is principally based. For the Dharmasūtra alone we have :

6. *Tri*, the Trivandrum edition of 1913 prepared by T. Gaṇapati Śāstri.

Of more or less use for the constitution of the text were the following works :—

- (a) The Vaikhānasagrhyaprayogavṛtti (cited by me as 'Prayoga') by Sundararāja, a copy made in the original Telugu from a manuscript belonging to the Government Library of Madras, described under No. 1610 of the Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2272.
- (b) The Vaikhānasasūtradarpaṇa (cited by me as 'Darpaṇa') by Nṛsiṃhavājapeyayājin son of Mādhavācārya (obviously the author of the Bhāṣya) 'a handbook of rites in accordance with the Vaikhānasagrhyasūtra' printed at Kumbakoṇam in 1915 in Telugu characters. This Darpaṇa treats only of the materials contained in the Grhyasūtra up to the end of the third Praśna. The author follows the Sūtra passage by passage. His division of the text differs from the one which is found in our manuscripts; he divides not into khaṇḍas but into prakaraṇas, each prakaraṇa containing more than one khaṇḍa.

It was hitherto unknown, that our Vaikhānasagrhyasūtra presupposes, in the same way as do the Āpastamba, the

Gobhila- and the Kāthakagṛhyasūtra, a separate collection of Mantras. Without this collection of Mantras the Sūtra is only partly intelligible. Fortunately this book of Mantras has been preserved. A part of it has been printed under the title 'Vaikhānasamantrapraśnaḥ sasvaraḥ praśnacatuṣṭayātmakāḥ : a Vedic lectionary in 4 praśnas for the ritual of the Vaikhānasa school of the Taittirīyas,' edited in Grantha characters at Kumbakonam in 1910 by Kṛṣṇabhāṭṭācārya and other Paṇḍits. It comprises the accented text of the first four praśnas and gives the Mantras for the first five books of the Gṛhyasūtra. I am in possession of a much more extensive copy of this text, viz., 'the Vaikhānasyā mantrasaṃhitā' being a copy of No. 1359, belonging to the Government Oriental Library at Mysore, see Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library, Mysore 1900, page 9. After the four praśnas contained in the edition of Kumbakonam, some more follow : praśna V in 23 adhyāyas, praśna VI in 14, praśna VII in 11, and of praśna VIII the first 26 adhyāyas. There is no designation that here the text is complete.

On the whole, the five sources on which our text is principally founded, can be divided into two groups: on the one hand the Madras manuscript of the text (Ma) and the bhāṣya (Bh) agree mostly, on the other hand the three: Vi, My and Ed., also agree closely with one another. Wherever Ma and Bh on the one hand, and Vi My Ed on the other hand present the same readings, I have, for brevity's sake, designated these readings respectively as B and A.

Scholars, who would like to know something more about this Vaikhānasasūtra, are referred to the translation of the text, which is to appear shortly: in the Introduction to the translation some points connected with the Sūtra will be discussed.

UTRECHT,

July, 1925.

ADDITIONAL NOTE TO THE PREFACE

After my manuscript of the Vaikhānasa text was despatched to the Press, I received through the kindness of Paṇḍit Bhagavaddatta, Research Scholar of the Dayānand Anglo-Vedic College at Lahore, one more manuscript (of the gr̥hyasūtra only) for collation, viz. a copy in Devanāgarī of a manuscript belonging to the Advār Library. I was in a position, during the printing, to mention in the critical notes the variant readings of this manuscript, which I designate as *La*. This Ms. occupies a somewhat intermediate position between the two groups A and B, now agreeing more with the one and then again with the other.

I avail myself of the opportunity to express my cordial thanks to Paṇḍit Bhagavaddatta for his assistance in procuring for me the loan of this manuscript.

June, 1926.

CORRIGENDA.

- Page 4, line 5 read •भिसुखनादित्यस्यार्धं
Page 14, line 1 read •सूर्यं
Page 15, line 3 read ऊतं; line 13 read •वाहणान्
Page 21, line 15 read •प्रिदवत्याः। In note २: परित्रेच instead of परिच
Page 28, line 2 read वर्षेषु instead of वर्षेषु
Page 36, line 11 read पेशाचो
Page 39, line 2 read वाहारयन्ति
Page 45, line 12 read क्षिरणुष्या
Page 47, line 14 read •हमग्रेरग्निं
Page 55, line 12 read •प्याथता-
Page 69, line 12 read •क्ष्मासो
Page 70, line 9 read •कुम्भेन
Page 73, line 2 read इति^१; line 13: बुद्धये
Page 75, line 6 read •जुक्ता; line 9: जुक्ता
Page 76, line 3 read ते instead of ते
Page 94, line 15 read वैष्णवाः
Page 98, line 15 read सन्धोः
Page 108, line 1 read •सूर्यं
Page 120, line 14 read तत्सर्वं

सूचीपत्रम् ।

प्रथमः प्रश्नः	१
द्वितीयः प्रश्नः	२१
तृतीयः प्रश्नः	३६
चतुर्थः प्रश्नः	५४
पञ्चमः प्रश्नः	६८
षष्ठः प्रश्नः	८६
सप्तमः प्रश्नः	१०४
ऋद्धे अष्टमो धर्मे प्रथमः प्रश्नः	११२
ऋद्धे नवमो धर्मे द्वितीयः प्रश्नः	१२२
ऋद्धे दशमो धर्मे तृतीयः प्रश्नः	१३३

। वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

अथ निषेकादिसंस्कारान्याख्यास्यामः । ऋतुभंगमनगर्भा-
 धानपुंसवनसीमन्तविष्णुबलिजातकर्मात्याननामकरणाश्राश्रान-
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनचौडकोपनयनपारायणप्रतबन्धविसर्गेपा-
 कर्मसमावर्तनपाणिसहणानौत्यष्टादश संस्काराः शरीराः
 यज्ञाश्च द्वाविंशत्^१ ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो
 मनुष्ययज्ञश्चेति^२ पञ्चानामहरहरनुष्ठानं^३ स्थास्त्रीपाक आययण-
 मष्टका पिण्डपितृयज्ञो मासिआहुं चैव्याश्रयुजौति^४ सप्त पाक-
 यज्ञाः^५ अग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावाययणेष्टिश्चातुर्मास्यो^६
 निरूढपशुबन्धः सौचामणीति सप्त हविर्यज्ञाः^७ अग्निष्टोमो
 ऽत्यग्निष्टोम उक्त्यः^८ षोडशी वाजपेयो ऽतिरात्रो ऽप्तोर्याम
 इति सप्त सोमयज्ञा इत्येते चत्वारिंशद्भवन्ति^९ निषेकादा
 जातकात्संस्कृतायां ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमाचः^{१०} पुत्रमाच^{११}
 उपनौतः सावित्र्यध्ययनाद्ब्राह्मणो^{१२} वेदमधीत्य शारिरैरा पाणि-

१ द्वाविंशतिः Vi only.

२ Thus Ma ; मनुष्ययज्ञ इति Ed, Vi ; भूतयज्ञमनुष्ययज्ञाविति My. २ -

३ ०युज इति Vi, ०युजो इति My.

४ Thus Ed La and originally Ma ; ०मासा Ma (correction) ;
 मास्यः La Bh ; ०मास्य Vi My.

५ Thus Ma and Bh ; ०जातमाचो माचः Ed La and My. ; ०जातमाच Vi.

यहणात्संज्ञतः पाकयज्ञैरपि यज्ञञ्चोच्चैः । स्नाद्याद्यपर^१
 आश्रिताग्निर्हविर्यज्ञैरप्यनूषानः । सोमयज्ञैरपि भ्रूणः । संस्का-
 रैरेतैरुपेतो नियमयमाभ्यामृषिकल्पः । साङ्गचतुर्वेदतपोयोगा-
 दृषिः । नारायणपरायणो गिर्दन्धो मुनिरिति संस्कारविशेषा-
 त्पूर्वात्पूर्वात्परोवरीशानिति^२ विज्ञायते ॥ १ ॥

अथ चातुराश्रमिणां ज्ञानविधिरभिषेकदिव्यवायव्याग्नेय-
 गुर्वनुष्ठा^३ इति पञ्चधा भवति । नदीतटाकूपानामस्नाभे
 पूर्वस्योत्तरमुपतिष्ठेत् । प्राङ्मुख उदङ्मुखो वाक्रम्य जलस्यलेम्बा-
 शीनः पाणिपादावा मणिवन्धनानुतो दक्षिणादि प्रत्येकं
 प्रसाध्याजेनावस्नावमविष्किलमद्रुतमशब्दमषडिर्जानु^४ इदयंगम-
 मुदकं गोकर्णवत्याणि कृत्वा ब्रह्मेण तीर्थेन चिराचम्य द्विर-
 ङ्गुष्ठमूलेनाशं^५ परिमार्च्छं^६ ङ्गुष्ठस्याग्निः प्रदेशिन्या वायुर्मध्यमस्य^७
 प्रजापतिरनामिकायाः^८ सूर्यः कनिष्ठिकच्छेद्र^९ इत्यधिदेवता^{१०}
 भवन्त्यङ्गुष्ठमध्यमाभ्यां सर्वतीर्थेषां सुखं । मार्च्छंङ्गुष्ठानामिकाभ्यां
 चतुष्पदी च ङ्गुष्ठप्रदेशिनीभ्यां नासिकामङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां^{११}

१ Thus Ma ; •परसाधिता• Vi, My, Ed.

२ पूर्वात् once only Ma.

३ •वेकः द्वियो वायव्ये प्राग्रयो गुर्वनुष्तेति Ed.

४ •जेनावसा• Ma Ed ; •जेनावसा• Vi ; •जेनवसा My ; the Bh. reads as Ma and Ed., but the explanation points to चपसाव । Only La Vi My •जानु, the other sources •जानुर्दयं• ।

५ ••••• om. A, La.

६ वायुः प्रजापतिर्मध्यमस्याना• A, La.

७ कनिष्ठकच्छेद्र Vi My Bh La.

८ अधि om. Vi Ed La, the whole word अधिदेवता not in My.

९ नासिका behind चङ्गुष्ठकनि• in A, La.

ओचे^१ सुजौ ताभ्यामङ्गुष्ठेन वा^२ हृदयमङ्गुलिभिर्नाभिं चाङ्गु-
 ष्ठेन प्रत्यङ्गमपस्य स्पृष्ट्वा जङ्गयोर्वान्ने पाणवप्यभ्युक्ष्य^३ सर्वाभि-
 र्मूर्धानं स्पृशतौ^४ ऽहसुभ्याभ्यामिति करावापः पादावस्त्रिन्कुक्ष
 इति पादौ च तथा प्रचाख्यापः पुनन्विति पुनस्तथाङ्गामति^५
 च्छन्वेदः प्रीणात् यजुर्वेदः प्रीणात् सामवेदः प्रीणालिति
 चिरपः पौत्वाथर्ववेदः प्रीणालितिहामवेदः प्रीणात् चन्द्रमाः
 प्रीणालिति चिधा मुखं^६ मार्ष्टिं^७ महेश्वरः प्रीणालितिः
 मूर्धानमादित्यः प्रीणात् सोमः प्रीणालिति चक्षुषी दिशः
 प्रीणन्विति^८ ओचे वायुः प्रीणालिति नासिकामिन्द्रः प्रीणा-
 १० लिति भुजौ विष्णुः प्रीणालिति हृदयमग्निः प्रीणालिति
 नाभिं^९ स्पृशतीत्येके^{१०} ॥ २ ॥

अथापो नमस्कृत्यावगाह्य यावदमनश्शङ्कमङ्गिर्मुदा च
 गात्रशुद्धिं कृत्वा वस्त्रमा दशात्सूदितमिति नेनेक्ति गात्रव्या
 प्रागधिकसुदगधिकं^१ वाप्सणाति^२ शुक्रे तथेव गृहीयादिद-
 १५ मापः प्रवहतेत्यभिगम्य हिरण्यशटङ्गमिति जलं^३ प्रणम्य समृदो-
 दकेनापः पुंनालित्यभ्युक्ष्येदमापः शिवा इत्यपो विनाह्य
 सुखातीदं ब्रह्म पुनीमह इति पवित्रं गृहीत्वा ब्रह्म पुनालि-
 त्यङ्गुलां निक्षिप्य शतधारमिति जलं गृहीत्वा^४ पथस्तती-

१ अपि om. Vi My.

२ A La om.

३ ०पि० both times Ma Ed La Vi Bh, ०प० My'only.

४ A La om.

५ Ma ins. अर्धपुष्टं सहाटे धारयन् ।

रोषधय इत्याचम्य श्वरग्रय इत्युपस्थानमादित्यस्य चित्पति-
 रिति त्रिभिरनामिकोपान्ताभ्यां समुदोदकेन चिः प्रदक्षिण-
 मावर्त्य श्वरो मार्क्षापोहिरण्यपवमानैः प्रोक्षयत्युदयमित्यादि-
 नादित्यमुपस्थाय^१ महाध्याहृत्या जलमभिमग्न्य कर्णावपि-
 धायाभिसुखमादित्यार्धे^२ निमज्ज्य ऋतं च सत्यं च याम् ५
 गन्धा इति चिरावर्तयन्नघमर्षणं करोति^३ ततो मन्दं
 निःश्वस्य धौतं परिधायानुपमृज्य वासः प्रातः सूर्यस्तेत्यादिना-
 चम्यापोहिष्ठादिभिर्ऋग्भिस्तिष्ठभिः प्रोक्ष्य- गायत्र्यापो ऽभि-
 मन्व्यादित्याभिसुखं विक्षिप्य प्रदक्षिणं करोति^४ प्राणायाम-
 नेकावरं^५ कृत्वाष्टावरं^६ सावित्रीमन्त्रस्य मिक्षेत्यादिभिर्ऋग्भि- १०
 स्तिष्ठभिस्तिष्ठन्मन्थ्यामुपासौत^७ मध्याह्नं आपः पुनन्वित्या-
 चम्य^८ तथा^९ प्रोक्ष्योदयमित्यादिभिर्धनुर्भिस्तिष्ठन्नादित्यमुप-
 स्थाय^{१०} तथा करोति^१ सायमग्निस्तेत्यादिनाचम्य तथा प्रोक्ष्य
 यच्चिद्धौत्यादिभिः सामभिरुपास्यासीनस्तथा करोत्युदिताकां
 पश्चिमाकांमिति च सन्ध्ये यथादिशं तस्मान्नादिना दिग्देवताः १५
 पितृन्पापसव्यं ब्रह्माणं चोदङ्मुखो नारायणादीन्मोऽन्तेनोप-
 तिष्ठेत^१ ॥ ३ ॥

१ प्रोक्ष्य instead of प्रोक्षयति La Vi My.

२ कर्णौ पिधाय Ma Bh, कर्णावभिधाय Vi My.

३ एकवरं Bh, Vi.

४ ऋष्टवरां Bh; ऋष्टावरान् Vi My La.

५ Thus Vi My Bh; पुनन्वित्यादिना Ma Ed.

६ My om.

७ After धनुर्भिः A La ins. तिष्ठभिः (!).

अथाचम्य कौरुचेचमिति^१ जलं नमस्कृत्य महाबाहत्या
 अक्षमभिमग्न्य हस्तेन तक्षतीर्थक्रमेण कूप्याभ्यः स्नाहेत्यादिभि-
 स्तर्पयति^२ भूपतिं तर्पयामि भुवनपतिं तर्पयामि भूतानां
 पतिं तर्पयामि प्रजापतिं तर्पयामि ब्रह्माणं तर्पयामि नारायणं
 तर्पयामि महादेवं तर्पयामि खलन्दं तर्पयामि विनायकं^३
 तर्पयामि^४ यथादिशं तन्नामादिना दिग्देवतास्तर्पयतीन्द्रं
 तर्पयामि यमं तर्पयामि वरुणं तर्पयामि कुबेरं तर्पयाम्यग्निं
 तर्पयामि निर्वृतिं तर्पयामि वायुं तर्पयामीशानं तर्पया-
 म्यादित्यं^५ तर्पयामि सोमं^६ तर्पयाम्यङ्गारकं तर्पयामि बुधं
 १० तर्पयामि बृहस्पतिं तर्पयामि शुक्रं तर्पयामि शनैश्वरं
 तर्पयामि राजं तर्पयामि केतुं तर्पयामि ग्रहास्तर्पयामि^७ ।
 नक्षत्राणि तर्पयामि तारास्तर्पयामि विश्वान्देवास्तर्पयामि
 सर्वास्य देवतास्तर्पयामि वेदास्तर्पयामि यज्ञास्तर्पयामि
 कृन्दास्तर्पयामि^८ खगोचादिसप्तर्षीस्तर्पयति विश्वामिचं^९

१ आदिभिः om. Ma.

२ Thus A La, where, however, we find before विनायकं त० the words विन्नं त० (found in the printed text of the Samhitā, not in the grantha copy of it). In Ma the passage from खलन्दं त० on up to इन्द्रं त० (incl.) is omitted.

३ Of the planets Āditya and Soma occur only in A.

४ The anuṅāsikā throughout (in passages cited from the Samhitā) in Ma alone, the others present the anusvāra.

५ Before विश्वा the text of Vi La and Ma and the two recensions of the Samhitā ins. विचनसं त०, but cp. IX. 13; Eḍ puts these words into brackets.

तर्पयामि जमदग्निं • तर्पयामि भरद्वाजं तर्पयामि गौतमं
 तर्पयाम्यत्रिं तर्पयामि वसिष्ठं तर्पयामि कश्यपं तर्पयामि ऋगुं
 तर्पयामि^१ सर्वानुषोऽस्तर्पयामि सर्वा ऋषिपत्नीस्तर्पयामि^१
 प्राचीनाधीती पित्र्याणि करोति^१ जम्बोदकान्त इति पितृभ्यः
 पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः पितॄ- *
 महपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः स्वधा
 नमस्तर्पयामोति तर्पयति^१ । अथ निवीती भौमाऽस्तर्पयामि
 भौमदिव्याऽस्तर्पयामि नागाऽस्तर्पयामि नागदिव्याऽस्तर्पयामि
 यावन्तो जलार्थिनस्तावन्तः प्रतिगृह्णन्वित्यपो विसृज्याचम्य
 ब्रह्मयज्ञं करोति^१ शुद्धे देशे बर्हिरासीर्थं ब्राह्मणामनमास्थायः^१ १०
 पवित्रपाणिर्ब्रह्माञ्जलिं कृत्वा प्राङ्मुखः सावित्रीपूर्वं नित्यमिषे
 लोर्जे लेत्यादि यथाकामं^१ नैमित्तिकमृतं च मृत्यं च
 देवकृतस्य यन्मे गर्भं तरत्य मन्दी वसोः पवित्रं जातवेदसे
 विष्णोर्तुं कं महस्त्रग्रीर्षेकाचरमा त्वाहार्दं लमग्ने पवस्त्रादी-
 स्त्राधायमधीयीत शौरौभिर्च्चग्निर्थाकाममादित्यं चोप- १५
 तिष्ठेत^१ ॥ ४ ॥

• अग्रतो नित्यं पादौ प्रक्षाल्याचम्य अतो देवादि वैष्णवं
 अग्रा दिव्यं वाथव्यमाग्नेयं मन्त्रज्ञानं वा कृत्वा पूर्ववदाचमना-

१ "After ऋगुं त० Ed ins. into brackets अगस्त्यं त०, remarking अगस्त्यस्य
 पदस्य गोचप्रवरे दृश्यमानत्वात् । Some of the MSS. write भारद्वाज and
 काश्यप ।

१ Ma om. इति तर्पयति ।

१ Here and throughout B ब्राह्मण० ।

दीनि कुर्याद्विद्वस्युतेगङ्गैराधावैः सातपेर्वर्षैर्वासेचनं दिव्यं^१
 गवां पादोद्गतैर्वायुनीतैः पांसुभिः सूर्यमं वाद्यथं^२ भस्मना
 शुद्धेन सर्वाङ्गमालेपनमाग्नेयमापो हि ष्ठेति मन्त्रेणाग्नेयेन
 तीर्थेनाभ्युक्षणं मन्त्रस्नानं^३ दक्षिणपाणेर्मध्यतलमाग्नेयं^४ तीर्थं
 कनिष्ठाङ्गुलिमूलं^५ देवं^६ सर्वाङ्गुलिमूलायमार्षं प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयो-
 र्मध्यं पैतृकमङ्गुष्ठस्य मूलं ब्राह्मं^७ देवेन तीर्थेनोपवीती दैविकं
 कार्थमार्षेणार्थं^८ पैतृकेण पित्र्यं^९ सर्वं ब्राह्मेण ब्रह्मतर्पण-
 माचमनमाग्नेयेन^{१०} तीर्थेनाभ्युक्षणं करोति^{११} दक्षिणहस्त-
 सुद्धत्योपवीतं धारयेदुपवीती वामसुद्धृत्य माचौनावीती
 कण्ठसक्ते^{१२} निवीती भवति^{१३} स्नात्वा पुष्टे ऽहनि संस्कारहोमं
 जुहुयादिति विज्ञायते^{१४} ॥ ५ ॥

अथ पुण्याहं^१ पञ्चावराङ्कोचियानाह्वयाभिपूजयत्याचार्यः
 करकं धारास्त्रित्यङ्गिरापूर्येदमापः शिवा इत्यपो ऽभिमन्व्य
 पुष्याद्यैः^२ सर्वतीर्थजलमित्यभ्यर्च्य प्रतिवाचकान् प्राङ्मुखानुद-
 १५ ङ्मुखान्वा स्थापयित्वादेवमुखः सुपुण्याहं^३ करोमौति संकल्प्य स्वस्ति
 सुप्रोक्षितमस्त्विति स्थानं प्रोक्ष्य^४ प्रजापतिः प्रियतामित्युक्त्वा

१ मध्यं तल्ल० A La.

२ •कुलेर्वलं Ma.

३ दिव्यं A La.

४ Before षाग्नेयेन A La ins. चापो विष्ठेतिमन्त्रेण ।

५ कण्ठे सक्ते B ; •सक्ते Ed only.

६ •दिभिः A La.

७ Before सुपु० La Vi and My ins. स्नानः करकं वाङ्माचसुद्धृत्य, which reading is mentioned in Ed in a footnote (वाङ्माचसुद्धृत्य करकं).

८ संप्रोक्ष्य Ma.

तैः प्रियतामिति वाचयति ^१ श्राग्यन्तु घोराणीत्युत्तरानां
 शिरपः स्त्रायति ^१ अतो देवा इत्ययं दैविके सं त्वा मिच्छा-
 मीत्ययं सूतके शुची वो ह्येत्ययं प्रेतके द्रविणोदाः सविता
 नवो नवो विद्युच्छतं ज्ञीवाष्टौ देवा हिरण्यरूप ऋध्याम
 सोममाहार्धं त्वार्धमणं सोमः राजानमिन्द्रावरुणा अथे जातो ५
 या गुह्युर्थस्त्वा हृदा यस्मै त्वं नर्यं प्रजां सुचामाणं शतायुधाय
 दक्षिणावतां भद्रं कर्णेभिः शतमिन्वदितिर्द्यौरित्युत्विजः सर्वं
 वर्देयुः ^१ ॥ ६ ॥

देवा ऋषयः पितरो यद्वा देव्य ऋषिपत्न्यः पितृपत्न्यो
 वेदा यज्ञाश्च सर्वाद्याः प्रियन्तामन्तः प्रतिवचनं ^१ पुण्याहं १०
 शिवमायुष्यमरोग्यमविघ्नमचलमैश्वर्यं यत्पापं तत्प्रतिहतं यच्छ्रेयः
 शिवं कर्म शिवः पञ्च इत्यस्वन्तास्तथान्तः ^२ प्रतिवचनं ^१ शिवा
 ऋतवः सन्तु शिवानि नचत्राणि भवन्तु सर्वकर्ममष्टद्विरस्तु
 सर्वधनधान्यसंपूर्णमस्त्वित्येकैकमुक्तवन्तः ^२ प्रतिवचनं ^१ यत्पुण्यं
 स्वस्ति न ऋध्यास्तेति पूर्वोक्तामितरे ऽनुवदन्ति ^१ यजमानस्य १५
 नचत्रनामादि गोत्रनाम सुतानां मातृगोत्रनामान्तात्परं शर्मानं
 नाम प्रणवादि भवन्तो ब्रुवन्तु पुण्याहं स्वस्त्वृद्भान्तं प्रत्येकं त्रिधा
 त्रिधा यथाविभक्तिवापितमनुवाचयेयुः ^१ आपोहिरण्यपवमानैः
 प्रोचयति ^१ पुण्याहे ह्यते तदहः पुण्यं भवत्यादावन्ते वा
 पुण्याहेन सर्वाः क्रियाः पुण्याः परिपूर्णा भवन्ति ^१ स्वांस्ततो १०

१ तथाकं My Ed.

२ Thus Ma La Ed ; उक्तावन्तः Vi My. R. prob. उक्ताः or with Vi
 and My उक्तावन्तः ।

ऽधीति दक्षिणाकाशसुक्तवत्सु घृतात्परीत्यङ्गिर्धयाशक्ति^१
 दक्षिणां हस्तेन दक्षिणेन • ददाति^१ । लमग्ने यजानाः
 होतेति तदाददीरन्व^१ च दक्षिणादानादाने तत्रैवं स्यादिति
 विज्ञायते^१ ॥ ७ ॥

५. अथाम्नायतनं^१ प्राक्प्रवणे वीक्षरप्रवणे वा शूद्रे देशे
 गौमयेनोपलिप्ते शूद्राभिः शिकताभिः प्राक्पश्चिमं दक्षिणोत्तरं
 च दक्षिणदक्षुल्यायतं द्वाङ्गुलोज्जतं यथालाभोज्जतं वा स्थण्डिल-
 मन्मायतनं^१ भवति^१ परिस्तरणवर्द्धिषः प्रतिदिक् पञ्चदश
 स्थण्डिलप्रमाणाः^१ कुण्डे षट्त्रिंशदङ्गुलास्तथैकाङ्गुलिपरिणाहा
 व्रणवक्रह्वीनाः परिधयः^१ पञ्चदशदर्भैर्ग्रथितं चतुरङ्गुलायं
 द्वाङ्गुलपान्थि हस्तमात्रं प्रोक्षणकूर्चं^१ तथैव दादशाङ्गुलमात्रं
 पवित्रं^१ तत्प्रमाणा याज्ञिकाः समिधः^१ पात्ररुवादयो यज्ञे
 प्रोक्ता^१ दर्भेषु द्रव्यं पात्रादिसंभारानुत्तरे दैविके प्रत्येकं
 दक्षिणतः पैतृके संभरति^१ नित्यहोमे ऽग्निशालायां मृदा
 १५ चतुर्दिशं दक्षिणदक्षुल्यायतां चतुरङ्गुलविस्तारां द्वाङ्गुलोज्जता-
 मूर्ध्ववेदिं चतुरङ्गुलविस्तारोत्तरां तत्परिगतामधोवेदिं च
 मध्ये निम्नं षडङ्गुलमग्निकुण्डं हत्वास्मिन्^१ गृहस्थो ऽग्निमौपा-
 सनमाधाय नित्यं जुहोति^१ वनस्थस्य आमणकाणः कुण्ड-
 माधानविशेषं च धर्मं वक्ष्यामः^१ ॥ ८ ॥

१ चङ्गिः only in Ma and La, not mentioned in the Bh.

२ अन्मायतनं A.

३ काला तस्मिन् Ma La only.

अथाधारविधानं । माह्वं प्राङ्मुखमासीनं एतो न्विन्द्र-
 मित्यन्यास्यथं प्रोक्ष्य मयि देवा इत्योदिभिस्यतुर्दिग्ं
 दर्भानुचयेदुद्बन्धमानमिति मध्यपूर्वापरयमाग्निनिर्घतिषोमे-
 ग्रानमस्तो बर्हिषा खनति । तथा पूत ज्ञाननेति षड्रेखा
 खिलिवाष्टावन्धमिति वक्रितं दर्भं दक्षिणपश्चिमस्यामुत्सृज्य
 रेखा गायत्र्या प्रोक्ष्य जातवेदो भुवनस्तेत्यरणिं गृहीत्वा
 मथितं शौकिकं वाग्निमादायाहरेत । हतप्रतीक इति
 प्रज्वालयाद्युर्दा इति प्रणम्योपावरोहेति निधायाग्न आयाह्वयं
 ते धोनिरिति प्रज्वाल्य मयि गृह्णामीत्यभिवन्ध कर्मणे
 वामिति करौ प्रचालयति । इदमापः शिवा इत्यपो ऽभि-
 मग्न्यादिते ऽनुमन्यस्व दक्षिणत दिं परिमृजामीति
 दक्षिणवेदिं नैर्घ्वाद्याद्यन्तमनुमते ऽनुमन्यस्व पश्चमतो वेदिं
 परिमृजामीति तथा पश्चिमवेदिं सरस्वते ऽनुमन्यस्वोत्तरतो

१ Thus Ed and La; आसीनो यतो Ma Bh; आसीननेतो Vi My.
 According to the Samhitā in the Kumb. edition the pratika-
 is यतो न्विन्द्रम्, acc. to the Mysore MS. एता न्विन्द्रम् ।

२ देवादिभिः A.

३ Reading of the pratika uncertain; पूतं ज्ञानं Ma; पूतं ज्ञान
 इति Vi; My utterly corrupt; पूतस्य तनेति Ed and the printed Sam-
 hitā; the Mys. MS. of the Samhitā पूतं ज्ञानसे; पूतं ज्ञाननेति Prayoga;
 पूतं ज्ञान इति Darpaṇa.

४ Thus A. La; षड्रेखा B and Prayoga and Darpaṇa; but cp.
 below. At VI. 14 and IX. 4 occurs सेखा ।

५ निर्घञ्च B.

६ Thus Ed La and Vi; षो Bh, My, Darpaṇa.; षो Ma.

वेदिं परिष्टजामीत्युत्तरवेदिं वाचव्याचनं देव सवितः प्रसुव
 पुरस्तादेदिं परिष्टजामीति पूर्ववेदिं चाग्नेघाचनमङ्गुलीरा-
 स्तीर्थं साधावेन पाणिना कूर्चन वा परिष्टज्य गायव्या वेदीः
 प्रोक्षयति । ब्रह्मसोमावृत्तिजौ वरयित्वाध्वर्युरो भूपते सुमनपत
 इति प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यामहं भूपतिरित्कुत्ते ब्रह्मन् सोम
 प्रोक्षेत्त्वामीत्यन्तं तथोक्त्वा पुनस्ताभ्यां प्रोक्षेत्युक्तस्तथा
 प्रोक्षयति । ॥ ६ ॥

पाचादाधावमादाय पवित्रे स्त इति वेद्यां बर्हिषः
 स्थापयित्वा तान्यरशुरसोति प्रोक्ष्य समिधो मुक्तवन्धाः कृण्वो
 १० ऽश्वेति वेदिरसोति वेदिं सुवादोऽग्नेभ्य इति बर्हिषसि सुग्भ्य
 इति बर्हिषो ऽयं दिवे त्वेति मध्यमन्तरिक्षायेति मूलं पृथिव्यै
 त्वेति प्रोक्षयति । पोषाय त्वेत्यपो बर्हिषन्धने संस्त्राय स्वधा पितृभ्य
 इति सापसव्यं दक्षिणतः प्रोक्ष्वापां शेषं पश्चिमस्यामुत्तरान्त-
 मूर्ध्वेति स्वावयेदुभभ्यामिति पाणी प्रक्षालयति । पूषा त
 ११ इति बर्हिषन्धं विष्टज्य मूलादूर्ध्वमादित्यं व्यञ्जनमशीत्यभि-
 मृश्य पश्चिमतो वेद्यधस्तादुत्तरागमूर्णासदंसमिति दर्भैः
 परिसीर्थं स्वासस्थं देवेभ्य इति प्रागयं स्वासने चेकं निधाय

१ Thus La My and Ed (here put into brackets) ; •ङ्गुली (ङ्गु)भिरा-
 स्तीर्थं Ma Bh Vi.

२ Thus B and Prayoga ; बर्हिषसोति बर्हिः सुवादोऽग्नेभ्य इति A and La.

३ आदित्यं व्य० Ma and Prayoga ; आदित्य व्य० Ed La, आदित्यै व्य० Vi
 My and the printed text of the Samhitā, the Mysore text of the
 Samhitā has आदित्य ऋन्दन० ; the original reading is आदित्यै सुन्दनम् ।

विष्णोः सूपो ऽसौति प्राच्यां दक्षिणत इति याम्यामुत्तरत^१
इत्युदीच्यां^१ पश्चिमत इति प्रतीच्यां^१ प्रागुत्तरायं परिसृष्ट्या-
त्युत्तरायमेशान्यामूर्ध्वं कृत्वा गन्धर्वो ऽसौति पश्चिमस्थामिन्द्र-
स्त्रेति , याम्यां भिन्नावरुणावित्युदीच्यां वेद्यां प्रागुत्तराय-
न्यरिधीन्यरिदधाति^१ ॥ १० ॥

वायव्यामुत्तरायमूर्ध्वं करोति^१ सूर्यस्त्रेति प्राच्यामुत्तरा-
न्तमुपरिष्टादित्यूर्ध्वमधस्तात्प्रागा इत्यधश्च परिषिच्य वीति-
होत्रमित्यम्यालये ममिधात्रयोशयोर्दिशोरूर्ध्वदि^१ निदधाति^१
परिस्रौर्धमित्यादिनेन्द्राद्यमुदगन्तमार्षणापो दत्त्वा सृतासौ-
त्यादिभिर्दक्षिणादि तेनैव प्रागन्तमुत्तरान्तं च परिषिच्य १०
तरुणासौत्याग्नेयादीशानान्तं प्रदक्षिणमाग्नेयान्तमङ्गिः परि-
षिञ्चति^१ वानस्पत्यो ऽसौति प्रणिधी प्रचाक्ष्य^२ पृथिव्यापो
यज्ञीय्यासौति साक्षतमङ्गिरापूर्थं वसूनां पवित्रमित्युदगये
पवित्रे प्रक्षिप्य दक्षिणेन पाणिनाद्यमितरदामेन गृह्णीत्वा
देवो वः मत्रितेति त्रिरुत्पूय तथा निदधाति^१ ब्रह्मज्ञप १५
इति सोमाप इति च ब्रह्मसोमावृत्तिजौ प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यां

१ This is the sequence according to all the MSS. and the Pra-
yoga, the Bhāṣya, the Darpaṇa and the Mysore MS. of the Sam-
hitā. According to the Ed. and the printed text of the Samhitā
the text runs: याम्यां पश्चिमत इति प्रतीच्यामुत्तरत इत्युदीच्यां वेद्याम् । This
sequence seems indeed more natural, but the tradition of the
MSS. is different.

१ Thus A La and Darpaṇa; अग्नीशानयोः B.

२ प्रचाक्षयति B.

तथा प्रणयेत्युक्तः को व इति प्रणोय वेद्यां दक्षिणोत्तरयोः
प्रणिधौ निधाय संविशन्तामिति कूर्चैर्न जलं संसाव्य गायत्र्या
सुवं प्रोचयेत् १ ॥ ११ ॥

भूः सुवं गृह्णामीति सुवं गृह्णीत्वा वर्षिष्ठे अग्निं नाक
इति वेद्यधस्तात्प्रणिधौ न्यस्याहौगो निर्वपामौति सुवं प्रचास्य
निर्दग्धमिति पर्यग्निं कृत्वा निष्टप्रमिति समिधोर्निदध्याद-
दितिरस्यद्विद्रेत्याज्यस्यालौ गृह्णीत्वोत्तरे भूतकृतः स्यापोढमि-
त्यङ्गारं न्यस्य^१ सगम्नाः स्थेति विन्यस्य^२ महीनामिति पचति^३
पूर्ववत्पवित्रेण चिह्नत्यूयाज्यस्याख्याः पृष्ठभस्मेद^४ विष्णुरिति वेदेन
१० ग्मोधयित्वोद्भवः स्योदश्मिति बर्हिर्दग्ध्याङ्गारमन्तरितमित्या-
ज्यस्य दर्शयति^५ दक्षिणतो ऽङ्गारं गायत्र्या न्यस्य^६ तथैव च-
स्यालौमधिश्चित्य दभोक्त्वेन पक्त्वावतारयति^७ पवित्रेणाज्यं
पात्रे चिह्नत्यूय घर्मा ऽसौति यन्धिं विष्टज्योत्तरपश्चिमे
निधायान्निः प्रोक्ष्याप्यायन्तामिति पवित्रं जुहोति^८ वीति-
१५ होचमिति समिदग्रं घृताकं वायव्ये ऽग्नौ स्थापयित्वा देवस्य
त्वेति सुवेण होम्यं द्विधा विहरति १ ॥ १२ ॥

दक्षिणप्रणिधौ ब्राह्मणे तौर्येण प्रजापतिपुरोगानावाहया-
मीत्युत्तरप्रणिधौ देवेनाम्यादीनौपासनयज्ञं यज्ञदैवतविश्वान्दे-
वान्पूर्वदेवानावाहयामीत्यन्तं पैतृके वैश्वदेवयज्ञं यज्ञदैवत-

१ Thus B (निबर्त्य Darp.); अस्य A La.

२ Thus Ma and Darpana; न्यस्य A La.

३ Ed La om. पृष्ठ ।

४ अस्य A La.

विश्वान्देवानावाहयामौत्यन्तर्मावाहयेद्यथावाहनं सुवेणाव्यमूर्ध
 नौत्वा 'जुष्टं निर्वपामोति' 'निर्वापं करोति' 'तस्यधिद्वयेन
 द्विधाग्नौ होम्यं दग्धयिलाग्निर्व्योतिर्द्वयेन समिदुक्तेन द्विधा
 दहति' 'समिदसि स्वाहेति समिधं जुहोति' 'सुवेणाव्यं
 गृहीत्वा मृतमथीति अनुत्तानमन्तरितमित्युत्तानं प्रत्युष्टमित्यनु-
 त्तानं होम्यं प्रदक्षिणमभिमन्व्याव्यं गृहीत्वोत्तानं स्मृतौ
 दक्षिणतो वामतः प्रणौतायां संधाय चित्पतिस्त्वादिभि-
 स्त्रिभिरेव चिधाग्नौ संवपति' ॥ १३ ॥

गायत्र्या समिधः प्रोक्ष्येकविंशतिराहुतिप्रमाणाः कर-
 संपूर्णा वा समिधो गृहीत्वा मूलायाभ्यां घृतं सार्धयिलाभ्य- १०
 र्वाचताव्यचहभिरिमा मे अग्न इति मूलमध्यायाणि स्पृश-
 सधो^१ नीलोर्ध्वभागे मध्ये च^२ संदधाति 'देवेन तीर्थेन
 दक्षिणस्यामङ्गिः प्रागन्तमदिते ऽनुमन्यस्वेति पश्चिमस्यामुत्त-
 रान्तमनुमते ऽनुमन्यस्वेद्युत्तरस्थां प्रागन्तं सरस्वते ऽनुमन्य-
 स्वेति^३ देव सवितः प्रसुवेति पूर्वस्यामुदगन्तमाग्नेयाद्यन्तं^४ १५
 सर्वतश्च प्रदक्षिणं परिषिञ्चति^५ षष्टिं श्रुतेत्यभिमन्व्यायं त

१ Before जुष्टं Ma ins. प्रजापतये, Vi My अग्नये ।

२ ततो My only.

३ Thus Bh and Prayoga; सार्धं सार्धमथो Ma; सार्धं सार्धमथो A La.

४ .Om. B; it is found also in the Prayoga.

५ Ma ins. परिषिञ्च ।

६ Thus Ed (reading supported by the Bh. and the Prayoga);
 Vi My La om. उदगन्तम् as also does Ma, where, moreover. सर्वेच
 instead of सर्वतश्च ।

इभ इतीभानसंकुणाङ्करोऽङ्गारे ऽग्नी जुहुयाद्यस्यै देवताये
 इविर्निदप्यते तां देवतां मनसा इ वै ध्यायन्निरपेक्षया इ
 वास्य^१ सुपुत्रा ज्योतिभती प्राणवती रेतोधा इत्येता ऊतं^२
 गृहीत्वा रश्मयश्चतस्रः पृथ्नी संदधीरग्न इ वा शुद्धामृतवहा^३
 ५. चिनुही दिव्या लोकपावनीत्येताभिरुद्धमसमाप्यायथत्सौ^४ तु
 राजा सोम आष्यायितो मूलगामी वपायन्यमृतोद्गारी^५ सुर-
 म्रियेत्येताभिरमृतेन तां देवतां तर्पयति । ॥ १४ ॥

स्रुवेषाञ्च साव्यन्यरिधी स्पृष्ट्वा वायव्याद्याग्नेयान्तं प्रजा-
 पतये स्वाहेति नेर्त्तव्यादीग्रानान्तमिन्द्राय स्वाहेत्याचारौ
 १. जुहुयाच्चुषी बुद्धाग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्याज्यभाग-
 वुत्तरदक्षिणयोर्जुहोति^१ युक्तो वहेति पश्चिमादिषौम्यान्तं या
 तिरक्षीति सौम्यादीन्द्रान्तं सप्राधन्ये देव्यै स्वाहेतीन्द्रादि-
 याम्यान्तं प्रसाधन्ये देव्यै स्वाहेति याम्यादिवाहणान्तं सावयन्
 ऊत्वा मध्यमास्यमिति बुद्धा तत्र व्याहतीर्जुहोति^१ तदग्निमुख-
 १५ मिति ब्रह्मवादिभो वदन्ति^१ सत्येनेत्यभिमृश्याज्येन जुहोत्यग्नये
 स्वाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्यां स्वाहां प्रजापतये स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहेन्द्राय स्वाहा वसुभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा
 रुद्रेभ्यः स्वाहा विष्णवे स्वाहा वृहस्पतये स्वाहा मित्राय

१ Viz. वा अस्म with irregular sandhi.

२ आऊति Ed, ऊतं all the other sources.

३ स्रुवोत्त. Ma; स्पृष्ट्वा अस्त. Vi My.

४ •पाविनी. Vi My.

५ Uncertain; वपायान्. Ma; वपायाम्. A La; the Bh. presupposes a reading वपायनौ ।

स्वाहा वरुणाय स्वाहादित्येभ्यः स्वाहाग्निभ्यां स्वाहा पूषे
 स्वाहा कचाय स्वाहा कचदेवतसोमाय स्वाहापासनयज्ञाय
 स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वदेवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं
 ऊत्वा 'दर्व्याभिघार्यं चर्षं सावित्र्या गृहीत्वा जुह्वा व्याहृती-
 जुहोति' अतो देवा इदं विष्णुरित्याज्यं समृद्धौ जुहुयात्पैत्रे ५
 वैश्वदेवयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं
 ऊत्वा पकं जुहुयादिति सर्वहोमानामादिराधारो विज्ञा-
 यते ॥ १५ ॥

अथ सामान्यतः क्रियाया होममन्त्राः । धाता ददातु
 नो रयिं धाता प्रजाया धाता ददातु नो रयिं प्राचीं धाता १०
 ददातु दाशुषे ऽनु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वमा मा
 वाजस्य समाववर्त्यनुमन्यतां यस्यामिदं राकामहः यास्ते राके
 षिनौवास्ति या सुपाणिः कुहमहः कुहर्देवानामिति धातादि
 षोडश ॥ १६ ॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने १५
 त्वमग्ने अथास्ययासन्निति पञ्च वारुणं । प्रजापते न त्वप्रजा-
 पतिर्जयानित्युपांशुयाजे प्राजापत्ये । चित्तं च चित्तिस्वाकृतं
 चाकृतिश्च विज्ञातं चाविज्ञानं च मनश्च शकरीश्च दर्शश्च
 पूर्णमासश्च वृहश्च रथंतरं च स्वाहेति चित्तादि द्वादश
 जयाः । अग्निर्भूतानामधिपतिः स भावलिङ्गो ज्येष्ठानां यमः १०
 पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवस्सुह्रमा नक्षत्राणां वृहस्पति-
 र्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणो ऽपां समुद्रः स्रोत्यानामन्नं

मन्नाज्यानामधिपति तन्माषत् सोम ओषधीनः सविता प्रम-
वानाः रुद्रः पशूनां लघ्ना रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो
गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परे ऽवर
इत्याद्यादशाग्निर्भूतादयो ऽभ्यातानाः' ॥ १७ ॥

५. ष्टाषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयो ऽप्सरस ऊर्जा नामेति
सूचितो विश्वामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरौचयो ऽप्सरस
आयुवो नामेति सुषुन्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य
नक्षत्राणां ऽप्सरसो वेङ्कुरयो नामेति मुल्युः सुपर्णो यज्ञो गन्ध-
र्वस्तस्य दक्षिणा ऽप्सरस स्तवा नामेति प्रजापतिर्विश्वकर्मा
१. मनो गन्धर्वस्तस्यक्षामान्यऽप्सरसो वङ्कुरयो नामेति दधिरो
विश्वव्यचा वातो गन्धर्वस्तस्यापो ऽप्सरसो मुदा नामेति भुव-
नस्य पत इति परमेष्ठ्याधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमऽप्सरसो
सुवो नामेति सुचिन्तिः सुभृतिर्भद्रकृत्स्वर्वाण्यर्जन्वो गन्धर्वस्तस्य
विद्युतो ऽप्सरसो रुचो नामेति दूरेऽस्तेतिरमृडयो मृत्युर्गन्धर्व-
१५ स्तस्य प्रजा ऽप्सरसो भीरवो नामेति चारुः रूपणकाश्री
कामो गन्धर्वस्तस्याधयो ऽप्सरसः शोचयन्तीर्नामेति अ नो
भुवनस्य पत इति ष्टाषाडृततादि भुवनस्य स न इति
वर्जयित्वा प्रत्येकं ताभ्योऽन्ता राश्रभ्यतो दादशेति प्राजा-
पत्यादि मूलहोमो बभूवपैदकयष्कान्ते व्याहृतिः ॥ १८ ॥
२० अथान्ते होममन्त्राः यदस्याग्रथे स्विष्टकृते ऽग्रथे ऽजा-
दायाग्रथे ऽन्नपतये प्रजापतये इन्द्राय विद्मेभ्यो देवेभ्यः

१ The Bh. points to प्राजापत्यादिर १०.

सर्वाभ्यो देवताभ्यः सर्वत्रैवाग्रये स्विष्टकृते वासुपत इति
स्विष्टाकारो ' यन्म आत्मनः पुनरग्निश्चरिति मिन्दाकृती '
इष्टेभ्य इत्यादि दशान्ते व्याहृतिरित्यृद्धिः ' आन्नावितं ब्रह्म
यदकर्मैतं कृतान्तं ' यत्प्रमत्तो मनो ज्योतिरद्याश्राग्ने यद-
स्विग्स्वस्वि नो यत इन्द्र इति विष्किन्ममेधो ऽख्येधिषीमहि ५
स्वाहा वैस्वं ' समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहि स्वाहा
पालाशं ' यमस्य धीमहि मृत्योर्मे पाहि स्वाहा नैयपोधं '
सूर्यस्य धीमहि चतुर्मे पाहि स्वाहा आश्वत्यं ' सोमस्य धीमहि
चित्तं मे पाहि स्वाहा औदुम्बरं ' वायोर्धीमहि प्राणान्मे पाहि
स्वाहा शर्मो ' ब्रह्मणो धीमहि बुद्धिं मे पाहि स्वाहा १०
खादिरमिति सप्त समिधः ' सप्त ते अग्ने षट्पुधा नेति
पूर्णाकृती ' अग्निभुङ्कमित्युपगुह्यामाळ्यं गृहीत्वाग्निर्जीर्णमिति १
गुह्या षडमवदाय ऊला समङ्तां बर्हिंरिति स्वावयञ्चुहोति
ततो वामेन स्रुवं गृहीत्वा दक्षिणेनाव्यपाचं संगृह्याग्ने-
रपरि धारयन्नाज्यशेषमिन्द्राय स्वाहेति गुह्यात् ॥ १६ ॥ १५

तत्पात्रेणाधावमादाय स्रुवेषान्तरितमग्निसृष्यलित्युपाग्निं
पश्चिमतो वेदिसृष्यलिति वेद्यां द्यौसृष्यलित्याकाशे पृथिवी
दृष्यलिति भूमौ ब्रह्माद्यान्मृष्यन्तामिति दक्षिणस्यां तर्पयति १
प्रणीताद्यां दक्षिणस्यां देवेनापो गृहीत्वौषधिवनस्पतिगन्धर्वा-

१ गृहीत्वा only in Ed and the Bh.; La, Vi, My: उपलुङ्गाद्ये-
नाग्निर्जीर्णः ।

१ वि: Vi My and Bh.

पुरसश्चैव दृष्यन्तामित्युत्तरंखां वेद्यां^१ तर्पयति^१ । तथोत्तरखां
 प्रणोतायां सापसंख्यमपो गृहीत्वा पैत्रकेण^२ दक्षिणतः पितरः
 पितामहाः प्रपितामहाश्चाक्षय्यमस्तु दृष्यन्तामिति दक्षिणखां
 तर्पयति^१ प्रासावौरित्यन्तैस्तुभिः^३ प्रवाहणं कृत्वा दक्षिणादि-
 ४ प्रुण्णित्योऽपान्ताङ्गुष्ठानामिकाभिः पवित्रमक्षतं गृहीत्वा पवित्र-
 मसि पूर्णमसि स्रदसि सर्वमसौति पर्यायतो जुहोत्यक्षितम-
 सौति प्रणधिसुत्तरां चाक्षयित्वा तदाधावेन प्राच्यां दिशि
 दक्षिणायां^५ दिशि प्रतौच्यां दिश्युदौच्यां दिश्यूर्ध्वायां दिश्य-
 धोधराधरैरिति यथादिशं परिविच्य माहं प्रजामिति^६ गृहीत्वा
 २० दक्षिणप्रणधौ स्त्रन्पमाधावं स्त्रायित्वा खां योनिमिति
 दक्षिणप्रणध्यां^७ जलसुदकपात्रे^८ स्त्राययति^९ । आपोऽहिष्ठादिना
 तदङ्गिः प्रोक्ष्य प्रणधौ विसर्जयति^{१०} ॥ २० ॥

पुनर्देवेभ्यो ह्यं वहेत्यग्नेर्दंशनेन सुवं विसृज्य^{११} वर्षिष्ठा
 गङ्गरेष्ठो ऽपमिति वर्षिष्ठसमिधौ जुहुयादूर्ध्वं यज्ञं नयत-
 १५ मित्यूर्ध्वसमिधौ^१ पश्चिमतः परिधिमपनयेत्येवं^२ दक्षिणत

१ Thus Ed ; वेद्यां om. La Vi My ; तर्पयिता B.
 २ After पैत्रकेण (०केन Vi My Bh) La Ma Wi My ins. ने ; नेदक्षिणतः
 also the Darpaṇa.
 ३ Thus Ma Ed and the Saṃhitā ; ०खां La Vi My.
 ४ Ed ins. उत्तरप्रणधिं ।
 ५ Thus Ma Bh La Vi My ; ०षिष्ठा Ed.
 ६ Thus Ma Ed Bh ; उदपात्रे La Vi My Darpaṇa.
 ७ स्त्रायवेत् A and La.
 ८ Thus A La and Darpaṇa ; विसृजति B.
 ९ एव La Vi My.

उत्तरतश्च परिधीन्^१ पश्चिमतो विष्णोः सदनमधीत्येवं
दक्षिणत उत्तरतः प्राच्यामिति च परिस्तरणवर्हिषः सर्वान्यरि-
षमूह्याप्यायन्तामिति जुहोति^२ शुध्यन्तां पितृषदनं शुध्यन्तां
देवसदनमित्यविच्छिन्नमाप्तीर्थं नैर्द्धते^३ दहेदविच्छिन्नेन
ब्रह्मवर्चसायेति^४ भूतिः स्मेति भस्म गृहीत्वा^५ ललाटहृद्वाङ्ग-
कण्ठादीनादित्यः^६ सोमो नम इत्यूर्ध्वाग्रमाक्षिप्यापो^७ हि धेति
प्रोक्ष्य ओं च मे स्वर इति बालकृतं वेति चाग्निं पूर्ववदादित्यं
सोपस्थाय पुनर्वदिमूलमासाद्याग्निं^८ वैश्वानरसूक्तनोपस्थाय
प्रणामं कुर्यादिति क्रियान्ते होमः^९ ओं च मे स्वर इति
सौक्तिकाग्निविषर्जनमिति विज्ञायते^{१०} ॥ २१ ॥

प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus A and Ia ; नैर्द्धते B.

२ A La om. the words गृहीत्वा up to लक्ष्मणम् (incl.).

३ After हन् Ma ins. कच, which is not found in Bh. and Dar-
pana ; cp. note on II. 7.

४ वेद्या सूक्तम् B.

५ Thus B and Darpana ; इति विच्छिन्नाः प्राच A.

अथ ग्रारीरेषु संस्कारिष्वृतुसंगमनवर्षे नान्दीमुखं कुर्यात् ।
 सः कर्तास्तीति गर्भाधानादिक्रियां यदहः करोति तदहनन्दी^१
 भवति । तस्या मुखं सर्वदेवपितृदेवत्यं नान्दीमुखमभ्युदयश्राद्धं
 दैविकवत्करोति । पूर्वद्युरेव पूर्वाह्ने शुग्माग्राह्यान्सुप्रक्षालित-
 ५ पाण्णिपादाञ्जोत्रियानग्नेन परिवेद्याथेडामभ्युक्ष्याथावनीद-
 मिति मण्डलान्युपलिप्यास्त्रासनमित्यासनानि सदर्भयवान्
 निधाय तेष्वामीनान्युष्याद्यैर्यथोपपादमलं करोति । शुक्लबलि-
 श्वेतसर्षपदधितण्डुलमित्यामनन्ति^२ । चतुःशुक्लभैतदादायाग्ने-
 र्दक्षिणतोऽग्रे सोमाय प्रजेशाय विश्वेभ्यो देवेभ्य षडभिभ्यः
 १० पितृभ्यो भूतेभ्यः सर्वाभ्यो देवताभ्यो नम इत्यन्तेन तन्नाम्ना
 पुष्यादिभिरभ्यर्च्य बलिं ददाति । ॥ १ ॥

चरुमपूपादि च निवेद्योदकुम्भं धारास्त्रित्यङ्गिरापूर्यं नमः
 सुखोमीति पाप्मनोऽपहृत्यै सपन्नव^३ कूर्चं पवित्रमाभरणं
 तस्मिन्निदधाति । प्रति सरा^४ कुतपस्य दुकूलस्य वा चिद्वतां
 १५ पुष्याद्यपि^५ संभृत्यादाय जुहुयाद्दृशोऽग्ने नयाद्यग्निदेवत्याः
 सोमो धेन्वादि सौमदैवत्या ब्रह्मजज्ञानादि ब्रह्मदेवत्ये
 रुद्रमन्यमित्यादि रुद्रदेवत्ये अतो देवादि विष्णुदैवत्या आनो-

१ नन्दी Ma Ed ; नान्दी La Vi My ; नन्दि Bh.

२ Corrected ; परिवेद्या (instead of परिष्य) all.

३ Original reading uncertain ; शुक्लबलिं Ma ; शुक्लं बलिं La Vi My ; शुक्लं बलिप्रश्नेन Ed.

४ Thus, in accordance with the Darpaṇa, Ma ; सपन्नवं कूर्चं निदधाति पवित्राभरणं प्रति A.

५ Thus Ma Ed ; पुष्याद्यादिभिः La Vi My ; the Bh. points to पुष्यादि षडपि ।

विशादि विश्वेदेवदेवत्या यतः स्वमधीत्यादि सप्तर्षिदेवत्या ये
भूता इत्यादि भूतदेवत्या व्याहृतीरग्रथे कव्यवाहनाथ सोमाथ
पितृमते यमाथ चाङ्गिरस्यतथे एते य इह पितर उग्रन्तस्वा
षा नो ददालित्यृषः पितृदेवत्याः पृथिवीगतेभ्यः पितृभ्यो
ऽन्तरिक्षगतेभ्यः पितामहेभ्यो दिविगतेभ्यः प्रपितामहेभ्यः ५
स्वधा नमः स्वाहेति पितृभ्यः पैतृकमुपवीती जुवा व्याहृतीः
सामान्यतो देवताभ्यस्ताभ्यो ऽष्टाभ्यो जुहोति^१ पाषेष्वाच्यभागं
सुवेषाभिघार्यं दिदेवग्रेषं पितृभ्यः प्रागनुं चिक्षा तदङ्गुष्ठेन
तस्वहं स्पर्शयति^१ ततो नमस्कात्या सत्येन रजसेति चीरेण
दध्ना वा श्वेतमघं ब्राह्मणान्भोजयेत्^१ अनुत्थितेभ्यः समूहोष्किष्टं १०
शोधयित्वाचान्ताननुमान्य पुण्याहं वाचयित्वा स्वस्तिस्तुक्तेन
तामभिसृष्ट्य^१ स्वस्तिदा विश्वस्यतिरिति प्रतिसरां वध्नाति^१
नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः पितामहेभ्यः
स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः प्रपितामहेभ्यः स्वधा नम इत्युक्ते
स्वधास्त्विति प्रतिवदतो देवान् विषर्जयति^१ तेनोदकुम्भेना- १५
परेषुः स्नायान्दान्दीमुखमिति विज्ञायते^१ ॥ २ ॥

अथ^१ गर्भाधानादिवर्षे पञ्चमे ब्रह्मवर्षसकाममायुष्काम-
मष्टमे नवमे औकामं वसन्ते ब्राह्मणमुपनयीतैकादशे ग्रीष्मे
राजन्यं द्वादशे शरदि वैश्यमा षोडशाद्ब्राह्मणमा द्वाविंशत्

१ तन्मम् instead of नाम् A.

१ Ma om.

चक्षियमा चतुर्विंशद्वैश्वमिति वातीन्ने सावित्रीपतिता^१
 भवन्ति^२ तेषामुद्गाहकप्रायश्चित्तं^३ । दौ माभौ यावत्केन^४ मासं
 चौरेणामिच्यार्धमासमष्टरात्रं हृतेनायाचितं^५ षड्रात्रं चिरात्-
 सुदकेनोपवासमहोरात्रं वर्तते इत्येतदुद्गाहकमनेन^६ । वाञ्छ-
 ५ मेधावभ्यखानेन^७ वा प्रात्यस्तोमेन वेद्वा पुनर्गर्भाधानादि-
 संस्कारान्कृत्वा^८ शुद्धा उपनेथाः सावित्रीपतिता भवन्तीति
 विज्ञायते^९ ॥ ३ ॥

ब्राह्मणस्य पाश्चात्तो वैश्वो वा नेशान्तो निर्धणो ऽनुसृष्टो^१
 ऽनुद्वेजनो^२ यूपवद्वको दण्डः कृष्णसृग्म्याजिनं मौञ्जी मेखला^३
 १० चक्षियस्य नेथयोधो सल्लाटान्तो दण्डो रौरवमजिनं मौर्वी
 मेखला^४ वैश्वस्यौदुम्बरो नामिकान्तो दण्डो वास्तवमजिनं^५
 शाणी मेखला^६ ओं भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरिति सावित्री^७
 ओं भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरापो ज्योती रस इति प्राणायाम
 ओं भूर्भुवः सुवः स्वाहेति व्याहृतिः^८ अग्रये समिधमिति दे
 १५ अग्रये समिधाविति चत्वार्यग्रये समिध इति समिदाधान-
 मेतानि ब्राह्मणस्य^९ ओं भूर्भुवस्तत्सवितुरिति सावित्री^{१०} ओं

१ सावित्र्या प० Vi My.

२ Ma ins. निश्चित्य after प्रायश्चित्तं ।

३ Thus all, except the Darpaṇa, which correctly has •याचितेन ।

४ Thus Vi My and Bh ; अनेन अग्रये० the other sources.

५ Thus Ma My Darpaṇa ; संस्कार Ed Vi Bh.

६ Thus My ; अनुसृष्टो Vi ; नुसृष्टो Ed Ma. The Bh., which explains नास्यनुमर्शनं तनुद्वजनं यस्य सो ऽग्निःसृष्टः, points to ऽनुसृष्टः ।

७ नुद्वेजिनो Ma La Vi My Darpaṇa.

८ वास्तव० all (also Bh and Darpaṇa) ; वास्त० Ed, and La.

भूर्भुवस्तासवितुस्तेजो . ज्योती रस इति प्राणायाम ' ओं
 भूर्भुवः स्थाहेति व्याहृतिः ' अग्नये समिधमिति द्वे अग्नये
 समिधाविति समिदाधानमेतानि चचिथस्य ' ओं भूस्तास-
 वितुरिति सावित्रौ ' ओं भूस्तासवितुरग्निज्योती रस इति
 प्राणायाम ' ओं भूः स्थाहेति व्याहृतिः ' अग्नये समिध- ५
 मिति समिदाधानमेतानि वैश्वस्य भवन्ति ' ॥ ४ ॥

प्रोष्ठपदहस्तावश्विन्यनूराधापूर्वोत्तरपुनर्वसू^१ नृगग्ररो^२ वा
 यावन्ति पुंनामानि नक्षत्राणि तत्राग्नेर्वायव्यामुपवीताजिन-
 मेखलाहृतवस्त्रेदण्डग्ररावाग्नेसमिद्धर्भादिसंभारान्दर्भेषु संभृत्य
 सं च ले जग्मुरिति प्रोचथत्यथाज्जेनाघार^३ ऊलाचान्तं मङ्गल- १०
 युक्तं कुमारमासयित्वाग्नेर्नक्षत्र्यां^४ मस्तके दर्भेण प्रागुत्तरायौ
 विन्यस्य^५ सरोमाणं दर्भमिन्द्र शस्त्रमिति चतुर्भिः प्रदक्षिणं
 चतुर्दिशं क्वित्वा येनावपद्यत्चतुरेणेति सर्वतो वपति नाधो
 जर्जोगोश्रद्धद्युक्ते शरावे केशान्गृह्णीयात् ' यत्र मौण्ड्यं
 शिखाभ्रवर्जमानखं वपति ' स्त्रालाचान्तं पुण्याहं वाचयित्वा १५
 भुक्तवन्तमासयति दक्षिणे कुमारमथ परिस्तीर्याद्युदां अग्न
 आयुदां देवेति प्रधानं पञ्च वारुणं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्या-

१ नूराधे La Ed; नूराधो My; नूराधा Vi Bh; नूराध Ma.— नक्ष
 La Ed; नक्ष Ma Vi My.

२ शिरा B.

३ Thus B and La; प्रोष्ठाय A and Darpaṇa.

४ क्षान्मौनम् instead of वाचयित्वा A La.

५ संन्यस्य Ed only.

तिष्ठेति वायव्यामङ्ग^१ पाशाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्पर्शयति^२ । या
 अकन्तस्त्रिति वस्त्रमिथं दुरुक्तादिति नेखलां परीदमित्युक्त-
 रीथं यज्ञोपवीतमित्युपवीतं मिचस्य चक्षुरिति कृष्णाजिनं
 तस्मै ददाति । ॥ ५ ॥

- ५ ततो विधिवदाचमनं कारयित्वा मदस्थाननुज्ञाप्य देवस्य
 लेति बाह्व आलभ्योत्तरे^३ प्राङ्मुखः^४ प्राङ्मुखमुपनीतौत्तुष्टे
 विश्वत इति दक्षिणपाणिं गृहीत्वोद्धरत्यग्निष्टे हस्तमगभीदिति
 विमर्जत्युवावपो ऽग्नानेत्याचारं^५ । मम हृदय इति तस्य
 हृदयस्पर्शनं कृत्वा भूर्भुवः सुवः सुप्रभा इति प्रश्नमिति ।
 १० भूर्भुवः इति भुवो यजुःषु इति सुवः सामसु लेतीद्युतस्त^६
 इत्यनलस्य त इतीदं वक्ष्याव इति षड्भिः कर्णं जपित्वा नाम
 श्रमानं कुर्यादग्निरायुष्मानित्यादिकैः पञ्चभिर्दक्षिणहस्ते कनि-
 ष्ठाद्यङ्गुल्याणि पयासेण विसृजेदायुर्दा इति दक्षिणे कर्णं
 प्रतिष्ठ वायाविति वामे च जपति । स्वस्ति देवेत्यग्निं प्रद-
 १५ क्षिणं कारयित्वा दक्षिणे निवेश्य राष्ट्रभृदमीति कूर्चं दत्त्वा
 शं नो देवौरिति प्रोक्ष्य मूलहोमं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्य-
 दितिस्ते कच्छामिति ऊतश्रेष्ठं भोजयित्वा योगे योगे तवस्त-

१ Thus La Vi My Ed Bh ; •श्रमानं Ma.

२ स्पर्शयित्वा A and La.

३ आलभ्यो La Vi My Darpaṇa ; आलभ्यो Ma Ed ; आलभ्य Bh.

४ This word om. B.

५ Thus Ma ; •नीष्टल A ; read probably •नीष्टल. cp. Hir. grhys. I. ८. 13 ; see, however, the note of Oldenberg to his translation in S. B. E.

रमित्याचमनं ददाति ^१ शतमिष्वित्यादित्यं नमस्कृत्यागन्त्वा
 समगन्तहीति प्रदक्षिणं कारयित्वा शकाय त्वेत्युक्तमाङ्गमभि-
 मृश्याधीहि भो इति तेन प्रार्थितो गृह्णत्याह सावित्री^२
 भो^३ इति^४ शिष्यमनुग्रहि ^५ गणानां त्वेति गणसुख्यमोजो^६
 ऽपीति सावित्री पावका नः सरस्वतीति सरस्वती^७ च
 प्रणम्य यथोक्तं^८ सावित्री पञ्चो ऽर्धर्धज्ञो व्यस्तां समस्तामध्या-
 पयेत् ^९ ॥ ६ ॥

धातादिपूर्वं सवित्रे काण्डर्षये षडसत्यतिमा देवो
 यात्वभौवृतं च प्रा^{१०} नो वि जनाञ्छावा वि सुपर्णे भगं धिय-
 मिति साविचव्रतसूक्तमग्रे वायविन्द्रादित्य व्रतानामिति ^{११}
 साविचव्रतबन्धं पञ्चभिर्याहृत्यन्तं जुहोत्यग्नये समिधमिति द्वे
 अग्नये समिधाविति चत्वार्यग्नये समिध इति सप्त पासाशाङ्कु-
 राणि^{१२} दृताक्नानि जुहोति ^{१३} सूर्य एष^{१४} ते पुत्र इत्यादित्यं
 दशयत्यष्टाभिः समिद्धिर्हेमकर्मणि शिष्यं योजयेद्यथा हेति
 दक्षिणादिप्रदक्षिणं वेदिं परिमृज्य पूर्ववत्परिस्तृषाति ^{१५}
 व्याहृतीरेषा ते मेधां म इन्द्रो ददात्परास्त्रा मां मेधेत्यष्टौ
 जुहोति ^{१६} यथा हेति तथा परिमृज्य प्रासावीरित्यनैस्तुर्भिः

१ सावित्रीमिति A and La.

२ After गणसुख्यम् A La ins. प्रणम्य ।

३ यथोक्तं La Vi My.

४ Thus Ed and printed Samhitā text; चत् Ma La Vi and granthe MS. of Samhitā; सभा My.

५ पञ्चाश- Vi My.

६ Thus with hiatus all, also the Samhitā.

- प्रवाहणं कृत्वा भूतिः स्मेति भस्मास्त्रिप्यापो^१ हि षेति प्रोच्य
 यत्ते अग्ने तेजस्तेनेत्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेत^१ नित्यं
 सायंप्रातरेवं जुहुयाद्यतो ब्रह्मदत्तमिदमिच्यमग्निहोचनेत-
 न्मूलास्तदग्रथ^२ इति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^१ ॥ ७ ॥ .
- ५ अग्निष्ट आयुरिति दण्डमिन्द्रो मरुद्भिरिति शरावं^३ कठिनं
 वा^४ भैक्षपात्रं दद्यात्^१ भवति भिक्षां देहीति ब्राह्मणो
 ब्रूयात्त्वचियो भिक्षां भवति देहीति वैश्यो भिक्षां देहि भव-
 तीति^१ मौनव्रतेन ब्रह्मणेभ्यो भैक्षंमाममितरेभ्यो गृहीयाद्यस्य^१ त
 इति गुरुभैक्षंमादाय सुश्रव इति प्रोचयति^५ इविषापूपलाज-
- १० ममायुतेन मिन्दाऊतौ ऊत्वान्नहोमो^६ ह्यते^१ मौनव्रतेना
 सन्ध्यागमात्तिष्ठति^१ तस्मा आश्रमधर्मांशाचचीत^१ चोदिता-
 तिक्रमे दण्डेन न हन्याद्गृष्ट्वाकैर्न शपत्यतिक्रमानुरूपं कृच्छ्र-
 मादिशति^१ गुरुणा शिष्यो रचितव्यो यस्माच्छिष्यकृतं दुरितं
 प्राप्नोत्यवश्यमकुर्वन्तं शिष्यं त्यजत्यन्यथा त्यागे पत्नीपुत्रशिष्याणां
- १५ पतति^१ काषायाजिनथोरन्यतरवाषा जटौ शिष्यौ वा^६

१ Between भस्म and उपलिप्य A La ins.: गृहीत्वा कलाटविज्ञवाऊकण्ठादी-
 नादित्यः सोमो नम इत्यूर्ध्वायम् । This is clearly repeated from I. 21:
 20. 5, where, however, A had not given this passage. The Bh.
 comments also here upon it.

२ इदमिच्यं • Ma Bh Vi ; इदमिच्यमिदमग्नि • Ed ; इदमाच्य • My. °

३ Thus Ed La Vi and without वा My ; शरावमपि कठिनं वा B.

४ प्रोच्य Ma, Darpaṇa.

५ • वासो Ed Bh La Vi My ; सोमं Ma ; सोमे Darpaṇa.

६ वा missing in B.

मेखलौ दण्डौ सूत्राजिनधारी ब्रह्मचारौ शुचिरचारस्ववर्णाश्री
यथोक्तेषु वर्णेषु ब्रह्मचारिधर्माण्यनुतिष्ठतीति विज्ञायते । ॥ ८ ॥

अथ पारायणव्रतानि । चतुर्थं पञ्चमे मन्त्रमे वा^१ पुण्ये
युंतास्त्रि नक्षत्रे शिष्यमाचान्तं पुण्याहं वाचयित्वाग्निं परिस्तोर्यं
प्राङ्मुखमुपवेशयति । तस्योत्तरे माता ब्रह्मचारौ वासीत ।^५
धातादिपूर्वं सावित्रव्रतसूक्तमग्ने वायविन्द्रादित्य व्रतानामित्यु-
ह्विलाचारिषं त्रिसर्जयामीति सावित्रव्रतविसर्गं कृत्वा पूर्वाणि
सूत्रदण्डादीन्येषु विसृज्य स्नाताय नवान्युपवीतादीनि पूर्व-
वहत्वा तमद्भिरभ्युध्य दक्षिणे निवेश्य धातादिपूर्वं प्रजापतये
काण्डर्षये सदसस्यतिं प्रजापते न तद्रथीणां पतिं प्रजापते त्वं^{१०}
निधिपास्तवेने लोकाः प्रजापतिं प्रथमं यो राय इत्यन्यादिषु
पञ्चसु प्राजापत्यमित्युभयचोह्विला वार्षिकं प्राजापत्यव्रतबन्धं
कृत्वा^१ शिष्येण व्रतं बन्धयति वर्षे वर्षे^१ तथैव व्रतविसर्गं
कृत्वा तत्तद्गतं विसृज्यान्यद्गतं बध्नाति । ॥ ९ ॥

सोमाय काण्डर्षये सदसस्यतिं सोमो धेनुमषाढं त्वं सोम^{१५}
ऋतुभिर्या ते धामानि हविषा त्वमिमा ऋषधौर्यां ते
धामानि दिवोति सूक्तं भौम्यव्रतस्त्राग्नेये काण्डर्षये सदसस्यति-
मग्ने नय प्र वः शुंकायास्का गिरो ऽग्ने लमस्त्रदग्ने त्वं
पाराय प्र कारवो मननेति सूक्तमाग्नेयव्रतस्य^१ विश्वेभ्यो देवेभ्यः
काण्डर्षये सदसस्यतिमा नो विश्वे ग्रं नो देवा ये सवितुरग्ने^{१०}

१ दिवसे ins. Ma only.

१ A and La ins. शिष्यस्य ।

याहि धौः पितर्विश्वे देवाः शृणुतेति सूक्तं वैश्वदेवव्रतस्य ।
 ब्रह्मणे काण्डर्षये भद्रस्यति ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजां
 ब्रह्म देवानन्तरस्मिन् ब्रह्मन्देवास्तस्य इति सूक्तं ब्रह्मव्रतस्य ।
 अतं च सत्यं च देवकृतस्य यन्मे गर्भं तरस्य मन्दीति ग्राजा-
 ५ पत्ये वसोः पविचं पवस्व^१ विश्वर्षण^१ इति सौम्ये जातवेदस्य
 इत्याग्नेये विष्णोर्नु कं सहस्रशीर्षां त्वमग्ने रुद्रा त्वाहार्षमिति
 वैश्वदेवे एकाक्षरं त्वक्षरितेति ब्राह्मे तत्तद्भ्रतदैवत्व^२ स्वाध्याय-
 सूक्तं तत्तत्काण्डं चाधीयीत^३ ॥ १०० ॥

तथैव धांतादिव्रतविसर्गे ऊत्वा ब्राह्मव्रतं, विश्वज्य नवा-
 १० न्युपवीतादौनि पूर्ववद्वत्त्वा प्रवर्ग्यदेवताभ्यः कल्पयामि सारंग्यै
 कल्पयामि महावीराय कल्पयामि पृथिव्यै कल्पयामि स्वाहे-
 त्युत्तरे सोमाय कल्पयामि पितृभ्यः कल्पयामि पितृभ्यो
 मन्त्रपतिभ्यः कल्पयामि रुद्राय कल्पयामि रुद्राय रुद्रहोत्रे
 कल्पयामि स्वाहेति, दक्षिणे चाङ्गतीरेता ऊत्वाग्ने व्रतपते
 १५ शुक्रियव्रतं बन्धयामीति शुक्रियव्रतं षाण्मासिकं चेमासिकं वा
 बध्नीयाच्चितः सं परिचितः स्वेत्यादिनानुवाक्येन शिरो ऽहतेन
 वासवावेष्टयेद्यथैनमहः सूर्यो नाभितपेन्मुखमस्य^४ तस्माद्रेफा-
 यति^२ स्तौशूद्राभ्यामनभिभाष्य शुक्रियैर्ब्राह्मणारूपनारायणा-
 द्यारण्यकाण्डमधीयोत^५ इति व्रतपारायणं विज्ञायते ॥ ११ ॥

१ This pratika only in B and Darpana.

२ Thus La and Ed, तद्वत् the other sources (My incomplete).

३ रेभायति Bh only.

४ नारायणाद्यरण्यं B.

अथाथाढोपाकर्म्मं कुर्यादापूर्वमाणपक्षे रिक्तापर्वणीं वर्ज-
यित्वा बुधवारं तिथिं गृह्णाति । तत्राघारं^१ ऊत्सवामिं परि-
स्कीर्यं शिखं वापयित्वा स्नातं पुण्याहं वाचयित्वा प्रोक्षणीः
प्रोक्ष्यामिं प्रदक्षिणं कारयित्वा कूर्चं ददात्याषयित्वा दक्षिणे
ग्रं नो देवौरिति प्रोक्ष्य प्रधानाः पञ्चाशदाहुतीराव्यचरभ्या- ५
मक्षतधानाभ्यां वा जुहोत्यग्रथे पृथिव्यै अश्वेदाय यजु-
र्वेदाय सामवेदायार्चववेदाय^२ वायवे ऽन्तरिक्षाय दिवसाय
सूर्याय दिग्भ्यश्चन्द्रमसे ऽध्यायायानध्यायायाध्यायदेवताया अन-
ध्यायदेवतायै अङ्गायै मेधायै धारणाया आचार्याय
कन्दस ऋषिभ्यः सप्तर्षिभ्यो मुनिभ्यो गुरुभ्यो ऽहोरात्रेभ्यो ऽर्ध- १०
मासेभ्यो मासेभ्य अतुभ्यः संवत्सरेभ्यः परिवत्सरेभ्य इदावत्स-
रेभ्य इदुवत्सरेभ्यो वत्सरेभ्यो ब्रह्मणे सावित्र्यै प्रजापतये उग्र-
नसे अथवनाय वृहस्पतये सोमायाङ्गिरसे दर्भाय शङ्खाय
शिखिताय सूक्तगिरसे वैनतेयाय शिखिन ईश्वरायाधि-
कृताधिदेवताभ्यः सदसस्तिस्रसुहृतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । १५
धनिं मेधामयासिषं स्वाहेति पूर्ववत्प्रजापत्यत्रतवन्धं धातादि
पञ्च वाक्पुं मूलाहोमं शिष्टाकारं च ऊत्सा ऊतप्रोषमदितिस्ये
कक्ष्यामिति भोजयित्वा योगे योगे तवत्सरमित्याचमनं ददा-
त्यथ प्राङ्मुखमुदङ्मुखं^३ वा ब्रह्माङ्गलिं कारयित्वा दक्षिण-

१ After नच A ins. आश्वेन ।

२ The Samhitā : अश्ववेदाय ; in Vi My this word is missing.

३ Thus Ma, Bh and Darpana ; •मुख उदङ्मुखो A and La.

मध्याधीनं वेदान्तेदौ वेदं वा 'सूत्रसहितमध्यापयत्यन्तराख्ये-
मध्यापयितुकामो' ऊलाध्यापयेर्द्धपञ्चमानर्धषट्वात्वा मासांन-
ध्यायानुपाकुर्वीतात ऊर्ध्वं शक्रेषु ' कामं तु वेदाङ्गानोति
वेदोपाकरणमथ आवणे पौर्णमास्यासग्निं परिस्वीर्यं . शिष्यं
५ वापयित्वा स्नातं पुण्याहं वाचयित्वा पूर्ववद्गतवन्धं धातादि
पञ्च वारुणं मूलहोमं खिष्टाकारं च जुहोत्यध्ययनपारायणा-
येति आवणं ' तथैव नैष्ठिको यावज्जीवमाश्रमधर्माप्यनु-
तिष्ठेत्तोपाकुर्वाणो वेदमधीत्य स्नाथादिति विज्ञायते' ॥ १२ ॥

अथ समावर्तनं व्याख्यास्याम ' उदगग्रन . अपूर्वमापपत्ते

- १० तिथ्योत्तरेषु चिचाविशाखयोर्हस्तारोहिष्योर्द्विग्निरसि वा नक्षत्रे
यत्रापस्तचागारे गोष्ठे वाघारं ऊलाग्निं परिस्वीर्यं तथैव धातादि-
व्रतविषर्गं ऊला वयः सुपर्णा इति वस्त्रावकुण्ठनं मोचयित्वा
शक्रियव्रतं विद्वजतीमः सोमं व्यायुषं जमदग्नेरिति प्रधानं
पञ्च वारुणं मूलहोमान् ऊलोदयं तमस उद् त्यमित्येताभ्या-
१५ नादित्यसुपस्यायोदुत्तममित्युत्तरीयमथा वयमिति सूत्र-
दण्डादीन्यसु विद्वज्यः शिवा नामासीति चुरसुपत्तेन कर्ष-
यित्वा साक्षतैराधावैः शिवा न इति शिरो ऽञ्जयित्वा

१ Instead of अध्यापयति Vi My अधयनं करोति ।

२ These three words not in B; they are found in A La and the Darpana.

३ इति वि० om. Ed.

४ Thus B and Darpana; विषर्जयती० A; विद्वज्य La.

५ Thus A La and Darpana; विद्वजति B.

६ जयित्वा La; जयित्वा A; but cp. also Darpana: जुंजा ।

गोदानमप चन्द्रन्वोषधे चायस्त्रं अन्तुरेणेति चतुर्दिशं घेनाव-
 पदिति सर्वतो नखान्तं वपति^१ शरावे सानडुहगोशकृति
 केशादीन्यादायेदमहममुद्येत्युदम्बरदर्भयोर्मूले गोष्ठे वा गूष्ये-
 दक्षाद्याय ब्यूहध्वमिति दन्तधावनमौदुम्बरेण काष्ठेन करोति^१
 श्रौतोष्णाभिरङ्गिरापो हि छेत्यादिभिर्ध्वग्निस्त्रिभुभिः^२ स्नाप- ५
 यित्वा हिरण्यपत्रमानाम्नां प्रोक्षयतीति^३ पूर्वं तथा प्रधाना-
 न्दुला पुरोदयादादित्यस्य ब्राह्मव्रतं विसृज्य शुक्रियव्रतस्य
 ग्रहणविमर्गवित्येके^४ ॥ १३ ॥

दिवि अग्रखेलहते वासष्ठी गन्धाभरणादीनि च प्रोक्ष्य
 नमो गहायेति गन्धं गृहीत्वा प्राचीनमञ्जलिं कृत्वाप्सरस्त्रिति^{१०}
 गात्राण्यनुलेपयेतेजोवत्सव^१ इति वस्त्रं परिधाय सोमस्य
 तनूरसौत्युत्तरोयं गृह्णाति^१ पूर्ववन्मोखलादीन्याददीताभरण-
 कुण्डलमणौन्वदरेण^२ सुवर्णेन वा कृतानाच्छाद्य दर्भेण बध्नी-
 यात्^३ ॥ १४ ॥

तदध्यानुपरि धारयन्नायुष्यं वर्चस्यमुच्चेत्वादि शुनमहं प्रियं १५
 मेयमोषधीति पञ्चभिर्ऋद्धयात्संघाजं च विराजं चेत्युदकपात्रे^४
 परिस्नाय्य ऋतुभिरिद्धातवैरियमोषधीति ताभ्यां कुण्डलाभ्यां
 दक्षिणादिकर्णयोरसंक्ररोति^१ शुभिक इति मणिना कण्ठ-

१ छानेत्यादिभिः Ma ; छादिभिः Ed ; छा मयोभुव इत्यसिः La Vi My.

२ वत्सवः Ed only ; तेजोवत्सवितुः इति La ; cp. IX. 2 beg.

३ आददीत Ed La Vi ; आदधौत B ; आददत My.

४ Thus Ma Ed Bh ; उदपात्रे Vi My Darpaṇa.

मासुष्येदं ब्रह्म पुनीमह इत्यङ्गुलीयकं गृहीत्वा^१ यदाङ्गन-
 मिति दक्षिणं चतुर्थ्यन्ते मन इति वामं चाङ्गनेनाङ्गथिलेमाः
 सुमनस इति सजमादाथ देवस्य त्वेत्यादर्शमवेचेत^२ तेनैव
 वैष्णवं दण्डमृजं गृहीत्वादिन्द्रस्य वज्रो ऽसीति वेगवेजमिति
 १ चिह्नमाष्ट्युपानहावित्युपानहावारुह्य प्रजापतेः शरणं भुवः
 पुनालिति दाभ्यां कृत्त्रं गृहीत्वाद्यो मे दण्ड इति पुनर्दण्डं
 प्रमादे सत्याहरेत्ततो^३ वाहनं पूजयित्वा प्रतिष्ठे स्थो देवताना-
 मित्यभिमृश्य रथं तस्मसीति रथमश्वो ऽसि हयो ऽसीत्यश्व-
 मिन्रस्य त्वा वज्रेणेति हस्तिनमारुह्यावर्तरेद्भागंतसुत्तमं^४
 १० कन्याप्रदः सखवन्विति निरौच्छ यत्रो ऽसीत्यावसथे^५ विष्टरं
 कूर्चं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं मधुपर्कं च संकल्पयति^६ ॥ १५ ॥
 तत्रोपवेश्य राइमृदस्येति कूर्चं दत्त्वापः पादाविति
 पादौ^७ सव्यादि प्रक्षालयति^८ स धौतपादो विराज इति
 स्वहस्तेन तद्भूस्तं परिमृश्य तेनात्मनो हृदयमभिमृशति^९
 १५ ततो मयि तेज इत्यर्घ्यमाचमनीयं चाददीतां मा गन्धश्रसेति
 मधुपर्कं दद्याद्देवस्य त्वेति प्रतिगृह्य यन्मधुनो मध्वयमिति
 प्राप्नोयाद्योगे योग इत्याचम्याचमेदमृतापिधानमसीति^{१०}

१ After गृ. Ed ins. (in brackets) ब्रह्म पुनालित्यङ्गुल्यां निक्षिप्य ।

२ Thus B; सति हरेत्. A, L.

३ After सजमं Ma ins. चातकं, perhaps it is the explanation of
 सजमं ।

४ Thus B and cp. गृहे of the Darpaṇa; चावसथं A, L.

५ Thus Ed only; पादं B L Vi My.

धेनुं बद्धा गौर्धनुरिति^१ दणमुष्टिं प्रदाय गौरस्यपहतेति
 संसृश्व तत्सुभृतमिति विसर्जयति^२ विराज इति पाद्यदानमा
 मा गन्यग्रशेत्याचमनममृतोपस्तरणमशीति मधुपर्कदानं
 पृथिवीति तस्यान्नसंकल्पनममृतापिधानमशीति मुखवासदान-
 मिति विशेष इत्येके^३ ॥ १६ ॥

शौक्ला ददालिति ब्राह्मणाभोजयित्वा इन्द्राग्नी मे वर्षं
 इत्येषा^४ प्रणामं कुर्यात्पुण्याहं वाचयित्वाज्येन व्याहृतीर्जला
 बान्धवैः सह धाम^५ मुञ्चति^६ मधुधास्योद्योदनायां तोय-
 पिष्टौ प्रतिभिधी^७ गृहीयाद्यस्मादापो वै सर्वा देवताः सर्वार्थ-
 साधका इति वेद्यर्थं संभारार्थं पृथिवी वनस्पतयः पशुर्थमो-
 षधय इति वेदानुशासनं भवति^८ ॥ १७ ॥

अथ प्राणाग्निहोत्रविधानं^१ स्वयंज्योतिरात्मा यजमानो^२
 बुद्धिः पत्नी^३ हृदयपुण्डरीकं वेदी^४ रोमाणि दर्भाः^५ प्राणो
 गार्हपत्यो ऽपान आहवनीयो व्यानो ऽन्वाहार्य उदानः सभ्यः
 समान आवसथ्य इति पञ्चाग्नयो भवन्ति^६ जिह्वादीन्द्रियाणि^७
 यज्ञपात्राणि^८ रसादयो विषया हवीर्व्यस्य फलमोमर्था-
 वाग्निस्तदेवनेकाध्वर्युरात्मयज्ञ^९ संकल्प्यामृतोपस्तरणमशीत्यन्नं
 प्रोक्ष्यान्नसूक्तेनाभिमृश्वोर्जस्करमित्याधावं पीत्वाङ्गुष्ठानामिका-

१ गौर्धनुरिति Ed (properly right!).

२ Thus (एषां) Vi My Bh L; •तेषां Ma Ed.

३ Thus Ed Vi L (My omits the word); धामं B.

४ Thus Ed, L; •निधि the other sources.

५ Only Ed ins. इति after फलमोम्। एकाध्वर्युवाक्यं Ed, •ध्वर्युवाक्यं L.

मध्यमेरादायानं प्राणायं खाद्यापानाय खाद्या व्यानाय
 खाद्योदानाय खाद्या समानाय खाद्येति पञ्चाङ्गतीः पाचं
 सृष्टमेव कुलोर्जस्करमिति पुनश्चाधायं पीत्वाश्रीयादाचन्यापो
 गृहीत्वादित्याभिसुखमो प्राणानार्थायस्वेत्युदरमभिमृशेद्दक्षि-
 ५ ष्णेन^१ कराङ्गुष्ठाग्रेणाणोरणीयानिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठे संखा-
 वचेदेवं सायंप्रातः प्राणाग्निहोत्रं यजेतात्मयाजिनामिदमिज्य-
 मग्निहोत्रं यावज्जीवकमिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^२ तद्देवं
 भुक्त्वा गच्छन्तमनृणो ब्रह्मपदमभ्येतौति^३ सामपूर्वं माता पिता
 गुरुर्वा पैतृकादिकमृणत्रयं जायमानस्य ब्राह्मणस्य सत्प्रात-
 १० मित्युक्त्वा वारयेदिति विज्ञायते^४ ॥ १८ ॥

द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus (प्राणानाप्यायस्य) Vi and Darpana; प्राणानाप्याय खाद्येति Ed
 My; प्राणाय खाद्येति Ma.

२ Thus B; ब्रह्माभ्येति पदमिति A L.

३ इति विज्ञानाः प्राच A, L.

अथातः^१ पाणिग्रहणमष्टौ विवाहा भवन्ति ब्राह्मो दैवः
 प्राजापत्य आर्ष आसुरो गान्धर्वो राक्षसः पैशाच इति^१
 यद्भिर्रूपं वृत्तवयःसंपन्नमाह्वयार्हयित्वा कन्यालंकृता दास्यते स
 ब्राह्म इति गीयते^१ यदृत्विजो यज्ञस्यात्मनो ऽलंकृत्य कन्यां
 प्रतिपादयति स देवो^१ युगपद्भर्मानुवर्तिनौ स्यातामिति^५
 वाचासुमान्याग्निकार्थं स्वयं कृत्वा यत्कन्यामर्हयित्वा दद्यात्स
 प्राजापत्यो भवति^१ यद्भोमिथुनेनेकेन द्वाभ्यां वा कन्यां ददाति
 तमार्षमाचक्षते^१ यत्कन्यामाभरणमारोप्य शक्त्वा बन्धुभ्यो धनं
 दत्त्वाहरते^१ तमासुरमामनन्ति^१ कामयोगो यदुभयोः स
 गान्धर्वः^१ प्रसह्य यत्कन्याहरणं स राक्षसः^१ सुप्तां प्रमत्तां^{१०}
 वा रक्षसि^१ यद्गच्छति स पैशाचो भवतीत्येतेषां^१ प्रथमे
 चत्वारस्तोत्रप्रदानपूर्वकाः शक्त्वा ब्राह्मणस्य नेतरे जघन्या^१
 यस्मात्स्त्रीन्पूर्वांस्त्रीनपरानार्षीजातः षट् पूर्वांश्चडपरांप्राजा-
 पत्येनोढाया जातः सप्त पूर्वांश्चपरान्दैवीसुतो दश पूर्वांश्चप्रा-
 परानात्मानं चैकविंशतिकं ब्राह्मीपुत्रः पावयेदिति^५ ॥ १ ॥^{१५}

मातुरसपिण्डां पितुरसमानश्चषिगोचजातां लक्षणसंपन्नां
 नग्निकां कन्यां वरयित्वा पञ्चाङ्गेषु कुलस्य परिशुद्धौ सपिण्डैः
 ओचिभैः सह भूतं भुञ्जीत^१ यस्मात्स पूतो भवतीति विज्ञा-
 यते^१ कनिक्कदादिना कन्यागृहं गत्वा प्र सु ग्मन्तेति तामी-

१ अथ Vi My.

१ Thus Vi My ; •हरत Ed L; •हरत् Ma.

१ हरति B, but the Bh., explaining एकान्ते, points to रक्षसि ।

५ इति om. A L ; रषां instead of रवेणां L Vi My.

५ Ma adds विज्ञायते ।

शिलाभ्रातृभ्रौमिति तथेष्ट्यमाणो गृहणाग्निमुखे कृते कन्या-
 प्रदो वरगोचनमं प्रमानं तथैतामस्य सचधर्मचारिणी भव-
 तीति ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षि-
 पिब्रह्मर्ष्यर्थं प्रजासहलकर्मभ्यो ददामीत्युदकेन^१ तां दद्यात् ।
 ५ तां प्रजापतिः स्त्रियामित्युदकेन हरते । वस्त्रगन्धाभरणा-
 दीनि संसृत्य कनिकादादिना कन्यागृहं सह बान्धवैर्गत्वा तेज
 आयुः अच्यमिति वस्त्रादिनालंकृत्य प्रजापतिः सोममिति
 तथाभरणमारोष्याददौतेत्येके^१ ॥ २ ॥

ततः सह स्नाताया वध्वा नववस्त्रालंकारायाः पुण्याहाने
 १० पाणिं गृहीत्वा सुमङ्गलीरियं वधूरित्यग्निग्राह्यामागत्य प्राङ्मुख-
 मासथित्वा तस्यै शुद्धाम्बरवेषः कूर्चं ददाति । ततः परि-
 स्त्रीर्थाग्निरेत्विमामग्निस्त्रायतां मा ते गृहे द्यौस्ते पृष्ठमप्रजक्षां
 देवकृतमिति पञ्चवारुणानं प्रधानाङ्गुष्ठ्यादग्नेरपरस्थामास्ती-
 णेषु दर्भेष्वग्निनामातिष्ठेति वध्वाः पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्वर्गं-
 १५ यति प्रत्यङ्मुख इति पाणिग्रहणं सरस्वतीति विसर्गमघोर-
 चक्षुरित्यासनं च कृत्वेमांसाजानित्यभिचार्येयं नारीति तस्या

१ The reconstruction of this passage is difficult. The text as given above rests partly on Ed, partly on Ma Vi My; Ma: तथैतां तस्य सचधर्मचारिणी भवति ब्राह्मे विवाहे कृते यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षि ददामीत्यु.; Ed: तथैतामस्य ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षिपिब्रह्मर्ष्यर्थं प्रजासहल-कर्मभ्यो ददामीत्यु.; Vi and My: तथैतामस्य सचधर्मचारिणी भवतीति ब्राह्मे विवाहे यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षिपिब्रह्मर्ष्यर्थं प्रजासहलकर्मभ्यो ददामीत्यु. L as given in the text, omitting, however, धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं ।

१० तथा० Ed, तथा० Ma, तदा० Vi My L.

१ प्रधानं instead of प्रधानान् Ma.

साजाञ्जलिना जुहोत्युदायुषेत्युत्तिष्ठति ^१ प्रत्यङ्मुख इति वधू-
सुखेक्षणं सरस्वतीति पाणिग्रहणमघोरसचुरिति विसर्ग-
मिमांसाजानिति साजपूरणमिद्यं नारीति होममुदायुषेत्यग्नि-
प्रणामं श्रुषादित्येके ^१ ॥ ३ ॥

विश्व उत त्वथेत्यग्निं प्रदक्षिणं कृत्वातिगाहेमहि द्विषु ^५
इत्यासिला ^१ चिधेवं साजहोमं जुहुयात्ततो मूलाहोमान्ते ऽग्निं
पतिघ्नन्तं वायुं निन्दितान्तमादित्यं घोरान्तं गन्धर्वं यज्ञो-
घ्नन्तं चन्द्रं पुत्रघ्नन्तं कृत्वा व्याहृतिः ^१ प्रासावीरित्यन्तै-
स्तुभिः प्रवाह्यं कृत्वा पुनः परिसीर्यं खिद्यन्निन्दाकृती
विच्छिन्नमृद्धिसप्तसमिद्धाहृतीषु ^२ जुहुयाद्भेदपरस्यामास्तीर्थो- ^{१०}
दगगाम्यस्य बर्हिषो वध्वा सह दक्षिणेन पादेनैकमिषे विष्णु-
रिति द्वे ऊर्ज इति त्रीणि व्रतायेति चलारौति पञ्च पशुभ्य
इति षड्वायस्योषायेति सप्त सप्तभ्य इति तान्यर्थायेणाक्रम्य
गत्वा सखेति निवर्तेत ^१ मम हृदय इति तस्या हृदयमभि-
मृशति ^१ प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य पुण्याहं स्वस्तिषोषेणाहन्वतीन्द्राण्य- ^{१५}
दितिः श्रीरिवेति वध्वा मनुः प्रजापतिः पुरुषोत्तमो महेश्च
इवेति वरस्य च ^२ चलारि स्तोमान्यारोपयेथुरिति पाणिग्रहणं ^१
ध्रुवदर्शनान्तमित्येके ^१ ततः प्रभृति गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठ-
तीति ^३ विज्ञायते ^१ ॥ ४ ॥

१ Thus Ed Bh ; चासौत Ma ; चासयिला L Vi My.

२ Instead of च्चि (thus Ma) Ed : सस्यदोद्, Vi My L सस्यदि ।

३ च not in Ed My ; given by B L (Vi : बरे च).

४ तिष्ठेवेति R.

अथ चतुर्थीवानो^१ वैवाहिकमग्निं^२ वध्वा सहादाय संप्र-
वाहारयन्विति वधूं समं वध्वेत्याग्निं संग्रास्ति दक्षिणं पादमंगे
• ऽतिहर देहलिं^३ माधिष्ठा इत्यावसथे प्रविश्य प्राच्यामर्धं समा-
दधीताग्निपरस्यामानदुहं चर्म लोहर्तं कृष्णाजिनं वा प्राञ्जीन-
५ धीवसुत्तरलोमास्तृणाति^४ तत्र प्राङ्मुखसुदङ्गुखं वा वधूसुप-
वेश्य पतिरिह गावः प्रजायध्वमिति पश्चात्त्रिषीदेतां ज्योतिषां
दर्शनाद्वाचंयमावन्यतरानुपेतावासातामुदिते^५ नचचे 'प्राची-
सुदौची वा देवीः षुडुर्वीरिति^६ दिग्भसुपस्थाय मा शस्त्राहं
प्रजयेति चन्द्रं सप्तर्षय इति सप्तर्षीशक्तिका नृचशाखरन्धती^७
• च^८ भ्रुवक्षितिरिति भ्रुवं च दृष्टोपतिष्ठेयातां मनोज्ञं तथा सह
संभाष्याद्यग्नेयः स्थास्त्रीपाकः^९ प्रजा स्थास्त्रीमिति स्थास्त्रीमभि-
मृश्याग्नेये जुष्टं निर्वपामौति स्थास्त्रां तण्डुलास्त्रिर्वाप्य वाच-
स्यतये पवस्त्रेति वध्वा सहं अपयत्यभिघार्योदशुदास्य परिस्त्री-
र्याग्निमुपसमाधाय ह्य्यवाहमिति खिष्टकृता यजेत^{१०} ऊत-
१५ शेषेण ओचिचं ब्राह्मणं तर्पयित्वा^{११} तस्मात्^{१२} ऋषभं दत्त्वानृणो
भवतीति विज्ञायते^{१३} ॥ ५ ॥

१ Thus A L; वैवाहिकमग्निं B.

२ Thus only the Darpaṇa and printed text of Saṃhitā; देहलिं Ma; देहनीं Ed; देहिनीं My; धेहिनीं Vi; देहिनीं the Grantha MS. of the Saṃhitā; देहलीं L.

३ Thus Vi; •लोमनासु• My L; •लोमोपसु• Ma, Ed; •लोमं.. उपसु• Bh (उपरिलोमोसुर्थ Darpaṇa).

४ Thus (वासानासु) A L; ऋषनासु Ma, ऋषनासु Bh.

५ Only in Ed L and Darpaṇa.

६ तर्पयित्वा B; •नास्त्री ऋषभं L.

अत ऊर्ध्वं पर्वणि स्वाहोपासनेन यजेत ^१ नित्यं यवैर्ग्रीहि-
 र्भिर्वा हस्तेन सूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातराहुती
 अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायमाहुती जुहुयादग्न्य-
 न्तरसंसर्गं ऽनुगते वा पत्नी ह्यहं चरति ^१ ओषिधागारान्म-
 थित्वा वाग्निमादाय पुनरौपासनमादधीतो^१ दक्ष्याग्नुष्यादि- ५
 संसर्गं च विधानं यज्ञप्रायश्चित्ते वक्ष्यामो ^१ विद्योगे पक्षयो-
 पावरोहेति समिधं यावत्क्षणां तावत्तन्ना^१ समारोप्य गच्छेद्दे-
 रहस्तां प्रज्वालय ऊत्ता तथान्यां समिधं निदधाति ^१ ॥ ६ ॥

पक्षने वावस्ये चरुमभिघार्थं वैश्वदेवं ^१ यथा हेति
 मण्डलं प्रदक्षिणमुपस्थित्य परिमृज्याग्नये^१ स्वाहा सोमाय स्वाहे- १०
 त्युत्तरदक्षिणयोर्मध्ये व्याहृतीर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा धन्वन्त-
 रये स्वाहा कुक्षे स्वाहानुमत्ये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा छावा-
 प्रथिवीभ्यां स्वाहा व्याहृतीरिमा^१ मे अग्न इति चरुं वेधं
 जुहुयादग्निहोत्राय स्वाहा वैश्वदेवयज्ञाय स्वाहा ब्रह्मयज्ञाय
 स्वाहा देवयज्ञाय स्वाहा भूतयज्ञाय स्वाहा मनुष्ययज्ञाय १५
 स्वाहा पितृयज्ञाय स्वाहा नमः स्वाहा पञ्चमहायज्ञाय स्वाहा
 व्याहृतीः खिष्टकृद्वाहृतीरथ गृहदेवताभ्यो यथादिशं बलि-
 हरणं ब्रह्मणे नमो ब्रह्मपुरुषेभ्यो नमो वासोष्पतये नम इति
 गृहमध्ये ^१ इन्द्राय नम इन्द्रपुरुषेभ्यो नमो यस्माय नमो

१ तावन् om A L.

१ Thus B ; परिचित्वा A L ; read perhaps परिमृज्या परिचित्वा । ०

२ Here and below व्याहृतीः or -तिः is found in the MSS.

- यमपुरुषेभ्यो नमो वरुणाय नमो वरुणपुरुषेभ्यो नमः सोमाय
 नमः सोमपुरुषेभ्यो नमो ऽग्ने नमो बिर्हंतये नमो वायवे
 नम ईशानाय नम इति ' सर्वं दक्षिणे पितृभ्यो ज्ञातिवर्गः
 परन्त्यन्तेभ्यः ' कृतोपवीती थावन्ती-ऽन्नार्थिनस्तावद्भ्यो. निर्वपा-
 १. मोति निरुध्याकाग्ने विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमो दिवाचरेभ्यो
 नमो भूतेभ्यो नमो नक्तंचरेभ्यो नम इत्युच्छौर्षके श्रिया
 इति ' पादतो भद्रकास्या इति ' प्रतिदारं पूर्वान्तमुत्तरान्तं
 वा भुवंगयोर्मरुद्भ्य इति ' चुखाः पत्नयोरग्रय इत्युदधान्यामद्भ्य
 इति ' पेषणोरुभयोर्दृषद् इत्युलूखलसुसलयोर्नस्यतिभ्य इति '
 २. शूर्पं ओषधीभ्य इति ' वास्तुपृष्ठे श्रुनां च पतितानां च
 श्वपसां पापरोगिणाम् । वयसां च क्रिमौषां च भूमावन्नं
 वपाम्यहमिति बलिश्रेष्ठं निर्वपति ' पूर्ववत्प्रवाहणं कृत्वा भूतिः
 स्मेति भस्मालिष्यापो हि छेति प्रोक्ष्य यत्ने अग्ने तेजस्तेने-
 त्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेत् ' नित्यं सायंप्रातः पत्नी
 ३. वा पुष्टिकामा^१ बलिं हरेद्वैश्वदेवकाले प्राप्तमतिथिं शक्या
 तर्पयेद्वैश्वानरो ह्येष भवति ' ॥ ७ ॥

तदेवं चिराच्च हविष्याग्निौ ब्रह्मचारिणौ धौतवस्त्रव्रत-
 चारिणौ स्यातां ' ततो ऽपरस्यां रीचौ चतुर्थ्यामसंकृत्याग्नि-
 सुपसमाधाय नव प्रायश्चित्तानि जुहुयाद्ग्रे वायवादित्यादित्य
 ४. वायवग्ने ऽग्ने वायवादित्य व्याहृतिर्भूर्भनमिति चतुर्भिर्वधूमूर्ध्या-

^१ Thus B; भृशुकामा Ed L, पूष्य० Vi Mgr.

ज्येन जुहुयाद्भिं प्रदक्षिणं कृत्वा प्राच्यासुदौच्यां वा तामुप-
वेश्याभिद्धा पञ्चशास्त्रेनेति योनिर्मभिमृश्य सं ना मन^१ इत्युप-
गच्छेदिमामनुव्रतेत्यालिङ्गनं^२ मधु हे^३ मध्विदमिति^४ मैथुनं
कुर्वीत^५ सुप्रजास्वायेत्युपगमनं सं ना मन^१ इत्यालिङ्गन-
मिमामनुव्रतेति वधूसुखेक्षणमित्येके^६ ॥ ८ ॥

अथ चिराचमृतौ मलवद्वासाः स्नानाञ्जनादीनि वर्जये-
देकभक्ता^७ स्यादखर्वेणाञ्जलिनायसेन^८ वा पिबेत् शुश्वेना-
श्राति^९ न यज्ञानीचेत्^{१०} न देवा स्वपेद्यथोक्तं व्रतं कुर्या-
च्चतुर्थी दन्तपावनं शम्भामलकादिभिः स्नात्वा श्वेतवस्त्रानु-
लेपना स्त्रीशूद्राभ्यामनभिभाष्यापरमदृष्ट्वा भर्तारं पश्येत्स्रा- १०
दृतुस्नाता यादृशं पुरुषं पश्येत्तादृशी प्रजा भवति^{११} श्वतु-
राचयो द्वादश भवन्ति षोडशेति चाचक्षते^{१२} प्रथमास्तिस्त्री
न गम्याः^{१३} पुमांसमासु विषमासु स्त्री जायते^{१४} शालित्रीहि-
यवानामञ्जं पयसा प्राञ्चौयाद्यसादाहारमूला धातवो

१ Thus the Saṃhitā (printed text and Grantha MS.); सन्नान् Ma Vi My, सन्नान् मन Ed, सन्नं मन L.

२ The text above given is that of Ma and L, with which the Darpaṇa and the Prayoga agree. A has सुप्रजास्वायेत्युपगच्छेत्सन्नान् इत्यालिङ्गनम्, but as this is justly (in part at least) the view of the S. (see below), the reading of Ma and L seems to be preferable.

३ Thus only the Grantha copy of the Saṃhitā; the printed text of the S. and A: मधुचेत्, cp. Hir. I. 24. 6.

४ ०भुक्ता B L.

५ स्यात्त खर्वेणा० A L.

६ यचम् instead of यचान् A, यचं L.

भवन्ति । लक्ष्मीवटशुक्लसहदेवौ नामन्यतममभिषूय^१ प्रक्षिपे-
 इक्षिणे नासापुटे पुत्रकामाया वामि स्त्रीकामाया^२ न निष्ठो-
 वनं कुर्यात्^३ श्लोकरोषौ वर्जयति । तत^४ एनां^५ यन्मे गर्भा-
 दिभिः^६ प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य विष्णुर्योनिं कल्पयत्विति नामुप-
 ५ गच्छेत् । परिषिच्य वैश्वदेवं वैष्णवं मूलहोमाङ्गहोमौ^७ ऊत्वा
 विष्णुर्योनिं कल्पयत्वित्युपगमनमित्येके । ॥ ६ ॥

अथ गृहीतगर्भालिङ्गानि शरीराटोपः सक्थिसीदेनं द्वेषो
 भर्तुररुचिराहारो लज्जाप्रकोपः खरता वाचः^८ स्फुरणं योने-
 रिति गर्भस्य देवानुबन्धं ज्ञात्वापूर्यमाणपक्षे. पुण्ये पुंनाञ्चि
 १० शुभे^९ नचच आज्येनाघारं ऊत्वा तां मङ्गलयुक्तासुपवेश्य
 परिषिच्य धातादि पञ्च वारुणं मूलहोमं स्त्रिष्टाकारं च
 ऊत्वा वृषो ऽसीति यवान्ददाति । पयो दधि घृतं समं
 गृहीतं चिद्वदित्यामनन्ति । भूस्त्वयि ददामीत्येनां चिद्वत्पा-
 शयेदाद्यान्ताया नामेकूर्ध्वमाभिद्वाष्टं^{१०} पराञ्चेति दर्भेण चिर-
 १५ न्मार्ज्यं पुण्याहं कुर्याद्वाङ्मणान्नेन तर्पयति । ॥ १० ॥

१ ०शुभं A, ०शुभं B L and Darpana.— न्यतमेनाभिषूय A L, न्य-
 तरमभिषूय B.

२ Thus B ; तामेनां A L.

३ Thus Ed L ; गर्भादि Ma ; गर्भादिभिर्मन्त्रैः Vi My.

४ Thus Ed L ; ०शौ च Ma ; ०शोमं Vi My.

५ वाक्स्फु० Ma ; (०खरता)स्फुरणं Ed ; L Vi My om. वाक् (वाचः my
 conjecture).

६ ०शुभे given by L Vi My and Bh.

७ चभिद्वाष्टं Ma.

अथ गर्भाधानादिचतुर्थे मासि पुंसवनं भवति । शुक्ल-
पक्षे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने ऽग्निमुपसमाधाय पूर्ववत्स्निष्टकारान्तं
ऊला दक्षिणतो ऽग्नेरपरस्थामाषीनाया^१ वृषो ऽशीति सर्षप-
मिश्रितान्यवानाण्डौ स्त्र इति दद्याद्दक्षामे माषधान्यौ प्रति-
निधी स्यातामौ भूर्भुवः सुवो राकामहं यास्ते राके सोम
एव विश्वा उत लयेत्युदरमभिवृष्टेत्पूर्ववत्स्निष्टप्राग्रनादीनीति^२
विश्रायते । ॥ ११ ॥

अथ गर्भाधानाद्यष्टमे मासि सीमन्तोन्नयनं कुर्यात्पंचो
दिनं च व्याख्यातं । पूर्ववद्भातादि^३ ऊला पेष्या शक्या सह
शक्णाटुम्लसं सायपत्रं कुशाङ्कुरं च दर्भेण चिरानधो भूर्भुवः १०
सुवरिति गृहीत्वा तस्यास्तथाषीनायाः सगन्धवत्याः सीमन्ते
राकामहं यास्ते राक इति स्थापयित्वोन्नयनं कुर्यात्सोम एवेति
पुरस्तादिव कुर्यात्पूर्ववत्स्निष्टप्राग्रनं पुण्याहान्तमित्येके^४ । ॥ १२ ॥

अथ विष्णुवक्षिसुन्तरप्रणिधावग्यादीन्देवानो भूः पुरुषमो
भुवः पुरुषोऽ सुवः पुरुषमो भूर्भुवः सुवः पुरुषं चेत्यावाह्य १५
तथैव निर्वापाद्याघार^५ ऊलाग्नेः पूर्वस्थां दर्भासनेषु केशवं नारा-
यणं माधवं गोविन्दं विष्णुं मधुसूदनं चिक्रमं वामनं औधरं
हृषीकेशं पद्मनाभं दामोदरमिति नामभिर्देवं विष्णुमावा-

१ ०जाये A L.

२ ०दश instead of दशेत् B,— प्राग्रनोन्नयनादीनि Ed L My; प्राग्रन-
स्यर्षनादीनि Vi.

३ भातादीन् B.

४ इके missing in Vi My.

५ Thus A and L; निर्वापमाघारं B.

स्वापोहिरण्यपवमानैः स्वार्पयित्वा तत्तन्नाम्नार्चयत्यतो^१ देवाद्यै-
 विष्णोर्नु कं तदस्य प्रियं प्र तद्विष्णुः परोमात्रया विचक्रमे
 चिर्देव इति द्वादशाहतीराज्येन ऊला पायसमाज्यसंयुक्तं-
 चविर्देव^२ निवेद्य द्वादशनामभिरतो देवाद्यैर्विष्णोर्नुकाद्यैराज्य-
 मिश्रं पायसं^३ जुहुयाद्दृग्यजुःसामाथर्वभिर्मन्त्रैर्वैष्णवैर्देवं संस्तुय
 नमोऽन्तेर्नामभिः प्रणमेत्पायसशेषं पत्नीं प्राशयति । ॥ १३ ॥

अथ जातकर्म^४ व्याख्यास्यामो^५ ऽरिष्टागारं यथोक्तं कृत्वा
 वृषभोषितं तिस्रसर्षपैर्धूपयित्वा तां प्रवेशयेत्तज्ज्ञाः स्त्रियस्त्रिय-
 स्त्रतस्तो वा परिगृह्णैनां संवाहयेयुः^६ कुक्षौ शिथिले हृदय-
 १० बन्धं सुक्तां सशूले जघने प्रजायत इत्यवधारयेत्^७ गर्भसङ्गे
 विग्रह्यां सुवर्चसां वा योनौ निष्पीड्य निदध्याद्भूपयेत्पिण्डोत्-
 केनाहिकृत्या वा योनिं^८ हरिण्यपुष्या^९ मूलं हस्तपादयो-
 रादधाति^१ यदा नासायं दृश्यते^६ तदास्य^६ गृहस्थितिं ज्ञात्वा
 शुभाशुभं परीक्षेत^१ यस्मान्तद्गुणान्वितं^९ वर्धयेज्जायमाने
 १५ मातृददकुक्षं दक्षिणतः शिरोभागे स्वापयित्वा ततस्त्वर्धन्तौ
 पादतो^६ निधाय यथैव सोमः पवत इत्युदरंमभिमृशेत्कुमारे

१ तन्नाम्ना० Ed and Darpaṇa ; तन्नाम्ना० the other MSS.

२ चविर् instead of चविर्देवं Ma only.

३ च ins. Ma and Darpaṇa.

४ जातकं A.

५ Thus Ed ; पुष्या Vi My ; पुष्य Ma L.

६ हस्तेनादास्य all, only Darpaṇa हस्तेवे ।

७ Thus B and L ; ०न्वितो A.

८ Missing in A (पादयोः Darpaṇa) and L, where, instead of ततस्, we find सतस् (read सतस् ?).

जाते द्वारवाने ऽस्मिन् परशु तस्मिन्निरखं स्थापयित्वाश्ना
भवेत्प्रधरमुत्तरं करोति तस्योपर्यङ्गादङ्गादिति कुमार-
मेकया स्त्रिया धारयेत्तमद्भिरभ्युक्ष्य तिलदे ऽवपद्यतेति
सतिलमचतं मूर्ध्याधायौपासनमरण्यां निर्हरति १ ॥ १४ ॥

चुष्ट्यां कपालमारोप्य वृषभशक्त्यपण्डैर्जातकाग्निं साध- ५
येत्तमेनमुत्तपनीयमित्युदाहरन्ति १ तेनैव धूपं दद्याद्द्वारख
दक्षिणतो निधायाङ्गारवर्णं परिस्तीर्य कणसर्षपैर्हस्तेन १ शण्डे
रथो ऽयः शण्डो मर्क १ आलिखन्विलिखत्यर्च्यम्ण आन्वीमुखः
केग्निनीरेतांग्नैतान्धूर्वं एषां मिश्रवासधो नक्तंचारिणो
निग्रीयचारिणी तासां त्वमयं ते योनिर्मम नामेति व्याह- १०
तौश्च ऊला प्रचाख्य पाणिमवनीमाख्य यत्ते सुसीम इति
मेधाये दृतं करोति १ वचा पथ्या हिरण्यं मधु सर्पिरिति
मेधाजननानि १ भवन्ति १ ब्राह्मीदृतं १ पयो वचाधिकं चाम-
नन्ति १ सुवर्णं दर्भेण बद्धान्तर्धाय दृतं भूर्ध्वच इति प्राक्मुखं
प्राग्यति १ नित्यं साद्यंप्रातरेवमहरहृऊला १ मेधाये पायथे- १५
दुष्णशीताभिरङ्गिरेनं स्थापयित्वा चेचिचै लेति नीला या
दैवीरिति मातुरङ्गे १ स्थापयित्वा १ तासां लेति स्तनौ १ प्रचा-

१ A and L ins. ज्ञोति, but afterwards (line 11) ऊला follows.

१ ० जननी भवति B.

१ Thus A L and Darpaṇa ; ब्राह्मि० B.

४ एव instead of अहरहः B.

५ Thus B and Darpaṇa ; उपखे instead of अखे A and L.

६ स्थापयति A and L.

७ Thus B and Darpaṇa ; स्तनं A L.

स्वायं कुमार इति दक्षिणादि पाद्यवेदापो हविष्मिति न्यस्त-
सुदकुम्भं शोधयित्वा नित्यं सांघंप्रातरादधाति । तथैव घृत-
प्राशनान्तं कर्म कृत्वा स्नातौपासननिर्हरणादि^१ करोतीत्येके-
दतीथे पञ्चमे सप्तमे^२ नवमे चाङ्गि शयनादिकं शोधय-
तीति^३ ॥ १५ ॥

अथ वास्तुसवनं व्याख्यास्यामो^४ नवे वास्तुन्युषिते^५ ऽपि^६
सूतकप्रेतकयोर्वापयित्वा मृन्मथानि भाण्डानि पुराणानि
त्यक्त्वा नवानि परिगृह्णान्यान्परिष्कृद्धान्यथोक्तं शोधयित्वा^७
भूमियज्ञेनेद्वा निवसेद्यस्माद्वास्तुसवनेन^८ श्रद्धिवैखानामाधारो
१० वास्तुसवनस्य^९ वास्तोष्यते प्रतिजानीहि वास्तोष्यते शम्भयेति
दाभ्यां यजेत भूमियज्ञाय स्वाहा यज्ञदैवतं प्रसोदर्थे स्वाहेति
दौ भूमियज्ञदैवत्यौ मेदिनी देवी देवी हिरण्यगर्भिणी
समुद्रवती सावित्री शृङ्गे शृङ्गे वायुपरी जलशयनीति पञ्च
भूमिदेवत्या व्याहृतीर्ज्जला पुण्याहमहमग्ने अग्निं गृह्णामीत्यग्नि-
१५ षाहर्भूपुलेनाग्निं गृह्णीत्वा प्रथमादेन्द्राहुवंगादारभ्य वास्तुनः
कुक्ष्यमृषाहृदिरन्तस्य वामं परीत्या ब्रह्मस्थानात्पर्यग्निं कार-
यित्वापरदारेण विस्तृजेत्तथैवाणोरणीयानिति पाद्येणान्यपः

१ • चादिकं Ed and L.

२ Om A and L; also according to the Darpaṇa the word be-
longs to the text.

३ Thus Ma; शोधयति Ed; शोधयेदिति L Vi My.

४ • नीते Vi My.

५ पि om B.

६ शोधयेत् B.

स्वावयित्वा शिष्टाभिः सर्वत्र प्रोक्षयत्येवं वारुणाङ्गुवंगादा^१
यान्यात्सौम्यादारभ्य^२ पर्यन्याधावस्तुती^३ स्याताम् ॥ १६ ॥

ये ते शतं^४ वरुणोदुत्तममयास्याग्र आपः सृजन्तु द्विग्धा-
नीति श्वारो वरुणदैवत्या^१ विश्वे देवस्य विश्वे अद्येति द्वौ
वेश्मदेवावतो देवा इदं विष्णुस्त्रीणि पदा विष्णोः कर्माणि ५
तद्विष्णोः परमं तद्विप्रास इति षड्विष्णवा द्वावाद्यावित्येके^१
रुद्रमन्यं व्यम्बकमिति द्वौ रुद्रदैवत्यौ^१ ब्रह्म जज्ञानं हिरण्य-
गर्भं इति द्वौ ब्रह्मदैवत्यौ^१ मिश्रवासस एनान्मन्नतैतानिति द्वौ
कौबेरौ^१ युवमेतान्यग्नीषोमावान्यं दिव इति चयोऽग्नीषो-
मीया^१ वृहस्यतिर्देवानां वृहस्यतिः सोमं वृहस्यते अति १०
यदुपयामगृहीत इति चलारो बार्हस्यत्याः^१ चातारमिन्द्रं
महाऽ इन्द्रो य अोजसा महाऽ इन्द्रो नृवद्भुवस्त्वमिन्द्रेन्द
सानसिं प्र ससाहिषे ऽस्माकमिन्द्रो भूतखेन्द्रो द्यौरिन्द्रं प्रण-
वन्तमिन्द्रो वृचमिन्द्रो बभ्रुवेन्द्रो ऽस्मानिति^४ चयोदग्नेन्द्राः^१
यमो दाधार नमस्ते निश्चंतथ इति द्वौ याम्यौ^१ मिचस्य १५
चर्षणीधृतो मिचो जनाग्र स मिचेति चयो मैत्राः^१ भूमि-
यज्ञदैवत्यादयो व्याहृत्यन्ता इज्यन्ते^१ तस्माद् द्युत्तरं शतमा-
ज्जतयो वास्तुसवनस्थान्तर्हीममिति विज्ञायते ॥ १७ ॥

१ Thus (भुवङ्गादायाम्यात्) B; भुवङ्गादाययात् Ed; •गाद्याम्यात् L Vi My.

२ •स्तौ Ma only.

३ All (also the Darpaṇa) एते शतं ।

४ A and L स्माकमिति (!).

अथ दशमे द्वादशे वाङ्मि भवत्युत्थानं^१ तथैव जातकाङ्मि
समारोप्य यावन्मन्त्रं कर्माणि तानि सर्वाणि मथिलास्त्रिभवे
कुर्वादिष्टुज्य शौकिकाग्नावित्येके^२ स्नात्वागारं यथोक्तं शोध-
येत्^३ चुरकर्मादिना शुद्धो भूमियज्ञमसगोत्रेण याजयेदि-
त्येके^४ तथा हरणमौपासनस्य धातादि पञ्च वारुणं मूष-
होमो भोजनं ब्राह्मणानाम्^५ ॥ १८ ॥

अथ नामकरणमां चत्वारिंशद्विवादा पञ्चाशद्दिनाद्वा
पात्रे नैनां नियुञ्जीत^१ तत्रैव^२ शुभे पुंनान्नि नक्षत्रे परिकीर्याङ्मि
तथाशीनस्यात्तं कुमारस्य मूर्ध्नि विन्यस्य पञ्च वारुणं प्राजा-
पत्यं खिष्टाकारं च ऊलास्य^३ पूर्ववत्त्रिष्टुत्राश्रनं^४ दीर्घान्त-
मभिनिष्ठान्तं वा घोषवदाद्यन्तरं द्विप्रतिष्ठितान्तस्यं मृष्टाक्षर-
पदस्वरं दिवर्णं चतुर्वर्णं वा नाम शस्यते^५ यथोक्तं मम नाम
प्रथममिति गोचरनामयुक्तं तदहं नाम कुर्यात् द्वे^६ नामनी
तु^७ नक्षत्रनाम रहस्यमग्न्याधानात्परमाहिताग्न्यादिस्त्रकर्मणां
प्रकाशं नाम भवेद्दत्ततोदकपुष्याक्षरसगन्धसमैः पाणिभ्यां
दक्षिणैतराभ्यां कुमारस्य शाङ्करिरिवेति कन्याया^८ नन्दे-

^१ Thus Ma La Vi My ; शोधयिला Ed Bh.

^२ Thus B and La ; याजयतौत्येके Ed ; याजयतेति Vi My.

^३ नियुञ्जेतत्रैव Ma, नियुञ्जेत्त्र Bh.

^४ Thus A ; ऊलायादस्य Ma La ; ऊलायात्, without चस्य Bh ; चस्य
ms to be superfluous.

^५ द्वे नाम्नीति A ; द्वे नामनी इति La.

कन्यकाया B.

वानन्ददायिनीति वदन्पादतः^१ आरभ्य क्रमेण देहाङ्गसन्धौ
गिरिषि च निक्षिपेत्युष्णाहम्^२ ॥ १६ ॥

अथ वर्षवर्धनं^३ दारकस्य जन्मनक्षत्रं यद्देवत्यं सास्य देवता
प्रधाना भवति^४ तस्मादाधारं कृत्वा तदधिदेवता^५ नक्षत्राणि
च जुहुयादग्नये कृत्तिकाभ्यः प्रजापतये रोहिष्यै सोमाय^६
मृगशीर्षाय रुद्रायार्द्राया अदित्यै पुनर्वसुभ्यां बृहस्पतये
तिष्याय सर्पैभ्य आश्लेषाभ्यः पिष्टभ्यो मघाभ्यो ऽर्घ्येण फल्गु-
नीभ्यां भगाय फल्गुनीभ्यां सवित्रे ज्ञप्ताय त्वष्ट्रे चित्रायै
वायवे निष्ठाया^७ इन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां मिचाद्यानूराधिभ्य
इन्द्राय ज्येष्ठायै प्रजापतये^८ मूलायाङ्गो षषाढाभ्यो विश्वेभ्यो^९
देवेभ्यो षषाढाभ्यो ब्रह्मणे ऽभिजिते विष्णवे ओणायै वसुभ्यः
अविष्टाभ्यो वरुणाय शतभिषजे ऽत्रायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यो ऽहधे
बुध्निषाय^{१०} प्रोष्ठपदेभ्यः पूष्णे रेवत्या अश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां
यमाद्यापभरणौभ्यः स्वाहेति व्याहृतिः^{११} ॥ २० ॥

अथमं वैरवणमग्नीषोमीयं^{१२} वैष्णवं धातादि मूलाहोमं^{१३}
यद्देवादि क्रुष्णाण्डहोममा सावित्रप्रतवन्धाङ्गुहोत्युपनीतस्य च

१ पत्त instead of ह्यदत्त Ed My La. '.

२ तदादिदेवता B and Ed.

३ Thus Ma and printed text of Samhitā; सान्या Ed La and
Grantha copy of Samhitā; सान्यै Vi My.

४ निष्कृतये instead of प्रजापतये A La and Grantha copy of Samhitā.

५ बुध्न्यै Ma La Vi My.

६ Thus Ma La Ed Vi, •तोः My.

७ Thus La Ed Darpaṇa and both texts of the Samhitā; वैरमभं
Mi^३ Vi My.^४

- तत्तद्गतसूक्तानि । वेदस्नातनस्य । षट्त्रिंशत् विवाहो भवति
 मासिके वार्षिके षोडशे तस्मिन्त्यस्त्रिंशत् । चाहुः पारंपरांगतं
 श्रिष्टाचारं तत्तत्करोति* । तथाश्रिष्टोमादियज्ञानामाधान-
 नक्षत्रे वर्षान्ते करोति । तदेवं वर्तमानस्य अद्यष्टमासाभिका-
 ५ श्रौतिवर्षाणि रविवर्षेषाभिगान्यधिगच्छेद्युः१ स दृष्टसहस्रचन्द्रो
 भवति । तमेन क्रियायुक्तं पुण्यकृतं ब्रह्मशरीरमित्याचक्षते ।
 तस्मान्मन्दीमुखं कृत्वा शुक्लपत्रे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने पुर्ववदुत्वा
 तथैव कपिल इवेति वृद्धस्य वृद्धरथा वा वदन्क्षती-
 दकादौन्मूर्ध्यादध्यात्मवदेवताः सहस्रं च । ब्राह्मणानामर्चन-
 १० कलिभयामन्त्रेण तर्पयेत् । ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य सायं स्रष्टिले
 सहस्रं पिष्टेन सोमरूपाणि करोति । राजतेन पात्रेण कुसुद-
 पत्रेः सोमस्वार्चनं । तस्य दक्षिणे रोहिणीगणं वामे चाना-
 वृष्टिगणमर्चयति । सहस्रशः सुवर्णरजतमुक्तादौनि शक्या वस्त्र-
 तण्डुलापूपानि च दद्यादस्यनेधकलावाप्त्यै वर्षवर्धनमिति
 १५ विज्ञायते ॥ २१ ॥

अथ षष्ठे मास्यन्नप्राशनं । शुक्लपत्रे दिने शुद्धे तचाब्धे-
 नाधारो । धातादि मूलहोमं पूर्ववन्नित्यप्राशनं । प्राङ्मुखं
 मङ्गलयुक्तं कुमारं विष्टरमारोप्य भूरूपामिति पायसमन्नं
 प्राशयेद्योगे योगे तवस्तरमित्याचमनं ददात्यथ प्रवासागमनं ।

* १ यस्मिन् instead of त. B.
 * १ तत्करोति A
 १ • धिगान्यधि. A La.

पुष्यापूषदक्षिणादिसंभारान्कुमारं^१ च गृहीत्वा कनिष्ठादादि-
 नाक्षत्रं गृह्यत्य गच्छेत्प्रदक्षिणमर्षनं प्रणामी गृह्यत्य^२ तच्छि-
 छेन पुष्यादिना गृह्यत्य श्रेयमिति तन्नामोचिन्वा^३ वास्यमसंज्ञत्य
 शान्तिं वाचयित्वा निर्वर्तयेत्प्रोच्छ्वागतं सोमस्य लेत्थङ्गमा-
 रोप्यायुषे वर्षस्य इति पिता मूर्ध्नि जिघ्रति^४ वृषभं नमस्कृत्य
 दक्षिणपाणेः^५ साङ्गुष्ठमङ्गुलीगृहीत्वा कनिष्ठाद्यग्निरायुष्मानि-
 त्यादिकैर्विषर्जनमायुष्टे विद्यतः प्रतिष्ठ वाचाविति दक्षिणादि-
 कर्णयोर्जपनमुदङ्मुखं ब्रह्मादिदेवानां गुरूणां च प्रणामं कार-
 येत्^६ पादोदकं दत्त्वा पूर्ववत्सगुडभक्ष्यस्यासंशस्य सपिण्डैः
 ओचिथैः सह भोजनं^७ स्वस्तिवाचनं^८ पिण्डवर्धनमिति १०
 विज्ञायते^९ ॥ २२ ॥

अथ वर्षे प्रथमे दत्तौथे वा चौडकमुत्तरायणे पञ्च
 आपूर्धमाणे पुंनाख्याधारो^१ मूखहोमान्ते मङ्गलयुक्तमग्ने-
 रपरस्तां कुमारसुपवेशोत्तरे साचतं गोशङ्करावे गृहीत्वा
 माता ब्रह्मचारी वा धारयेच्छिवो नामासीति ग्रहणं चुरस्य^२
 शिवा नो भवथेति शिलायां तीक्ष्णीकरणं^३ गोदानमुन-
 क्किति गवादिदक्षिणाकरणमाप उन्दिन्वित्यपां सेकं शिर-
 स्लोषधे चायस्त्रैर्नैमिति साचताङ्कुरदमैः प्राशुत्तरायौ मस्तके
 स्थापयेत्स्वधिते नैनः हिंसोरिति चुरं जिधायोर्ध्वायमोषधी-

१ संभारं instead of संभारान् A.

२ तन्नामोचिन्वा A.

३ पाचो B.

४ वाचनं A La and Darpaṇa ; •वचनं B

अथ^१ स्थास्त्रीपाकमग्नेः पश्चिमतस्तिष्ठन्प्राङ्मुखः प्राणायामं
 धारयत्येकविंशतीभ्यामंगच्छ^२ दर्भान्^३ दर्वीसुकुसुवप्रणीताज्य-
 स्थास्त्रीचरस्थास्त्रीरग्नेरुत्तरे ऽवाङ्मुखं^४ संन्यस्योद्धरेत्यग्निमुद्धार्य-
 न्नैरिन्धयेद्देदि^५ परिंसृज्य प्रागाद्युत्तरान्तं दर्भानास्त्रीर्यथा-
 दीनग्निकुण्डं च प्रोक्षयति^६ प्रणीतामासाद्य पवित्रं निधा- ५
 याद्भिः पूरयति^७ पृथिव्यापो गृहीत्यामीति पूर्ववदुत्पूयोत्तरे
 निधायाज्यस्थास्त्रीं गृहीत्वा पूर्ववदाज्यं संस्क्रुत्य चतुर्थी-
 वदाग्नेयं चरुं स्थास्यां पंक्ताग्निं परिसमूह्य देवस्य त्वेति दर्वी-
 मादाय प्रक्षाल्योत्तराद्यं निधाय परिषिञ्चेद्भान् गृहीत्वाज्य-
 मनत्तकमनूयाजमपोह्य चीन्यरिधीनाधारौ च पूर्ववत्प्रिधाय १०
 शेषान्यद्दग्नेभ्यान्प्राणायामेनाग्नीं क्षिपत्याज्येनाधारौ संस्त्राय^८
 ऊत्वाग्नेये सोमायेति जुहोति^९ दर्वां चरुं गृहीत्वाभिघार्याव-
 दानं गृहीत्वाग्नेये स्नाहाग्नेये स्निष्टकृते स्नाहेति ऊत्वाचानूयाज-
 मग्नीं प्रक्षिप्य प्राजापत्यं जयान्व्याहतीह^{१०} पाहि नो अग्न एनसे
 पाहि नो विश्वेदेसे यज्ञं पाहि विभावसो सर्वं पाहि अत- १५
 क्रतो कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः सं मा समुद्रादिति
 स्निष्टाकारं च जुहोति^{११} परिषिञ्च्य प्रणिधिं^{१२} चालयति^{१३} ।

१ अथ पर्वणि Ma La Ed, पर्वणि not in Bh Vi My.

२ Thus B; संगृह्य A La.

३ दर्भं A La.

४ ऽवाङ्मुखः इत्यस्यो B.

५ वाच B.

६ ० धीं Vi My.

७ चक्षयति La.

'भस्मास्त्रिष्यात्मानं प्रोक्ष्याग्निं' वैश्वानरसूक्तेनोपस्थाय प्राणायामेन
 दर्भासत्तुर्दिग्भुत्यांष्याद्भिः प्रोक्ष्य दावपोक्ष्यान्वानायायन्तामिति
 जुहोति^१ दावपि गृहीत्वाद्भिः प्रोक्ष्याग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहेति
 ऊत्वा चोत्परिधीनाधारसमिधौ च^२ जुहुयाद्द्वार्यं कर्तुमशक्तः
 १ समिधि स्वात्मान्वरण्यां वा समारोपयेदिति विज्ञायते^३ ॥ १ ॥

अथ सति व्रीहिनीवारशामाकथवानामाययणे देवताभ्यः
 स्वाह्यां चरुं पक्वा नवेन तण्डुलेन पक्केनापि^४ जुहोत्यग्रये
 स्वाहेन्द्राग्निभ्याः स्वाहा विषेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सोमाय
 स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहाग्रये क्षिष्टकृते^५ स्वाहेति^६
 १० ग्रातायुधाय ये चत्वार इति पितृभ्यः सोपवीतौ शीघ्रो हेमन्त
 इद्वत्सराय भद्राक्षः श्रेय इत्यायुष्या इत्यादिभिस्त्रिभिर्व्याह-
 त्यन्तं^७ ऊत्वा दक्षिणे धरण्यां पितृभ्यो बलिदानमायायन्ता-
 मिति तण्डुलेरास्यमभिपूर्याचम्य शिष्टैरन्तर्वग्ने^८ परमेष्ठ्यसौति
 विकिरति^९ तदेवं ग्राहीनथायावरादिदृश्यन्तरमाश्रित्य^{१०}
 १५ गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठतीति विज्ञायते^{११} ॥ २ ॥

अथाष्टका^{१२} माघप्रौष्ठपद्योरपरपत्ते^{१३} ऽष्टस्यामष्टकां कुर्यात्
 सप्तम्यां नवम्यां त्रयोदश्यां वा^{१४} सायं पूर्वद्युः स्वाध्यायाचार-

१ भूति स्त्रेति ins. Ma.

२ अपि missing in B.

३ जुहोति ins. A La.

४ विभिः om A La.

५ चवशिष्टैः B.

६ शस्त्रिनः B La.

७ These two words not given by Ma; अथाष्टकां La.

८ प्रौढः all exc. Ed.

वतः शुचीनसगोचाम्नाह्वयानाङ्ग्याभिपूज्य युग्मान् शुक्लवराग्विश्वे-
 देवार्थं व्यवरानयुग्मान्पिचर्धि इयोरेकैकं वा निमग्नचेद-
 परेद्युरपराचे देगे शुचावाधायौपासनाग्निं वैश्वदेवाचारं कृत्वा
 स्यात्तौ संचाक्षं विश्वेभ्यो देवेभ्यो जुष्टमिति स्यात्स्यां तपुष्वा-
 न्निर्वाप्य सतिष्ठं चरुमपूपान्यपि पचेदग्नेर्दक्षिणस्यां नान्दी-
 सुखवन्मण्डलान्युपल्लिप्यास्वासनमित्यासनानि सदभतिले-
 व्यासनेऽस्वासयित्वा वस्त्राद्यैरलंकृत्य ब्राह्मणाग्रत्यङ्गुष्ठान्निश्वे-
 देवानुदगन्तं पुष्याद्यैः पितृनुदङ्गुष्ठाग्रगन्तं गन्धाद्यैः पूज-
 यति । स्वर्धा नम इत्युक्त्वा तेषां करे तिस्रोदकं दत्त्वा
 प्राप्नोतु भवानिति ब्रूयात् ओं तथा प्राप्नवानीति प्रतिब्रूयुरग्नौ १०
 होमं करिष्यामीत्युक्ते कुरुष्वेति तैरनुज्ञातो ऽग्निं परिषिष्य
 विश्वे देवस्य विश्वे अद्य प्रजापते न त्वत्सुभ्यः स्वयंभ्यः सं ते
 पयाश्चि सोम यास्त इति रौद्रं ब्राह्मं वैष्णवं व्यहृत्यन्तं

१ ० नागो A. १

२ वैश्वदेवाचारं B.

३ प्रचाक्ष्य Ma.

४ देवेभ्यो जुष्टं निर्वापनीति Ed La My. १

५ Thus A La and Prayoga ; निरूप्य B.

६ ० ल्लिप्यानिदर्भं तलेऽस्वासयित्वा Ma ; ० ल्लिप्यास्वासनमित्यासनानि सदभतिले-
 व्यासने० Vi My La and thus also Ed, which, however, puts into
 brackets the words व्यासनमित्यासनानि ।

७ प्रति om. Ma Ed ; it is added above the line in Vi.

८ उक्त्वा B.

९ After यास्ते La Vi My ins. वा ते षामानि, Ed. puts these words
 in brackets. १०

देवानां सपिण्डीकरणवत्पितृणामप्याज्येन^१ ज्ञत्वा इत्थं कथ-
मित्यभिघार्यं पक्षेनापूपमिश्रेण जुहोति^२ । गान्धुपाकृत्य पशु-
बन्धवत्संज्ञोत्सिद्ध^३ वपासुद्धृत्य पकथा तथा वष वपामिष्टि-
चोमं चामनन्ति^४ ॥ ३ ॥

- ५ दक्षिणपश्चिमे ऽग्नेरेकोद्दिष्टवज्रिर्वापस्थानं तद्दक्षिणस्यामवतं
चोपकस्थोद्भ्रान्तमानमिति दर्भैस्त्रिभिर्दक्षिणान्तं सकृदुत्सिञ्चेत्^५ ।
गायत्र्या प्रोक्ष्य स्थाने निश्चिन्मि सर्वमिति दक्षिणापानंयुग्मानु-
दुम्बरपत्रदर्भास्त्रिलैरासृणाति^६ । पोषाद्य लेति सकूर्वाचतं
पाचसुदकेनापूर्यं पितरो मे प्रथीदन्त्विति प्रणम्या म आग-
१० न्त्विति पितृनावाह्य दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्षयत्या मा वाजस्येति
पाचं प्रमाज्याग्निरिन्द्रेति चरुं निर्वपति^७ । दर्भेण तमष्टधा
विभज्य साज्यं पिण्डान्कृत्वा सव्योत्तरपाणिभ्यामयमोदन इति
पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः
पितामहपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः पिण्डं
१५ निर्वपामीति निर्वपत्येवं मातुः पित्रादिभ्यः पिण्डदानं
केचिद्वदन्त्यञ्जनदन्तधावनदधिसक्तमधुव्यञ्जनेचुंबदरीफलाद्यर्ष-
येष्वर्षणाकाह्योपरि^८ पुष्यतिसाचतदर्भात्र्यसेदूर्जे वषन्तीरिति^९
परितः साव्योदकं^{१०} दत्त्वामूर्तीनामिति^{११} तत्पाचोदकेनावतं पूर-

१ अपि om B.

२ •संज्ञोत्सि• all exc. Bh.

३ •युग्मानुदुम्बर• Ma, •युग्मोदुम्बर• A La.

४ •वषरफ• B.

५ •ति पित्राग्परितः साव्यो• A La ; •ति परितः प्रसाव्यो• Ma ; Bh. also

चाव ।

यति । चरुशेषेणान्येसाक्षात्पूषोपदंशः पूर्ववद्वाङ्मन्यथाहति
 भोजयन्तेषु हस्तेषु पितरस्तृप्ताः^१ भवन्ति । वाग्यताम्बुञ्जानानृचः
 पेटकाः आवयेदुच्छिष्टं संग्रोह्य तचाक्षं विकिरेदाचान्तेभ्यो
 सुखवासं निवेश्य रजतं तिलं सुवर्णं वा दक्षिणां पशुकांस्य-
 यानदासग्रथनासनादीनि परिच्छदांस्य यथाशक्ति ददात्यज्ञशेषं^२
 तेभ्यो दर्शयित्वा यथोक्तं करणीयमाचमनोच्छिष्टशोधनो-
 त्यापनविमर्जनादन्यद्विश्वेदेवपूर्वमाचरेदन्यथा^३ रचांस्यपहरेयु-
 र्गमो वः पितरः इति । पितृन्भवन्त्य - पिण्डानुदासयेदंस्तु^४
 हस्तिरा मा^५ वाजस्येति सुक्तवतस्तान्नमस्तृत्योत्तिष्ठतेत्युत्थाप्य
 परेत पितर इति प्रवासयति । पितृभुक्तं पितृजीर्णमित्यन्त-
 होमान्ते^६ ऽग्निमालये प्रतिष्ठाय पञ्च महायज्ञान्करोति ।
 दरिद्रो ममेयमष्टकेति कचमग्निना दाहयेच्छ्रोत्रियाय पानीयं
 वा दद्यादिति विज्ञायते । ॥ ४ ॥

अथातो ऽमात्रास्त्रायां पिण्डपितृयज्ञं यजेत । पूर्वं ऽहन्यपां
 नेष्वमिति समूहं बर्हिराहृत्य सप्तदेवाच्छिद्य सप्तदाच्छिन्न-
 बर्हिषः समाहरत्युपोष्य श्वो भूते ऽपराद्धे ऽग्निं प्रथम्य प्राचीना-
 वीत्यध्वर्युर्दक्षिणाग्नेर्दक्षिणपश्चिमस्यां चरुसाख्यान्यसाक्षीसुक्-

१ पितरः सुहृता La Vi My.

२ पूर्वमा० La Vi My Bh ; पूर्वसमा० Ma ; Ed. omits this word.—
 आचरति instead of आचरेत् A La.

३ उद्गापयेत् instead of उदासयेत् Ma alone.

४ After ओजीर्णमिति Ed ins. उपजुक्ता कला ; La Vi read उपजुक्ता-
 होमान्ते ; My ins. उपजुक्ता ।

सुवेधने च षोडशपात्ररफशूर्पोलसुखसुसलादिपात्राण्येकैक्यः^१ प्रथु-
 च्छीत^२ अपहता असुरा इति^३ वेदिं परिमृज्यायात पितर
 इति दक्षिणाग्निं सकृदाच्छिन्नवर्षिषा परिरुणाति^४ पितृभ्ये
 जुष्टं निर्वपामौति स्थास्त्रीं सपवित्रां ब्रौहिभिरापूर्थं तेनैवाभि-
 मृष्ट्य तथेव ताञ्कूर्पे निरुप्याभिमृष्टेऽन्वाहार्यस्य^५ दक्षिणस्यां^६
 पश्चिमस्यां^७ वोत्तरपश्चिमधीवं^८ कृष्णाजनमास्त्रीर्योर्ध्वमुखस्य^९
 संस्थाय ब्रौह्मीप्रक्षिप्य पःन्यवघातं कृत्वा विवेचनवर्जं परावापं
 सकृत्करोत्यर्धधुः स्थास्यां तण्डुलानर्द्धिः सहत्परिभ्राश्यान्वाहार्ये^{१०}
 जीवतण्डुलमस्त्रिंशं चरुं अपयेद्दक्षिणतः^{११} स्थास्त्रीं मेक्षणं च^{१२}
 १० दर्भेभ्यसाद्यान्तुत्तसर्पिषा पक्कमभिघार्यं शुन्धन्तां पितर
 इति वेद्यां परितः कूर्चनापः स्त्रावयेत्सोपवीती दक्षिणाग्ना-
 विधाम्भुत्वा मेक्षणेन चरुमभिघार्यावदायाग्नये कथ्यवाहनाय
 स्वधा नमः स्त्राहा सोमाय पितृमते स्वधा नमः स्त्राहा
 यमाय चाङ्गिरस्यतथे स्वधा नमः स्वाहेति जुहोति^{१३} तदग्नेः
 १५ सधूममेकमुत्सुकमुद्गृत्यापयन्वसुरा^{१४} इति पश्चिमतो वेद्यां
 संन्यस्य निर्धूमं तं विस्तृजेत्^{१५} ॥ ५ ॥

१ ० मेक्षणवर्षिषपात्र ० Ma, मेक्षणं वर्षिषपात्र ० Bh.

२ ० स्त्राहार्यदक्षि ० A La.

३ पश्चिमस्यां वा om. A La.

४ ४ La and A (but of these Ed in brackets) ins. सुखसं च ।

५ परि om. B.

६ च in Vi and My only.

७ एकमुत्सुकम् La Ed, एकमुत्सुकम् B, एकमुत्सुकम् Vi My

यजमानः प्राचीनावीती दक्षिणपूर्वे स्थेनेवोत्तेजनं कृत्वा
 तर्षाङ्गः प्रोक्ष्य स्फुं निधाय तस्मिन्सूर्योदकान्त इत्युदकेन
 तर्पयित्वा पश्चिमे सकृदाच्छिन्नवर्षिषि पितृन्पितामहाग्रपिता-
 महानभ्यर्थावाचीनपाण्डिरेतन्ते ततासौ ये च लामन्विति
 प्रत्येकं दक्षिणान्तान्पिण्डान्दद्यादाङ्क्षः^१ पितरसावाङ्क्ष पिता-
 महासावाङ्क्ष प्रपितामहासावित्यभ्यञ्जनमेतानि^१ वः पितर
 इति कांश्रिपूपवर्षणवासोऽञ्जनं चार्पयेत्पूर्ववदूर्जं वहन्तीरिति
 पिण्डं परिषिष्य चिरुदकाञ्जलिं दत्त्वा तथैव पितृन्भिवन्ध
 प्रवासयति^१ प्रजपते न त्वदिति गार्हपत्यं गत्वा यदन्तरिच-
 मित्युपतिष्ठेतां हिताग्निश्चैवमौपासनाग्नौ^१ चरुं अपयित्वा १०
 जुहुयाद्मौपासनस्य संस्काराभावाद्यदन्तरिचमिति मन्त्रेण
 गार्हपत्यशब्दं विनेवोपस्थानं कुर्यादपां लौषधीनामिति मध्यमं
 पिण्डं दत्त्वाधत्त पितर इति पत्नीं प्राशयेद्देशा पुमांसं
 जनयति^१ द्विपिता चेद्यजमानस्तथैव पिण्डं दत्त्वा यन्मे
 मातेत्येकस्मिन्पिण्डे तौ द्वावपि च्यात्वाच पितरो यथाभाग- १५
 मिति प्रणम्ये संमाना इति सकृदाच्छिन्नमग्नौ कृत्वा पाचाणि
 दन्दमाहरतीति विज्ञायते^१ ॥ ६ ॥

अथ आहुं^१ मासि मास्यपरपचे ऽन्यतमे ऽहन्यजन्तर्चे
 ब्राह्मणनिमन्त्रणादि सर्वमष्टकावत्तथाज्यचरु कृत्वाञ्जं पिण्डार्थं

१ This passage is difficult to restore. I have accepted the reading of Ma. The text of the mantra in the Samhitā seems also utterly corrupt.

१ अनाहिताग्नेः instead of •ग्निः Vi My.

पात्रे समवदाय ब्राह्मणान्भोजयित्वा नमो वः पितरो रसाचेति
 पिण्डं प्रथमं पिष्ट्वाभ्यो नमो वः पितरः सोम्यास इति द्वितीय-
 तृतीयौ पितामहप्रपितामहाभ्यां^१ पिष्ट्वाभ्यस्तृतीयः पिण्डः
 नर्पयतीति विशेषः^२ पितरि जीवति पिण्डा^३ न निर्वायास्त-
 मेवास्मादिना^४ यथेष्टं तर्पयेद्यस्मिन्दिने ज्ञातिर्मृतस्तस्मिन्मासि
 मासि प्रेताद्यैकं पिण्डं निरूप्यैकं भोजयेदा संवत्सराभ्यासि-
 आहुमष्टकां च न कुर्यादा सपिण्डीकरणादित्येके^५ पिष्टपूजा
 प्रेतपूजा भवेत्पिष्टग्रेतं^६ चोद्दिश्यं^७ पूजनं सर्वं आहुं भवतीति^८
 पिण्डपिष्टयज्ञः कर्त्तव्य एवेति विज्ञायते ॥७०॥

१० अथ चैत्री^१ चैत्र्यां पौर्णमास्यां गृहं शोधयित्वासंस्तृत्य
 दम्यती नववस्त्रोत्तरीयपुष्पाद्यैरुक्तुर्यातामाघारे कृते
 देवताभ्यः स्नात्वा चरुं अपयित्वाभ्येन ग्रीष्मो हेमन्त ऊर्णं मे
 पूर्यतां^२ अथे जातो वेष्णवं च जुत्वा साज्येन चरुणा मधुस्य
 स्वाहा माधवस्य स्वाहा शुकस्य स्वाहा शुचिस्य स्वाहा नभस्य
 ११ स्वाहा नभस्यस्य स्वाहेषस्य स्वाहोर्जस्य स्वाहा महस्य स्वाहा
 महस्यस्य स्वाहा तपस्य स्वाहा तपस्यस्य स्वाहर्तुभ्यः स्वाहर्तु-
 देवताभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहौषधीशाय स्वाहा अथे स्वाहा
 औपतथे स्वाहा विष्णवे स्वाहेति जुहोत्यपरेणाग्निं देवीं
 अथं देवं औपतिं च प्राङ्मुखमभ्यर्च्य हविर्निवेदयति^३

१ पिण्डो न निर्वायास्त० Vi My alone.

२ Thus Ma; प्रेताम्बोदिस्य La Ed; प्रेताननुदिस्य Vi; प्रेतानुदिस्य My.

३ पूर्यतां Ma Ed, but both copies of the Samhitā. पूर्यतां ।

चेत्प्राणिः पक्षान्यन्तानि ब्राह्मणानससूत्रेण भोजयित्वा
सपिण्डैर्युक्तो भुञ्जीत ॥ ८ ॥

अथान्ययुजौ १ आश्रयुज्यां पौर्णमास्यां गोष्ठे ऽग्निं समा-
धायाधत्तं जुहुयादग्नेः प्राञ्चां भवं देवमावाङ्माभ्यर्थ्य तृणानि
संभृत्य गाः स्थापयति १ भवायेति स्थास्यां निर्वापश्रपणं ५
हत्वाग्नौ परिषेकं कुर्यात् १ भवाय श्रवायेशानाय पशुपतय
उग्राय रुद्राय भौमाय महादेवाय स्वाहेति रुद्रमन्त्रं व्यम्बक-
मित्याज्यहोमान्ते मेक्षणेन अस्मवदायाभिघार्यावदानं संगृह्य
पूर्ववज्जुहुयादर्कषचेर्देवं १ चरुं निवेद्याज्यशेषेण तृणान्यभ्युक्ष्य
गोभ्यः प्रदाय प्रदक्षिणनमस्कारौ करोतीति विज्ञायते ॥ ९ ॥ १०

अथान्नौ नित्यहोमान्ते विष्णोर्नित्यार्चा ४ सर्वदेवार्चना
भवति १ अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदन्तरेण सर्वा
अन्या देवता इति ब्राह्मणं १ तस्माद्गृहे परमं विष्णुं प्रतिष्ठाप्य
सायंप्रातर्होमान्ते ऽर्चयति १ षडङ्गुलादहीनं तद्रूपं कल्पयित्वा
पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे प्रतिष्ठां कुर्यात्तस्मात्पूर्वं तृतीये ऽहन्यौपा- १५
सनाग्निकुण्डं कृत्वा पूर्ववत्प्रोक्षणोल्लेखनादि कर्म कुर्याद्वितीथस्यां
वेद्यां षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणैर्भैः कूर्चेन वा परिस्रौर्षं परिधी-
नूर्ध्वमिधौ निधायोर्ध्ववेद्यां यथादिशमिश्रादिदिग्देवा-
न्दक्षिणे ब्रह्माणमुत्तरे सोमं च पुष्याद्यैरभ्यर्थ्य तथैवाघारं

१ चेत्प्राणि B.

२ ०श्रपणौ B.

३ Thus B, and the Prayoga also points to a plural; ०पक्षे देवं
A La.

४ नित्यार्चना B.

जुहोति ^१ दक्षः स्वाहा हनुभ्याः स्वाहेत्यङ्गोममतोदेवादींश्च
 ऊवा पुरुषसूक्तं अपस्ववर्णनाद्युन्मीषणं करोति ^१ मद्यां तटाके
 जलपूर्णपात्रे वा^१, ये ते शताद्यैर्वस्त्राणि^१ कुशांश्चास्तीर्य विष्णु-
 सूक्तेन देवं प्राक्शिरः प्राथयित्वाधिवासयति ^१ द्वितीयदिवसे
 ५ काला रात्रौ पूर्ववदाचारं ऊवाष्टौ कलशानाहत्य पञ्चगव्य-
 छतदधिचीराक्षतोदकफलोदककुशोदकरजोदकैः प्रथित्वा
 देवमभ्यर्च्य वसोः पवित्रमग्न आयाहीषे लोर्जे त्वां शं नो
 देवौश्चत्वारि षट्श्रा^१ सोमो धेनुं चत्वारि वागिदं विष्णुरिति
 कलशैः स्थापयित्वापोद्दिरण्यपवमानैर्गन्धतोषैश्च ^१ स्थापयत्यङ्गे-
 १० रन्तरस्यां ब्रौहिभिर्वेदिं ऊवा विष्टर^१ न्यस्य^१ वस्त्राणास्तीर्य^१
 देवमारोप्य वस्त्राद्यैरलङ्कत्यार्चयति ^१ पुण्याहं ऊवा स्वसिसूक्तेन
 तामभिमृश्य स्वस्तिदा विशस्यतिरिति प्रतिघरां बद्धा
 पूर्ववद्देवं प्राथयौत ^१ ॥ १० ॥

कालविहीनं कुम्भसुत्पूतैराधावैरापूर्वं देवस्य पार्श्वे निधाय
 ११ प्रणवेनाभिमृश्य कूर्वाक्षतसुवर्णरत्नानि प्रक्षिपेत्क्षिप्त्वा देवं
 हृदये^१ तथाधावे^१ रुक्माभं रुक्मास्यनेत्रपाणिपादं श्रीवत्साङ्गं
 चतुर्भुजं पौताम्बरधरं शङ्खचक्रधरं सौम्यं सकलं ध्यात्वा

१ वैते शता० Ma La Ed ; वा रते शता० Vi My , रते शता also Bh. ;
 acc. Ac. to the Saṃhitā the mantra begins वे ते श०, cp. IV. 14.

१ Thus Vi La Ed and printed text of the Saṃhitā ; षट्श्राः Ma
 My and Grantha copy of the Saṃhitā.

१ Thus A La ; विष्टरे वस्त्राणास्तीर्य Ma ; संन्यस्य Bh.

१ हृदयात्तदाधावे A La.

प्रणमेदं^१ परिधिष्य हौचं प्रंशं^२ दक्षिणप्रणिध्यामो भूः
 पुरुषमो सुवः पुरुषमो सुवः पुरुषमो भुंभुवः सवः पुरुषं
 शारायणं विष्णुं पुरुषं सत्यमच्युतमनिहङ्गं अग्रं महीमिति
 नास्त्रावास्त्रां निर्वापं कलाज्येन विष्णुसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यामतो-
 देवादौञ्जये जातो मेदिनी देवौति चतुरावत्यं ऊला नास्त्रा ॥
 साध्यं^३ चरं जुहुयात्प्रभाते स्त्राला प्रणवेन देवसुत्याय
 शकुनसूक्तं अपसह कुम्भेन देवमानीय गृहे वाद्यव्यां देवायतने
 अग्निशालायां वार्चापीठे • रत्नं सुवर्णं वा संन्यस्य विष्णुसूक्त-
 पुरुषसूक्ताभ्यां विष्णुं प्रतिष्ठापयामीति प्रतिष्ठाप्य विम्बस्य
 मूर्ध्नि नाभौ पादे च सुवर्णवर्धूरिति हृदये प्रणवं विन्यसेदं ॥
 विष्णुरिति देवं ध्यायन्कुम्भास्यमाधावं शक्तियुतं^४ कूर्चेनादाय
 विम्बस्य मूर्ध्नि विष्णुमावाहयामीति संस्त्राव्यावाहनं करोति ।
 विधिर्नैवाराध्य हविर्निवेदयति ॥ ११ ॥

अथ नित्यार्चनमतो देवा इति देवं प्रणम्य निर्मास्य-
 मपोद्धोत्पूतैराधावैव्याहत्या^५ वेदिं परिमृज्य पूर्ववद्देवं ध्यात्वा ॥
 प्र तद्विष्णुरिति कुम्भपुष्यदर्भान्यतमेनासनं कल्पयित्वा चौणि
 पदेति पाद्यं शं नो देवीरित्याचमनं दद्यादधि लोर्जे लेति
 स्त्रापयित्वा विष्णोर्तुं कर्मिति वस्त्राभरणैरलं करोति । पूर्ववत्

१ A La om.

२ After च Ma La ins. क्रमेण ।

३ Thus Vi My ; शक्तियुतं La Ed ; रत्नं Ma ; शक्या युतं Bh.

४ B अपोष्ण instead of चपोष्ण ।

५ Thus A ; कुम्भपुष्याद्यन्त • Ma.

वत्पाशाचमनं दत्त्वा तद्विष्णोः परमं पदमिति पुष्यं तद्विप्राश्च
इति गन्धं परां माचयेति धूपं विष्णोः कर्माणीति दौषं
चिर्देवं इत्यर्थं दत्त्वा पुनराचमनं ददाति । तदस्य प्रियमिति
हविर्निवेदयेदिदं विष्णुरिति पानीयं तथाचमनं विचक्रमे
४ पृथिवीमिति सुखवासं च दत्त्वा द्वादशश्राद्धाचाराभ्यां पुष्याणि
ददाति । तं यज्ञपुरुषं ध्यायन्पुरुषसूक्तेन संस्त्रय प्रणामं
कुर्वाद्यज्ञेषु विहीनं तत्संपूर्णं भवतीति श्रुतिर्दिजातिरंतन्द्रितो
नित्यं गृहे देवायत्ने वा भक्तां भगवन्तं नारायणमर्चयेत्-
द्विष्णोः परमं पदं गच्छतीति विज्ञायते । ॥०१२॥

१० अथ ग्रहशान्तिं व्याख्यास्यामो । ग्रहायत्ना लोकयात्रा ।
तस्मादात्मविह्वले प्राप्ते यथात्मन्यक् पूजयत्यादित्यसूत्रोऽङ्गारको
बुधो बृहस्पतिः शुक्रः शनैस्वरो राहुः केतुश्चेत्येते नव ग्रहा ।
रक्षासितातिरक्तश्यामपीतसितासितकृष्णधूम्रवर्णाः । अनला-
प्यतिगृहहरीश्वशचीप्रजापतिशेषयमाधिदैवत्याः । मध्याशेष-
११ दक्षिणैशान्योत्तरपूर्वपश्चिमनैर्ऋतवायव्याश्रितास्तस्मात्कुहे देशे
मनोरमे गोमथेनोपसिन्ने स्त्रे स्त्रे स्थाने शान्तिप्रदीपिभिः
सिकताभिर्वा चतुरश्रं दृत्तं तुव्याकारं चिकोणमष्टाश्रमर्ध-
चन्द्राकारं वज्राकारं दण्डाकृतिं ध्वजाकृतीति । क्रमेण
पौठान्युपकल्प्य^१ तेषु कूर्चं निधाय तद्विष्णुपार्श्वं तदधि-

१ ० शेषयमा चधि० Ma.

२ चर्धचन्द्रं My La Ed.

३ ० कृतिध्वजा० Ma, ० कृतिं ध्वजाकृतिमिति La.

४ उपसिन्धय B.

देवतासुहिम्न^१ पीठान्युपकल्प्याद्भवनीयान्वाहार्यगार्हपत्यावसथ्य-
 मभ्याक्रमेणोपकल्प्याग्नीष्याधयित्वाचंथेत्करवीरशङ्खपुष्पोत्पल-
 भन्द्यावर्तचमकमसिकासितगिरिकर्णिकाकल्हारतापिञ्जपुष्पै-
 स्तदर्णवर्णैः पुष्पैर्गन्धैः पूर्ववदभ्यर्च्य शृङ्खोदनपायसगुडो-
 दनदधोदनगौडिकचिचोदनकसरमाषोदनकणोदनानि क्रमेण
 निवेदयेत् ॥ १३ ॥

तदधिपास्तदर्हणाभ्यर्चाधारं ऊत्कार्कपलाशखदिरापा-
 मार्गासत्योदुम्बरशमीदूर्वाकुशान्यथा क्रमेण सत्येन सोमो
 धेनुमग्निर्मूर्धोद्गुर्ध्वस्त्व हृदस्यते अति यच्छुक्रं ते अन्यच्छं नो
 देवीः कथा नश्चिवा केतुं कृण्वन्ति क्रमेणाष्टशतं सप्तविंशतिकं
 वा त्रिमधुराक्ताभिः समिद्धिस्ररुणाज्येन च जुष्टयादाहवनीये
 शशिशृङ्गयोरन्वाहार्ये ऽङ्गारकराज्जोर्गार्हपत्ये ऽभितकेत्तोरारवमथ्ये
 गुह्यबुधयोः मध्ये सवितुरित्याग्निं दूतं ये ते^२ शतं सुब्रह्मण्य
 इदं विष्णुरिन्द्रं प्रणवन्तं गन्धदारां ब्रह्म जज्ञानं शं नो निधत्तां
 यमो दाधारेत्यधिदेवेभ्य आज्येन तत्तत्स्थाने जुष्टयादिष्णो-
 र्तुंकादीन्^३ मिन्याऊत्याश्रावितादीन्मुत्वा पायसकसरगौद्याद्यैः
 पूर्वोक्तचरुभिर्ब्राह्मणान्भोजयित्वा रक्तधेनुमादित्याय शङ्खं
 सोमाय तास्रमङ्गारकाय हिरण्यं बुधाय शङ्खं वासो हृदस्यतये
 ह्यं शृङ्गाय कृष्णां गां श्रमेस्वराय राक्षोऽङ्गां केतोरायस-

१ तदधिदेवम् • Vi My, तदधिदेवतम् • La Ed.

२ So here all the Mss., as against p. 63, l. 3

३ Instead of •कादीन् Ma •कादि ।

दण्डमित्यात्मविद्वद्भानां तदर्हः^१ दद्यात्सर्वेषामलाभे सुवर्णः^१ ।
 जन्मकर्मणांघातिक्रमासुदायिकवेनांशिकर्षसंस्थेषु क्रियाकाल-
 विद्वद्भेषु यद्व्येतेन्यभर्षेखारभेते^२ तेन नवयज्ञा दुःखा व्याधयः
 शान्तिं यान्ति^३ अन्यथा महत्तरो दोषो भवति^४ यद्वपूजां
 पुरस्कृत्य सर्वकर्म समारभेदिति विज्ञायते^५ ॥ १४ ॥

चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥

^१ Thus B; तदर्हमर्हं A, [a

^२ Ma ins. वा ।

अथाहिताग्नेः पत्न्या गृहस्थस्य स्त्रिया ब्रह्मचारिणो
 ऽनारोपितकार्यस्य च^१ दहनविधिं व्याख्यास्यामो^१ यथोक्तैस्त्रै-
 वार्षिकैररिष्टैरायुरात्मीयं परीक्ष्य तृतीये पञ्चमे नवमे वाह्निं^२
 सुमूर्ध्वान्धवान्यस्रविधानाद्गृह्य पूर्वं प्रियं भाषिलैहिकं^३संभोगं^३
 पारलौकिकं चात्मनो^४ विभजेदुपस्थिते ऽहनि शुचौ प्रदेशे^४
 सिकतातले^५ दर्भाग्रगणानासृणाति^५ दक्षिणायानित्येके^५
 तत्तप्तौत शथौत वा दक्षिणशीर्षमस्त्राध्वर्युः शं नो मिच इति
 शान्तिमात्मनः कृत्वायुषः प्राणमिति सुमूर्धोर्दक्षिणे^६ कर्णे^७
 जपेत्संज्ञानमिति वामे च^८ प्राप्ते प्रयाणकाले शुक्लमहो मासाः
 षडुत्तरायणमग्निर्ज्योतिरनेन पथा ब्रह्मपदमपुनरावृत्त्याभ्येति^९ १०
 धूमः^९ कृष्णो रात्रिर्मासाः षड् दक्षिणायनं चान्द्रमसमेतज्ज्योतिः
 प्राप्य^{१०} निवर्तत इति गतौ चोभे विश्वाथ शान्तिं ज्योतिष्मतीं
 अपतीन्द्रियाण्यौन्द्रियार्थेषु निरुध्य क्रमेण घण्टावसानिके^{११}

१ च in B and La only.

२ वा० B; चा० A La.

३ ० हिकसंभोगं Mss. exc. Vi.

४ चात्मने Vi My La.

५ Thus Ma La Vi My; सिकतास्तिसान् Ed and to this reading points Bh also.

६ सुमूर्धोः in Vi My La, not in Ed Ma; supported by the Bh.

७ दक्षिणकर्णे Ed Vi.

८ Thus La: अपुनरावृत्त्याभ्येति Ed; अपुनरावत्याभ्येति Ma; पुनरावृत्त्या० Vi; पुनरावत्या० My.

९ धूमः La Vi My; the Bh., धूमो धूमवर्षः points to धुषः।

१० प्राप्यते Vi My.

११ ० वसानिके Vi.

पदत्रये निविष्टे^१ नानाविधे स्तुयन्व्योतिषि ब्रह्मण्यदितौ^२ च तथो
 ऽसौ सो ऽहमित्यात्मोपासनक्रमेण^३ वा समादधीत^४ यस्मा-
 त्प्रयाणकाले^५ यं ध्यायति तन्मय एव भवत्यात्मेति ब्रह्मवादिन्ने
 वदन्ति^६ तदेवं देवकते^७ प्रतिसंहारे गन्धात्मकं भूसेर्षुणमापः
 ५ प्रथमं यमन्ति^८ तदास्य भ्रमतीव शरीरं व्यावतिष्ठेतापां^९
 गुणोद्रेकादिन्वितो ऽग्निः प्रविश्य प्राणायतनमर्माणि दारय-
 न्नाडौमुखेभ्यो रसं दहति^{१०} तदा दह्यमानमिव शरीरं मन्यते^{११}
 ततः कौलाखं शुष्यति^{१२} मुक्तबन्धे^{१३} श्लेष्मणि पिप्पलेन महाग्नी
 पतिते स चाग्निरर्थाभावाच्छाम्यति^{१४} घायुस्तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव^{१५}
 १० शरीरं व्यालोलयति^{१६} तस्मान्मुह्यति^{१७} तदा स्त्रैः स्त्रैः कर्मभि-
 रन्मुक्ताः^{१८} पञ्च वायवो विसृजन्धात्मनः स्थितिमभिनिक्रा-
 मतश्चोच्छ्वासं ब्रह्मसुक्ताहतेरिव^{१९} मन्द मन्दसृष्टाणमुदावहति^{२०}
 तदा वेगनोत्थाय वायुमूर्तिर्भ्रमन्निवास्य^{२१} कण्ठे खुरुखुराय-

१ ०ष्टे Ed only.

२ आत्मीपा० Ma; Bh My.

३ प्रायण० Ed.

४ देव० A La.

५ Reading uncertain. I have accepted the reading presented by Ed; व्यायनिष्ठता० Ma; व्यायनिष्ठतोपां Vi; व्यावतिष्ठत the Bh, explaining विशेषणवतन्धे (pointing to अवतिष्ठत); व्यायनिष्ठतापां La; My is incomplete.

६ एवं instead of एव B.

७ मुक्ताः instead of उन्म० B.

८ Thus tentatively emended: ०मुक्ताहतेरिव Ma Ed; ब्राह्म सुक्ताहते० My, Vi corrupt; ब्राह्मसृष्ट्याहतेरिव La : Bh presents सुक्ता ।

९ अस्स om. La A.

माषो^१ विश्वमेव विहरञ्चकूकावत्पदात्पदान्तरं^२ विन्दन्नु-
त्कामति^३ धर्माधर्मावूर्ध्वभावो^४ ऽधोभावश्च^५ ज्ञानाज्ञाने सुख-
दुःखे चेश्वरवशात्तेन सद्^६ प्रतिष्ठेयाताम्^७ ॥. १ ॥

अथ^८ वै विगतानिखचेष्टं देहं मृतकमाज्ञाय^९ गेहाद्दहिः^{१०}
शुचौ देशे चित्तिःसुगादिना स्नापयित्वाज्याभिषेचनं^{११} याम्या-
संकरणं बर्हिषा पादकरयोरङ्गुष्ठौ^{१२} बध्नीयाद्यस्याभोक्ता शकल^{१३}
इत्यहृतेन त्रासमा पादतोद्गशान्तमाकादयति^{१४} तथैव शयन-
मभ्युक्ष्य गाङ्गेचेति^{१५} प्रायधीत^{१६} नैतदन्ये^{१७}स्य ग्रन्थनाहिताम्या-
दीनां सर्वेषाधिष्णेनोदङ्गुम्भनं^{१८} ज्ञानाने स्नानासंकारौ स्नाता-
मिति विशेष^{१९} उखास्वग्नीनादाय यज्ञभाण्डानि नवानि^{२०}
मृत्मानि^{२१} षटशरावादौन्यौदुम्बराणि समित्परिधिशाखा-
पचाण्यन्तरवर्हिर्हिरण्यकलतिनाचतदधिमधुचीराज्यादीनि^{२२}

१ Thus Ed My La Bh ; खुरखुरा० Ma Vi.

२ जलकवन् A La.

३ कर्ध्वभागाधोभागौ च Ed only.

४ सहात्मना B.

५ अथो A La.

६ मृतकं instead of मृतं Vi My La.

७ These two words om. Vi My; only Vi has a trace of them : मृतमाग्नेयेने शुचौ ।

८ चाथ्य om A La ; भिषेकं Ed only.

९ ङ्गुष्ठे B.

१० Mantra uncertain ; यस्याभोक्ता शकल La Vi My.

११ गाङ्गेय इति Vi My Bh.

१२ ऽप्रयुक्तेनो instead of ऽप्रक्तेनो B.

१३ ऽदण्ड० all exc. Ed.

१४ A and La पाचाणि instead of पचाणि

संभृत्योत्तरस्थां पूर्वतस्तस्मात्प्रस्थिति^१ स्नात्वाध्वर्युः^२ पितृभेध-
विधिनाग्निहोत्रेण यथास्वमग्नौ दक्षिणाभिमुखः प्राचीनावीती
परिस्तौर्यं सतिलेनाद्यतेन वैश्वदेवं ऊत्वा गृहदेवताभ्यो बन्धि
हरेत्^३ श्रवस्व भारकाः सपिण्डाः पञ्चमन्वित्रवर्गा^४ वा तदन्ये
समानौ द्वौ स्नारो वा स्नाता दर्भरञ्जसंवीता दर्भाम्बरधराः
स्युः^५ पुत्रास्त्यष्टिकाद्योगेनाग्नौनसंकरं^६ गृह्योयुः कुशं च^७
पत्नीतराण्यन्ये ऽनुनयन्ति^८ पश्चाद्नुत्तारेण^९ मेरोरंह इति
मृतकमुद्धृत्य यथाप्रवेशं गृहान्निर्गमय्य हरेयुर्ग्रीमान्ते पालाश्या
शम्या वा शाखयाप्रदक्षिणमपेत वीतेषु^{१०} चिकीर्षीभिरपक्रमं^{११}
दक्षिणान्तं मार्जयित्वाहोभिरङ्गिरिति दक्षिणस्थां तामुत्सृजति^१
तत्र तिलाद्यतोदकैः प्रोक्ष्य मेरोरंह इति दक्षिणशीर्ष-
मवतारयेयुरुत्तरचाप्युद्धारावतारयोरेवमेतेन^८ कुर्वीरंस्तथै-
वान्यादिसंभारास्त्रिधाद्य तस्मादायव्यां दक्षिणाद्येषु दर्भेषु
चिगुणेश्वराणि चीणि, मृत्पिण्डान्यवाच्यन्तं न्यस्य हव्येन विष्णुं

१ पूर्ववत् B instead of पूर्वतः ।

२ स्नातो A, स्नानोध्वं La.

३ Thus La Vi My Bh ; पञ्चमन्वित्रवर्गा Ma Ed.

४ ०न्वित्रष्टिं B.

५ च om. B.

६ नयन्ति Ma Vi My, नयन्ति La.

७ Thus Ed Vi ; ०नुत्तरेण Ma Bh My La.

८ विः om. B.

९ अहरे instead of अहारे B.—अनेन instead of रतेः Ed.

ब्रह्माणं . तिस्राक्षतोदकैर्दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्चयति^१ तथाप-
 सव्यं^२ कव्येन रुद्रं पूजयेत्^३ । आधानक्रमेण श्रवाभिमुखः स्त्रे
 स्त्रे^४ ऽग्नौ जुहुयात् धात्रे ऽर्थश्रेणे ऽऽश्राय मित्राय वरुणाय
 स्वप्न इन्द्राय पूष्णे भगाय विवस्वते^५ पर्जन्याय विष्णवे स्वाहा
 व्याहृतौ ब्रह्मणे^६ स्वाहा व्याहृतौ रुद्रेभ्यो ऽपसव्यं होमो
 मृगव्याधाय श्रवाय भवाय पिनाकिने भवनाथेश्वराय स्थाणवे
 कपालिने निर्वृतये ऽजायैकपदे^७ ऽह्ये बुध्नियाय स्वाहेति
 व्याहृतौः^८ ॥ २ ॥

पूर्ववत्पूजनं मृत्पिण्डानां^१ मृतकस्य चेलोपमार्जनैः सिग्वातं
 वाताप्ते वाप्नवति त्रिः कृत्वा तथा श्मशानेक्षणमुद्भृत्यानु यज्ञ- १०
 भाण्डं नयति^२ । मृत्पिण्डं वैष्णवं तेषामस्य क्षिपति^३ । ब्राह्मं
 तत्रैव पिदधाति^४ । रौद्रमादाय गच्छेत्क्षितोद्देशं^५ वनं नदीतीरं
 शिलोच्चयं वा प्रत्यग्दक्षिणतश्च प्रवणं गृह्णाति^६ । भिन्नच्छिन्न-
 मलवल्मीकश्रेणकपालास्थितुषाङ्गारोषरे पिणपाषाणवृक्षमृत्लोहे-
 शान्वर्जयेत्तत्र^७ । चिताप्रमाणं कायमात्रायामं तदर्धविस्तारं^८ १५

१ अभ्यर्च्ये La Vi My.

२ असव्यः Vi My. •

३ स्त्रे once B.

४ Instead of विवस्वते Ma and printed text of Saṃhitā दिवस्वतये।

५ Here and below we find व्याहृतौः or •निः or •निः or •नौ ।

६ Thus Ma : ऽजायैकपदे and ऽह्यैर्भवे the others.

७ भनयति Ma.

८ निक्षिपति Ma.

९ क्षितोपदेशं B.

१० •मृत्पिण्डानां B.

गृहीत्वा पूर्ववच्छास्त्रया सहिरण्यया वा प्रमाञ्छोत्सृजन्-
 मभ्युक्षणं च^१ तासु वीधीष्वपसर्पतिः^२ सर्पत प्रेता इति^३
 तिस्रो नव वा, कर्षूदक्षिणापवर्गाः स्फ्येन परशुना वा,
 भागावगाढविस्तारं मध्यपूर्वापरतश्च खनति^४ तिलतण्डुलाना-
 ५ मपसव्यं सुष्टिभिर्धमाथ दहनपतये पितृभ्यः स्वधा नम इति
 ताक्षया पूरयित्वा शेषान्सर्वतो विकीर्य^५ मध्ये मृत्पिण्डेन सह
 हिरण्यकलमवदधाति^६ दक्षिणाग्नेर्भस्मत्प्रमाणैरास्तौर्यं शुद्धं
 तद्विस्तारोच्छ्रयं दक्षिणाग्नेर्दक्षिणार्धं चिनोति^७ कुरु मध्विति
 साङ्गं कृष्णाजिनमधोलोमं^८ दक्षिणार्धं • यद्याहिताग्नि-
 १० रास्तृणाति^९ चितापूर्वं मृतकं तथा निधायाग्नींश्च सर्वानथ
 दक्षिणासुखः प्राचीनावीती परिस्तौर्यं यथास्वमग्नौ जुहोत्य-
 ग्रथे सोमायेन्द्राय यमाय वरुणाय कुबेराय पृथिव्या अद्भ्य-
 स्तेजसे वायव आकाशायाहङ्काराय बुद्धय दन्द्रियेभ्यः पुरुषाय
 सूर्याय जीवाय मनसे पञ्चभूताधिपतये^{१०} परमपुरुषाय
 १५ सुष्ठताय धर्माय भ्रुवाय वृषाय स्वाहेति व्याहृतीः^{११} शिवं
 यान्विति मृतकं प्रोक्ष्य चितायां तिलानवकीर्य तत उद्ध-
 त्यावतारयेयुः^{१२} सप्तसु प्राणमार्गध्ववाचीनपाणिर्हिरण्यकलानि

^१ अपसर्पत य इति Ma in acc. with the printed text of Samhitā ;
 अपसर्पे सर्पत प्रेता इति A and La, more in acc. with the grantha
 ms. of S., which reads अपसर्पतिः(ः) सर्पत etc. — वीधीषु La only.

^२ विकीर्य Ma Bh My La ; वकीर्य Ed Vi.

^३ • लोमं Bh Vi.

सप्त मधुनाक्तान्या वो वहेति^१ प्रत्यस्यत्याव्याक्तानीत्येके^१
अलाभे^२ सप्तान्यबिन्दूनिति^३ विज्ञायते ॥ ३ ॥

तिलतण्डुलदधिमधुचीराणां यथालाभमिश्रमास्ये चिपे-
त्तदास्यं दर्भेण सृशन्दिंसुतुहेचं अपति^४ पृथिवी होता
द्यौरध्वर्युं इद्रो ऽग्नीद्वृहस्यतिरूपकक्रेति चत्वार्याषीदन्तानि^५
चतुर्हेचं^६ तथा नासिकापुटयोर्दशहोचं^७ चिन्तिः सुक्
श्चित्तमाज्यं वाग्नेदिराधौतं बर्हिः केतो ऽग्निर्विज्ञातमग्नि-
र्वाक्पतिर्हेता मन उपवक्ता प्राणो हृक् सामाध्वर्युरित्येतानि
दशमौदन्तानि दशहोचं^८ तथाक्ष्णोः षड्दुतारं^९ सूर्य ते
चतुर्वीतं प्राणो द्यां प्रष्टमन्तरिचमात्माङ्गैर्यजं पृथिवीं शरीरै-^{१०}
रित्येतानि षडामौदन्तानि षड्दुतारं^१ तथा कर्णयोः पञ्च-
होतारमग्निर्हेताश्चिनाध्वर्युं त्वष्टाग्नीन्मित्र उपवक्तेति पञ्चा-
स्तामामौदन्तानि पञ्चहोतारं^२ तथा कौकमासु सप्तहोतारं^३
महाहृविर्हेता • सत्यहविरध्वर्युरच्युतपञ्जा अग्नीदच्युतमना
उपवक्तानाष्टव्यस्याप्रतिष्टव्यस्य यज्ञस्याभिग्रावयास्य उद्गातेति^४
सप्तस्तामामौदन्तानि सप्तहोचं^५ जघनेन दक्षिणायेषु दर्भेषु

१ Reading of pratika uncertain •क्तान्या वो वहेति Ma Ed Vi La
and printed Saṃhitā-text ; •क्तान्यावहेति My ; आ न वच grantha ms.
of Saṃhit आपो वच Bh. ; cp. VII. 2.

२ प्रत्यस्य instead of प्रत्यस्यति B La.

३ तस्य ins. A La.

४ •बिन्दव रति Ma.

५ पञ्चहोचं B La.

यज्ञपात्राणि प्रयुक्तपुत्ररेण प्रोक्षणीं संस्त्रुत्य मृत्पात्रं दाह-
 चितां च^१ प्रोक्ष्याथं दर्शपूर्णमासवत्सूष्णीमाज्यानि गृह्णाति
 जुहुं दत्तमुपमृत्ति^२ दधि भ्रुवायां मधु चौरमग्निहोत्रहवण्यामपि
 वाज्यमेव सर्वासु^३ यान्याशेचनवन्ति पात्राणि तानि संपू-
 रयत्यभ्युक्ष्येतराणि^४ पात्राण्यत्रावचिनोति^५ तथाग्नं आया-
 हीति जुहुं दत्तदानमिषे त्वोर्जे लेत्युपमृता^६ दधि देय-
 मग्निमीड इति भ्रुवया^७ मधु ग्रं न इत्यग्निहोत्रहवण्यां^८
 चौरं^९ तानि तिलाश्वतादीनि तथापोह्य दर्शपूर्णमासानु-
 योज्यान्यस्मा उपहरति^{१०} अग्ने^{११} मृतादिग्निं स्फं जुहुं दक्षिणे
 हस्ते निदध्याद्वाजसनीत्युपमृते^{१२} सव्ये^{१३} विश्वं दिधुचुरिति^{१४}
 भ्रुवामुरसि^{१५} तत्रैवाग्निमश्वत्यादित्यरणिमयायं^{१६} या लोका
 इत्यग्निहोत्रहवणीमास्त्रे^{१७} स्यातामित्याज्यस्रवौ^{१८} नासिका-

१ Thus all the Mss; Ed only सतं; सतश्रवपात्रं Bh. read सतं पात्रं, cp. Hir. pi. sū. p. 36, l. 15.

२ चाथ प्राक्ष्य A La; Mā om. अथ, Bh. ins. it after प्राक्ष्य and cp. Hir. l. c.

३ ०भ्युक्ष्येतराणि Mā.

४ Thus Ma My; ०च वा चिनोति Vi; ०त्राण्यत्राचि० Ed La; अचचिनोति Bh.

५ अयाय Ma only.

६ ०पमृति Vi My.

७ ०वायां and ०हवण्यां Vi My.

८ Ed La My ins. ददाति, Vi दधाति ।

९ Thus A and La; अग्ने दृता० Ma; अग्नेर्दृता० Bh.

१० ०राजसमित्य० Ma.

११ दिधुचु० Vi My; दिधुचु० Ed; दधिचु० Ma; दिदिचुमिति Bh, दिधिचुरिति La.

१२ Original text uncertain. Thus Ma and probably Bh; ०चवणीमास्त्रा० A; ०वीमास्त्राता० La.

पुट्थोर्वाहणाविद्याज्यस्थाली^१ कष्टे^२ कराविति प्राग्निं
 भित्त्वा वा^३ कर्णयोर्मुञ्जराराण^४ इत्युल्लसलसुसलौ इन्वोर्हार्थ-
 मिति यावाणकौ दत्सु यदि ते स्यातां^५ षडष्टकमिति
 कपाणानि शिरःस्थाने ललाट एककपालं^६ विष्णो रराट-
 मिति प्रोच्य पिष्टसंयमनीमुदरे^७ परशुमुदिते मेति क्त्वा
 चैक^४ शूर्पं पार्श्वयोरस्थेति सांनय्यकुम्भं वक्षणे यदि
 संवेत्सत्यवतेति दृषदपले अण्डयोः^९ सत्यं बर्हिर्ज्योतिषे-
 त्यग्निहोत्रस्थालीमन्वाहार्थपचनं च षड्योरिन्द्रसेनेत्युपाव-
 हरणीं पादयोर्धमनौषिणां^{१०} मल्लदेति वेदं कुर्चं चूडि-
 कायां^१ चन्द्रमा प्रमवेतौडापात्रं शिरःस्थाने^१ तत्रैव तथो-
 पसादनिकमेवं^२ यथास्थानमर्पयित्वावग्निष्ठानि प्रक्षेप-
 स्थादौनि लौकिकसंभारभाण्डानि धेनुर्वहाणामित्यन्तरा^३
 सक्थिनो^४ क्षिपेत्^५ स्थादौनि यज्ञपात्राणीममग्ने चमस-
 मिति निर्वपेदित्येके^६ ॥ ४ ॥

१ Thus Vi My La ; वारुणादित्या० B ; वारुणासौत्या० Ed.

२ वैकं Ma.

३ Thus A La ; मुञ्जरारा इत्य० Ma ; मुञ्जराराणाम् Bh

४ संयमनसु० B ; read पिष्टसंयमनीम् ।

५ वैकं Ma.

६ The mantra without यन् acc. to Ed ; यन्मनौवा संदंति Ma.

७ Thus Vi My ; सादनौक० B La ; सादनौमेवं Ed.

८ Thus Ed ; अन्तरासक्थिनिति० La Vi My ; अन्तरासक्थे Ma.

९ Here the two recensions diverge widely. The one group (A, i.e. Ed. La Vi. My) reads as I have printed, the other group (B, i.e. Ma, Bh) ends the Khandā with क्षिपेदिति विज्ञायते । ४ । and gives the sentence स्थादौनि . . निर्वपेदित्येके after the sentence which ends with क्त्वाति (page 77, line 3).

अनाशिताग्नेः सुवादीनि धेनुर्वहाणामित्यादधीतेमग्ने
 सममिति कृताञ्जलिः पुरतः^१ स्थित्वा प्रोक्ष्य कृष्णा-
 जिनमादायोर्ध्वलोक्षा तेनाच्छादनं करोति^२ बान्धवाः
 कनिष्ठप्रथमास्त्रयः^३ सर्वे वा सिम्वातेन पूर्ववत्सव्यापमव्यसुप-
 ४ वीजयन्ति^४ यस्मात्सिम्वातादेश पथि सुखं यातीत्यामनन्ति^५
 पत्नौ पुत्रो सनाभिरन्यो वा समानो जलपूर्णकुम्भमादायः^६
 शिरस्तः प्रसव्यं सिञ्चन्पर्येति^७ पृष्ठतो ऽध्वर्युरास्थितः शिरःखं
 परशुना घटं किञ्चिद्भिन्नन्ति^८ तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽस्मिंस्ते लोक उपदुहन्तामिति^९ द्वितीयं
 १० पर्येति^{१०} मध्यतो भिनन्ति^{११} तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽन्तरिक्षे ते लोक उपदुहन्तामिति^{१२}
 तृतीयं पर्येति^{१३} तत उपरिष्ठाद्भिन्नन्ति^{१४} तां धारामनु-
 मन्त्रयत इमा आपो मधुमत्यः स्वर्गे ते लोक उपदुहन्ता-
 मिति^{१५} ततः स कुम्भं पृष्ठतः क्षिपति^{१६} यदि पूर्वतः
 १७ क्षिपेन्न गर्भणे कुलस्येति^{१७} ताः कपालावग्नेषाः प्राणस्थानेषु
 सर्वेषु भूः पृथिवीमित्यपो नयति^{१८} प्राचीसुदीची वा निष्कस्य
 दिशं शिखां यज्ञोपवीत्यप^{१९} उपसृष्ट्य प्राणायामं कृत्वाद्वा

१ °स्थितः instead of °स्थयः Ma Ed La.

२ Ed reads क्षिः कृलोपवी° after सव्यं; only Bh. has the plural of the verb.

३ असुपूर्ये Vi My La.

४ अप om. A La.

श्रोत्रधौर्वनस्यति हिरण्यं वा॒लाभे॑ गां ब्राह्म॑णा॒न्वेचयि॒त्वा॑
 देवस्य॑ लेति॒ शक्त्वा दक्षि॑णाम॒ध्वर्युप्र॑भृतिभ्यो दद्याद्द॑च वरं
 ददा॒त्या॒घा॒ध्वर्युर॒ग्नौ॒ग्ज्वा॒स्य॑ नियुञ्जीत॑ । मन्वेन॑ मुक्तशिश्रः
 प्राची॑नावीत्याग्नेय्यामग्निर्ध॑जुभिः सवितेति॑ संभारेः सेनेन्द्रस्य
 धेनेति॑ पत्नीभिराहवनाद्यं ददाति॑ । वाचस्यते॑ विधे नाम्निति॑ ५
 ग्रहैर्वाचस्यते॑ वाचो वीर्येणेत्युमुञ्जीभिर्नैर्घ्नत्यामन्वाहार्यं ।
 शोमः॑ शोमस्य॑ वाचस्यते ऽच्छिद्रयेति॑ ग्रहैर्वायव्यां गार्हपत्यं ।
 वाग्घोतेत्युत्तरस्यां पुरस्ताच्च॑ मभ्यावक्ष्यौ दत्त्वा ब्राह्मण
 एकहोतेति॑ स्थित्वा॑ हृदयं अपत्याज्याक्ताभ्यां पाणिभ्यां परा-
 वृत्तमुखा॑ ऽङ्गुष्ठबन्धौ विमुच्य॑ पादावुपलिन्यत्यैशान्यां कृता- १०
 च्छलिरयं घर्म इत्युपतिष्ठेतांनाहितग्नेः सुवर्णघर्म इत्युपस्थान-
 मितरेषां कपालसंतपनाग्निनेकर्षया॑ दहनमित्येके॑ ॥ ५ ॥

स॑ उपवीती॑ सं त्वा सिञ्चामीति॑ शान्तिं जघ्नोप-
 तिष्ठेतोदयं तमंस इत्यादित्यमतो॑ ऽप्रदक्षिणमनौचमाणा॑
 यामधर्मणाधोमुखा॑ निवर्तेरन् । अशानाग्निर्गच्छतो॑ विजने॑ १५
 दर्भरज्जुं प्रसार्यैको॑ मावतरतेति॑ वारयेन्न पुनरवतरिष्याम
 इत्यधस्तात्तुल्याः प्रयान्ति॑ । विमृश्यान्वे॑ ऽनुयाता गच्छन्ति॑ ।

१ वालभेन Ed only.

२ वेचि॒त्वा Ed ; •षानौ॒क्षिता La Vi ; ब्राह्म॑निचयि॒त्वा My.

३ •संतपनाग्निरेक० A La, but the reading as given above, is mentioned by Ed in a foot note.

४ सांपवीती A La.

५ •मनिरौचिमाणा Ma Ed.

- तथैव विजने ऽपः प्रपद्यमानान्पूर्वोक्तां शाखां प्रसार्थं श्याज्जो
 वा मपिण्डो वा राजपुत्रो वा वारथे^१प्रतिमन्त्रेण तोयधिं
 दक्षिणासुखाः सर्वे प्रकीर्णकेशाः प्रपद्येरक्ष्णु सकृन्नि-
 मज्ज्योत्तोर्याचस्य दक्षिणासुखा प्राचीनावीतिनो मुक्तशिखाः
 १ सर्वे सनाभयो दक्षिणासुखदुम्बरपर्णेषु तिलाक्षतेषु चिह्नदकाञ्जलिं
 तिस्रमिभ्रं प्रेतस्य गोचरनामपूर्वमास्त्रावधेदसावेतत्त उदकमिति
 सव्योत्तराभ्यां पाणिभ्यां ददते सर्वे चाग्ना 'श्रमिताम्बर-
 वाससा' जलमादाय कनिष्ठपूर्वं यावदायान्ति यत्तत्र स्त्रिय
 श्राद्धस्तर्कुर्वन्ति गोमयेन गृहं श्रोक्षंथित्वोपलिथोक्तया
 १० चिर्दग्ध्वा पुष्यतिलाक्षतैः खस्यस्तु वो गृहाणामिति यस्मिन्देगे
 प्राणोक्तान्तिस्तत्र च विकीर्य दारस्य निर्गमनदक्षिणभागे
 समनुलिथ्य पुष्याद्यवकीर्याश्मवह्निहिरण्यगोमयोदुम्बरपत्र-
 तिलाक्षतानि निधाय धूपदौपादिनोपगतान्नावप्रतिगृह्णीयुः^२
 तदश्म सपन्नं वस्तत्रेयेनासुत्य धान्याक्षतं सतिलमाक्षभ
 ११ ततो वह्निं सुवर्णं गोमयं च स्पृष्ट्वा तत्र खिलानामक्षान्विसृज्य
 वृद्धाय गृहं प्रविश्य लोकयात्रामासौरन् तदेवमहोराच-
 सुपोष्य प्रातः पूर्ववत्पयोपस्थाय चितास्त्रीन्पुसं हृत्य पयसा-
 ज्येन प्रचाख्याकृतिं कृत्वा पुष्यादिभिरभ्यर्थांन्नापूपाद्यैस्त्वष्टीं

१ Thus Ma Bh (शामि० Ma); चाग्ना श्रमिताम्बरवाससा Vi My La,
 thus also Ed (only श्रमिताम्बरवा०) ।

२ Exact reading uncertain. I have followed A (note, the
 neglected sandhi instead of उपगतांश्चावत्). Ma: धूपदौपादीनिर्वादिताः
 ताग्रति०, but the Bh. explains उपगताम् ।

निवेद्यैतेन^१ विधिनाकृतिं दृष्ट्वात्कुलस्य मङ्गल्यसुत्तरा^२ च
गतिर्भवति^३ तदङ्गि तं चिन्तयित्वा सतण्डुलं वस्त्रं कांथं
पानीयं च दद्यात्^४ एष नम्रप्रतिष्कन्दो ऽस्य भवति^५ ॥ ६ ॥

स्नात्वा गुरवे पानीयार्थं शम्भा दक्षिणां दत्त्वा सायं-
प्रातस्त्रिरुदकाञ्चलिं दत्त्वा नित्यमेकैकं^६ वर्धयित्वा तर्पयेत्पूर्व-
वदपो^७ वासनादाद्याश्चाभ्यर्च्य बलिं ददाति^८ जलान्तमा
दृशाहान्ततः प्रभृत्येकभक्ता^९ निरानन्दा अघःश्रायिनी भवेयुः^{१०}
मातापिचोर्हतवासाः^{११} परिवत्सरं ब्रह्मचारिव्रतं चरेद्यस्मात्तीर्थ-
पिहव्रतो व्रतं वर्धयेत्तुर्थं^{१२} ऽहन्यस्त्रिसंचयनं कुर्यात्सप्तमे ऽहनि
चितां पिधाय पेष्टिकमाकारं कृत्वा पुष्पतिलचूर्णलाजधूप-
द्वीपाक्षनैः पूजयित्वा बलिं निवेद्य जलं दद्याद्दृशमे^{१३} ऽहनि
तीर्थस्य विसर्जनमुदकाभृतं तदग्नौ भूमौ तत्रैव तीर्थस्थाने
ऽपिधाय बलिस्थाने पायसं प्रस्थतण्डुलेः पक्वं चिभिर्मृत्पात्रै-
र्मृहीला तेनैवीश्याना सह पिदध्यादिति विसर्जनं^{१४} साद्ये^{१५}
ऽद्भ्युच्छिष्टपाचाण्डुहीय^{१६} तीर्थं विसृज्य स्नात्वैकादश्यामेको-
द्विष्टमन्ये चांचचते^{१७} वानप्रस्थस्य पत्न्यासं गृहस्थवद्दहनं
कुर्यात् ॥ ७ ॥

१ तेन instead of रतेन B.

२ माङ्गल्यं Ma La Ed ; मङ्गल्यं Bh.

३ नित्यं...तर्पयेत् om Ma, but in Bh there are traces of these words.

४ भुक्त्वा B.

५ पिचोर्हतवासाः A.

६ Thus Ma and La ; साद्याद्भ्युच्छिष्टं Ed ; साद्येन्युः Vi My.

यो ह वै धर्माधर्मौ परित्यज्य दक्षिणे देवान्दक्षिणे
 पितृन्समारोष्य सर्वमात्मनि 'पश्यन्वतिरात्मयाजिनस्तस्य'^१
 वेदाग्निरिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति 'तथा योगी देवसायुष्यकः,
 परकाथप्रवेष्टीत्येते ऽप्यनग्रयः' शरीरमेतेषां^२ न स्पृश्य
 काष्ठैरन्तरीकृत्य रज्जुभिर्बद्धा समुद्रगं नदीं नीत्वा बालुक-
 प्रदेशे श्वभ्रं खनति 'तत्रासयित्वा बालुकैरेव^३ पिदध्याद^४ च^५
 गाथा भवन्ति ।

यथा सञ्जासिनां काथं ये वहन्ति द्विजातयः ।

पदे पदे यज्ञफलं सभेरन्ननुपूर्वतः^६ ॥

१०. अनाथानां श्वं चैव ये वहन्ति द्विजातयः ।

तत्संस्कारकृतो ये च ये च आहुतानि कुर्वते ॥

तेषामेव फलं प्रोक्तमश्वमेधस्य धर्मतः ।

मृतानां तु शरीरं यदग्नेर्हविरिति स्मृतम् ॥

तस्मात्पुण्यशरीराणि दहन्मद्यः^७ शुचिर्भवेत् ।

११. परदेशगतस्यापि मद्यः शौचं विधीयते ॥

इति विज्ञायते ॥ ८ ॥

अथापहाङ्ग^८ स्नातको विधुरः कृतचौडो दन्तजातो वा

१ Thus A and La; पश्यति । आत्मया० Ma; the Bhāṣya is missing here.

२ Thus Ed; रणा instead of रवेणा Ma; शरीरमेतन्नस्पृश्य Vi; शरीरमेवेनस्पृश्य My, La.

३ बालुकैरपि० Vi My La.

४ Thus B and La; ०द्गानुपूर्वतः Vi My; ०द्गानुपूर्वतः Ed.

५ दहन् Ma Ed; मद्यं Vi My Bh La.

६ ०द्गान् all the Ms., ०द्गान् Ed only.

कुमारः कुमारी च विधवा वीरविधवासूतविधवा सूतिका
 मूढगर्भिणी पतिव्रती निन्दिता घोरा यशोव्रती पुत्रव्रती
 दीक्षितोन्मितानार्तवा^१ पाषण्डमूकबधिरा मन्मवर्जिता पाप-
 बुद्धिदुःश्रीका स्त्री^२ च^३ दहननेतेषामापहास्यं^४ चाचक्षते^५
 वो वात्मयाजो खातकोऽप्राप्तग्रहृत्तो मृतदारो वा भिद्येत ५
 तस्य च वै तद्गुणं विफलं मा भूदिति विशेषार्थं यथा-
 विभवांतुरूपं दक्षिणां दत्त्वा तुल्यां काचित्कन्यां तस्मै दाप-
 यित्वा तथा सप्तोषितस्य प्राप्तग्रहृत्तस्य पूर्वोक्तेन विधिना
 दहनं कुर्यात्^६ तथैव कन्यां च मृतां प्राप्तयौवनां तुल्येन पुंसा
 प्राप्तग्रहृत्तनां दहेत्^७ दन्तजातस्य कृतचौडस्य वा तद्देवां^८
 तत्राग्नौ^९ याहृतीकृत्वा सावित्र्या दहनं कुर्यात् सूतिका
 मूढगर्भिणी पुंसस्त्रीमनार्तवां पाषण्डमूकबधिरां मन्मवर्जितां
 पापबुद्धिं दुःश्रीकां स्त्रियं पुरुषं वा द्रव्यो दावाग्निना
 दहेदित्यापहास्यं विज्ञायते ॥ ६ ॥

अथावटादिकं^{१०} वास्यस्य मरणेऽसंकृत्य वाससा पक्षेण^{११}
 वास्यस्य केनापि साधारं नयति^{१२} तत्र^{१३} अग्राने दक्षिणो-

१ Before चनार्तवा Ed ins. त्यक्तमर्हका which obviously is a
 glossema.

२ स्त्रीति च A and La.

३ Instead of चापहास्यं (Thus La Vi My, and to it points
 also Bh.) Ma Ed चापदिधानं ।

४ तद्देवां तत्र चाग्नौ Ma and Ed (only तद्देवां instead of रत्नां);
 तेषां प्रसून (नं सूनं My La) तत्राग्नौ Vi My La.

५ अथावटादिकं B.

६ Thus^{१०} Ed and Bh; तत्रा Vi My Ma La.

नरमवटं तत्रमाषं खनति^१ दृत्तचौराभ्यामवटमभुञ्ज
 दक्षिणाद्यं दर्भानवकीर्णं तत्र सांधारमाधाय श्रवमाव्यमित्रै-
 स्त्रिष्वस्राजैरक्षतेर्वाश्रं पूरयित्वा पिधाद्योपरि दृत्तचौराभ्यामुषणं
 वक्षिदानं वा कृत्वागच्छेत्सासोदकदानं^२ कुर्यात्^३ च^४
 १ चिपेदिति^५ ॥ १० ॥

अथादाह्याभ्याख्यास्यामो^१ न दाह्यो ऽतुष्यो भवति^२
 तुष्यो ऽपि पापरोगान्वितो रज्जुशस्त्रविषविभ्रमप्रतिषिद्ध-
 दृत्तखात्मघाती ब्राह्मणादिहीनहतो ऽग्निदग्धो ऽस्य मृतो
 व्याडहस्तिपशुमत्तहतः स्वकिस्त्रिषाश्रमिभूतसंपातशृगुपतन-
 १० महौघपरिसर्पणमहाध्वगमनप्रवासदुर्गव्याधुपेक्षाव्यर्थप्रायोपवेश-
 नेषु मृतो^३ न दाह्यो भवत्या^४ दन्तजननाम्नाग्निरा^५ चौडकादेत्या
 पञ्चमादर्शाहारकस्या सप्तमात्कन्याया नाग्निस्त्रिषी^६ भूमौ
 वक्षिनिर्वपणमित्ये^७ ॥ ११ ॥

अथाकृतिदहनमन्ययानृणस्त्रेष्टापूर्तं देवाः पितरस्य नाश्रन्ति^१
 १५ यस्मात्कुक्ष्य मङ्गलायाकृतिदहनं^२ धीयते^३ तस्मान्नासे
 संवत्सरे वा काले पालाशशशाखानां सपञ्चाषां षडधिकशतत्रयं
 दर्भांस्य मृच्छति^४ शुद्धे देशे गोमयेनोपसिन्ने तिस्राक्षतानव-

१ ० गच्छेत् । अस्यो० B.

२ वक्षिं ins. Ma Ed.

३ Ed adds विनाशये ।

४ Thus Vi La; मृतो न दाह्यो भवत्या Ma Ed; मृतो न दाह्यो भवत्या My.

५ माह० Ma Ed Bh.

६ धीयते Vi My Bh; विधीयते Ma Ed.

कीर्त्यं यद्याहिताग्निः कृष्णाग्निमास्तीर्यं तचाहतिं तावतीं
 करोति । तचास्यौनि पाञ्चाशदण्डाः पक्षाणि मांसं शिरा
 रोमाणि च दर्भा भवन्ति । तस्याङ्गान्युद्दिश्यास्त्रिगणना ।
 शिरस्युत्वारिंशत्कण्ठं दश बाह्वुः शतमङ्गुलयो दश वचस्त्रिंश-
 द्दुदरं विंशतिर्दृषणे सौवन्यां च सप्त शिंश्रं चीष्णूः शतं ५
 जानुनी दश जङ्घे विंशतिरङ्गुलयो दशेति विन्यस्य पक्षाणि
 मांसं शिरा रोमाणि च दर्भैः कृत्वा बभ्रौयात्तदेवमाहतिं ।
 पुरुषस्य स्त्रियाः वा कृत्वा तस्य तस्याग्नौ व्याहतीर्जला
 पूर्ववद्दहत्या भस्मसादेकैकतिदहनमित्येके ॥ १२ ॥

अथैकोद्दिष्टं व्याख्यास्यामो । दशमे चाह्यनशनमत्ये १०
 गृह्णां विशुक्ताः कृशवृत्तयोः दृणावन्तः सकलेन्द्रिया
 मुक्तयोनिदोषा ब्राह्मणाः पात्रमित्यामनन्त्येकस्वयः पञ्च सप्त
 नवैकादश वा शक्त्वा निमन्त्रिताः भवन्त्येकादशदिने
 मृतकनिमित्तत्वाद्यैमित्तिकमेकोद्दिष्टश्राद्धममन्त्रकमाचचौरन् ।
 नमन्त्रकं संस्कारं कृत्वा कथममन्त्रकं । तस्मात्सपिण्डीकरण- १५
 वद्भूत्वा श्राद्धमित्येके । गृहस्य पूर्ववच्छोधनं कृत्वा दर्भेण स्यात्कीं
 बद्धा तिलोदनं कथमिति पाचयेत्ततः खातानुस्त्रिपानचते

१ तद् om. La Vi My.

२ लिखो B.

३ These two words only in B.

४ चाह्यनशनमत्ये B ; चाह्यनशनम. Ed La ; चाह्यनशनम. Vi My.

५ कृशवृत्तं Ma Bh My La.

६ लि om. B.

- वाससो वसानाग्लक्ष्णुण्डलाङ्गुलीयकधारिणो दक्षिणामुखा-
 न्याचीनावीतिनो दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु सतिलेष्वासनेषु दक्षिणतो
 ऽग्निर्वेश्य सापसव्यं वाचंयतः सिकताभिरुदकप्रागपरमरत्निमात्रं
 वितस्या^१ दक्षिणतो भागोज्ञतं स्थानं कल्पयेत्निधायौदुम्बरौ^२
 * शाखां पूर्ववद्दर्भेणापसव्यं कृत्वा रुदनं तिलानामुच्चमयुग्मानां
 दक्षिणाग्रे बर्हिषामुदुम्बरपत्राणां चास्तरणं^३ तत्र सतिलाक्षतं
 पुष्यमेकं निधाय गोत्रनामादिना तस्यार्चनमभिघायं
 कथस्यासौ तिलोदनेभौङ्गुलाग्रेषु सूक्ष्मं पिण्डं कृत्वा पविच-
 पाणिरवाङ्गुष्ठजानुभ्यां^४ भूमिं पौडयन्निर्वपति^५ वस्त्रोत्तरौ-
 १० यादिदंश्चुपदंश्वदरप्रसृति^६ भक्ष्यं मुखवासं सार्पयेत्^७ सतिला-
 क्षतपविचमुदकुम्भं निदध्यात्पूर्वेषाञ्छाद्य पिण्डमुपरिष्टात्स-
 तिलाक्षतं पुष्यं दर्भेण निदध्यात्तदीयं वस्त्रं कांस्याद्युपानट्कृत्वा
 च सर्वं निवेद्य तेभ्यो दानं पिण्डशेषादि पात्रेषु तेषामभि-
 घायार्पयित्वा भुञ्जतामित्यङ्गुष्ठमूलं गृहीत्वा भोजनं पूर्व-
 १५ वदुष्किष्टमपनीय बर्हिर्दक्षिणस्थामवटे प्रक्षिप्य सह पिण्डेन
 तज्जलं स्नावयेत्^८ वायसेभ्यो बलिदानमथवा श्वचण्डालानुपचते
 देभ्यो विषर्जनं पिण्डस्य^९ श्वेनकाकादीन् वारवेद्यस्नात्तद्रुपाः
 पितर आगच्छन्ति^{१०} स्नात्वा स्नान्निवाचनमन्त्राद्यदानमौपासन-
 हरणं वेशदेवं च कुर्यात्पूर्ववदेकोद्दिष्टमिति^{११} ॥ १३ ॥

१ Ed is the only source which reads वितस्यायतं ।

२ सप्तपिच० B.

३ इति om. Ed La and apparently Bh; इत्तं A Dk; बदरी B.

• अथ तथा मामि मासि तद्दिने पिष्टमिर्जापो^१ मासे
 तैलसंपर्कस्तृतीये वा मङ्गलयोगो भवति^२ यस्मादेकोद्दिष्टा-
 ष्चिमासः षण्मासो वत्सर इति वा प्रेताप्याचनकालस्तस्मान्तेषु^३
 कालेष्विष्टकाले पिष्टस्थानगतायेति क्रमेषु षचिभिः पिष्टैस्तस्य
 पिष्टस्यारोपणं सपिष्टौकरणं कुर्याद्वै^४ षदेवाघारं अपणं^५
 पूर्ववन्निक्षोदनस्य^६ वैश्वदेवं जुला प्राचीनावीती वीतिहोच-
 मिति षमिधं कथ्यमाविष्टं^७ दग्ध्वा षथिवीगतानन्तरिचगता-
 न्दिविनतानिति पिष्टणामावाहनं^८ जुष्टाकारादिषंवापनात्तं
 कर्म कुर्याद्वै^९ तार्दिनार्चयित्वा तिस्रः षमिधो ऽग्ने
 कथ्यवाहनाय स्वधा नमः स्वाहेत्युत्तरस्यां सोमाय पिष्टमते^{१०}
 स्वधा नमः स्वाहेति दक्षिणतो^{११} यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा
 नमः स्वाहेति मध्ये^{१२} चक्षुरास्यमिति होमस्य^{१३} एते य इह
 पितर^{१४} उग्रन्तस्त्रा सा नो ददालित्यृचः पिष्टदेवत्या जुला^{१५}
 षथिवीमतेभ्यः पिष्टभ्यो ऽन्तरिचगतेभ्यः^{१६} पितामहेभ्यो दिवि-
 गतेभ्यः प्रपितामहेभ्यो^{१७} जुष्टयात्^{१८} ॥ १४ ॥ १९

पूर्ववच्चथोक्तस्थाने निहन्ति सर्वमिति तिस्रोदुम्बरपत्र-
 दर्भानास्तौयार्चयित्वा पिष्टंस्तस्मान्नात्यसुखतस्तस्य च स्थानं

१ कालं instead of कालस्य La Vi My.

२ Thus Vi My La; •मासिथ Ed : •मादग्ध्वा Ma; Bh. चानौर्व(1).

३ दक्षिणस्यां B.

४ Thus Ed; La Vi and My are incomplete here; होमनेदे. चः
 पितरु Ma. For the mantra cp. II. 2 : 22. 3.

५ In Ed only.

६ Ma ins. स्वधा नमः स्वाहेति ।

कृत्वा तथैव तस्मात्प्राच्यत्वा मा, वाजस्येति पाचं प्रजासृजति ।
 तथाग्निरिन्द्रेत्यन्नं निक्षिप्य यतिसं हृतं चतुर्धा कृत्वा
 पिष्टात्करोत्यन्नमोदनं इति पिष्टांस्त्रीप्रधानाच्चिर्वपति ।
 प्रथमं ये सृतास्ते पितर इत्युच्यन्ते तत्पूर्वसृताः^१ पितामहा-
 १. स्त्रेषां पूर्वसृताः^२ प्रपितामहास्त्रेभ्यः परे ज्ञातिवर्गा भवन्ति ।
 तस्मात्तेषां चतुर्णां पिष्टनिर्वापः क्रमेण भवति । तस्य च
 स्थाने तथैव पिष्टमेकं निरूप्य^३ पिष्टस्थानगतायेति तत्पिष्टं
 चिधा कृत्वा पिष्टे पिष्टे तथैकैकं^४ भागं^५ निक्षिपति ।
 यस्मादेष परिवत्सरान्ते पिष्टलं प्राप्तवांस्रसाद्यन्नेनमुद्दिष्टं^६
 १. पैष्टकं कुर्वात्तत्सर्वं जलपिष्टदानादि विनास्य नाद्या पिष्टम्
 इति कुर्वादेवाप्यामवटं स्रस्रवदायतावनतं^७ सन्निलोद-
 कुम्भेनोर्जं वदन्मौरिति तर्पयित्वा मुखवासादिदक्षिणां दत्त्वा
 शूर्पणांश्चादयित्वा पिष्टभुक्तं पिष्टजीर्णमित्युपजुह्यान्महोमो ।

१ चचं instead of हृतं Ed only ; this reading may be right.

२ मोदनम् all exc. Ed ; इति om. Ed.

३ तत्पूर्वसृताः Ed. तत्पूर्वं ये सृताः Ma.

४ तेषां पूर्वसृताः Ed. तत्पूर्वं ये सृताः Ma. again.

५ निरूप्य all, only Ed निर्वाप्य .

६ Thus Bh ; तथैकैकभागं La Vi My ; तथैकं भागं Ma ; तदेकैक-
भागं Ed.

७ यन्नेन only in Ma, but La Vi My (तस्माद्यदेनमु०) show a trace
of it.

८ Thus Ma, and this reading is mentioned in a footnote
in Ed, where the text runs : स्रस्रवदायतावनतं ; स्रस्रवदा-
यतावनतं La Vi ; स्रस्रवदायतावनती My.

ब्राह्मणानां तर्पणमन्त्रेण पूर्ववत्^१, यथैवैतत्स^२ वसो^३ गवाम्बाज-
महिषमण्डलेषु यच्च क्वचन^४ गतां गामन्वेष्ट्य तामेव तर्पयति
तथैव यथाविधिदत्तत्रलपिण्डदानादि यच्च वा गतं तमेवानु-
द्दिश्य^५ प्रीणयति^६ तस्मात्प्रयत्नेन पेटकं कुर्यान्म। स्य नास्तिको
भूदिति ब्राह्मणमिति सपिण्डौकरणं^७ तस्माद्द्वितीये तृतीये
वाङ्कि^८ तेभ्यस्तयाणां पिण्डानां क्रमेण निर्वापणमष्टकां
करोतीति विज्ञायते^९ ॥ १५ ॥

पञ्चमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ यथा स वसो Ma.

२ क्वचिद् B.

३ Thus Ed; •नुदिश Ma Bh La Vi My.

४ प्रचय न B.

५ Thus Bh only; वाङ्कि the others.

अथ निषेकादिसंस्काराणां प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामः ।
 च्वाला संकल्प्य पुण्याहे विधिवत्संस्काराङ्कुर्यात् । चतुर्दिशं
 चतुर्हस्तं गोचर्मैत्युक्तं । गोचर्ममात्रोपक्षिप्ते पूर्ववदग्निं निधा-
 याभिसुखमासीनमग्निं ध्यात्वाघारं जुहुयात् । सर्वस्यादा-
 ५ वाधारे^१ क्रियासोपे विपर्यासे च व्याहृतीर्महाव्याहृतीर्गायत्रीं
 सावित्रीं मिन्दाहृतीं^२ वैष्णवं च द्विरावर्त्य^३ हुत्वा पुनराघारं
 जुहोति । स्थण्डिले परिस्तरणादिसंभारे च प्रमाणवर्जिते ह्रीने
 मिन्दाहृती सावित्रीं व्याहृतींश्च जुहुयात् । अलिजोरभावे
 दक्षिणोत्तरयोः प्रागयं^४ कूर्चं^५ निधाय ब्रह्मसोमौ संकल्पयति ।
 १० सर्वं युग्मं प्राच्यामुदीच्यां वायमन्तं^६ च दैविके करोति ।
 सर्वमयुग्मं दक्षिणस्यां^७ पश्चिमस्यां वायमन्तं^८ च पैदके करोति ।
 होमे न्यूने ऽतिरिक्ते च पूर्णाहृती मिन्दाहृती जुहोति ।
 विशेषे ऽनुक्ते सुवेण होतव्यमाज्यं हविर्व्याहृतिर्मन्त्रं प्रायश्चित्ते
 ऽनुक्ते वैष्णवं प्रायश्चित्तमग्नावाज्ये चरौ वा होमे^९ मक्षिक-
 १५ क्रिमिरोमपिपीलिकादिपतने तद्गुणोच्च बर्हिषोद्दीप्य प्राजा-
 पत्यमाग्नेयमन्यायतने गोवराहृत्सर्पमण्डूकंमाज्जाराद्यैर्गमने

१ Instead of चाधारे Ma : चाधारहोमे हीने ।

२ Here and elsewhere the Mss. मिन्दाहृतीर् or •हृति ।

३ •हत्वा Ma Vi My ; cp VI. 1 (p. 90, l. 3).

४ प्रागये कूर्चं B.

५ चाप • Bh only.

६ Thus La Ed ; दक्षिणपश्चिमस्यां वाप • Vi My ; दक्षिणपश्चिमस्या-
 नप • Ma.

७ हीने in B only.

तत्पदाज्ञौदं विष्णुरिति प्रोक्ष्य वैष्णवं रौद्रं च । परिसरणादि-
 सभाराणां दाहे भेदे ष्वेदे नाग्रे च तप्तस्थाने संयोज्य
 मिन्दाऊतौ दिरावर्त्य जुहुयात् । आचारे कृते तस्मिन्मग्नौ
 समुत्सृजे ऽग्निं ध्यात्वा तद्गन्धायं ते योनिरिति समिधमा-
 रोषोद्बुध्यन्तेति सौकिकाग्रौ समिधं निधायोज्ज्वालय परिषिष्य ॥
 मनो ष्योतिरयास्त्राग्ने मिन्दाऊतौ व्याहृतीश्च जुहुयात् ।
 सर्वहोमानामन्ते स्त्रिष्टकप्रभृत्यन्तहोमे हौने विष्णोर्नुकादि-
 मिन्दाऊत्याभ्रावितादीञ्जुहुयात् ॥ १ ॥

ऋतौ संगमनं निषेकमित्याहुः । स्वभार्याधामृतुष्वातायां
 षोडशाहे संगमने हौने ऽग्निमाधायाचारं ऊत्वा वैष्णवं १०
 ब्राह्मणैश्चमाग्नेयं दद्मः स्वाहेत्यङ्गहोमं जयानभ्यातानावाङ्मृतौ
 ऊत्वान्तहोमं जुहोति स्वातामलंकृतां भार्यां पूर्ववद्गच्छेत् ।
 ऋतौ प्रथमे होमं जुहुयात् । ऋतावृतौ संगमनं करोति ।
 ततः सा भार्या गर्भमाधाद्य पुत्रं जनयति । पुत्रेण पितरः
 पीता भवन्ति । तेनैव स्वर्गं गच्छन्ति । तस्यां पुत्रहोनायां १५
 पुत्रार्थमप्यां विवाहं कुर्यात् । यस्य भार्या पतित्र त पुत्रवती
 साध्वी च सर्वा सिद्धिमाप्नोति । तस्माद्गृहामसाध्वीं बान्धव-
 संगिधौ त्यक्तान्यामुपपच्छेत् । गर्भाधानादिसंस्कारेषु गान्धी-
 मुखे ऽभ्युदयत्राहे हौने दैविकेन सहैकाहे पैतृकवत्कृते
 च तस्मात्पूर्वेषु दैविकवत्कुर्यात् । द्वौ १०
 विश्वेदेवौ चतुरः पितृभ्राह्मणान्परचिला गान्धीमुखः पितरः

प्रियन्तामिति हस्ते यवोदकं दक्ष्णाधारान्ते पूर्ववद्गोमं ज्वलान्ते
ब्राह्मणान्भोजवेदसन्तं^१ वा ददात्यन्वया^२ नान्दीसुखं कृत्वा
पुनः शुभकर्म कुर्यात्^३ जातकर्मोत्पानयोर्नान्दीसुखं वर्ज-
वेदित्येके^४ ॥ २ ॥

- १ गर्भाधानकाले ऽतीते क्रियाहीने विपर्याये च पूर्व-
वदाधारान्ते सुवर्षेण गर्भवत्कृत्वा तस्याः कुक्षौ संन्यस्य दर्भेण
बन्धयेत्परिषिष्य वैष्णवं ब्राह्मणं रौद्रमैत्रमाग्नेयं वाहेत्यग्न-
मङ्गहोमं च ज्वला पूर्ववद्गर्भाधानं कुर्यात्^१ विष्णुसूक्तेनो-
दरमभिसृजति^२ सुवर्षगर्भमादाय ब्राह्मणेभ्यो देत्वा तान्भोज-
१० यति^३ पुंसवनशीमन्तयोश्च गर्भाधानवत्प्रायश्चित्तं ज्वला तौ
करोत्यन्तःपुंसवद्रूपयुतं^४ सुवर्षगर्भं पुरुषसूक्तेनोदरमभिसृजति^५
विशेषो^६ विष्णुबन्धौ हीने वैष्णवं विष्णुसूक्तं चतुरावर्त्य
ज्वला विष्णुबन्धिः कर्तव्यो^७ सौक्तिकाग्नौ गर्भसंस्काराञ्चुहोति^८
पितुरौपासनाद्यावित्येके^९ भर्तुर्मरणे तत्पिता भ्राता सपिण्डो
११ योनिबन्धुर्वा कुर्यात्^{१०} गर्भिण्याः प्रथमे गर्भे कृता गर्भ-
संस्कारास्तस्याः सर्वगर्भाणां संस्कारा भवन्तीत्येके^{११} ॥ ३ ॥

कुमारस्य कुमार्याश्च जनने सपिण्डानां दद्याद्गर्भाग्नौ च

१ Thus B; उद्यमं A and La.

२ Ed ins. नान्दीसुखं हीने वैष्णवं ब्राह्मणं रौद्रमैत्रे य इह पितर उग्रमस्ता
पु। नो ददातु शक्तिवीजवेत्स इत्यादि पिबद्देवत्या ऊल १ तथा ।

३ युक्तं Ed only.

४ •दरमभिसृजति My; •दरमभिसृजति Vi; •दरमभिसृजति
La Ed; •दरमभिसृजति Ma.

विधीयते^१ पुरुषस्य अपिर्द्धता षष्ठपुरुषावधिः कन्याया-
 स्त्रिपुरुषावधिर्भवति^२ आशौचे सूतके प्रेतके च सन्ध्यो-
 पासनादिनित्यकर्माण्यन्यानि^३ दैविकपेटकाणि स्वाध्यायदान-
 प्रतिग्रहाणि च वर्जयति^४ कुमारे जाते जातकाग्नौ प्रातर्होमे
 हीने व्याहृतीसूत्रावर्त्य ऊला सायं द्विगुणं सायं हीने
 प्रातर्द्विगुणं पूर्ववदा दशाहाकुहोत्यतीते^५ एषेवं जातकर्म
 कुर्यात्^६ जातकाग्नौ समुत्पन्ने तद्गस्य^७ पूर्ववत्समिधमारोष
 सौकिकाग्नौ निधाय प्रायश्चित्तं ऊला तथैव जुहुयात्^८
 दशमे ऽहर्नि जातकाग्निमरण्यामिधो^९ वा समारोषे तमेवाग्निं
 मथिलाधाय वासुहोमोत्यानहोमौ ऊलाग्निं समारोषाप्रमादं^{१०}
 निदधाति^{११} उत्थानस्य काले ऽतीते वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रं
 प्रायश्चित्तं ऊला पूर्ववत्कुर्यात्नामकरणस्य वैष्णवं मूलहोमं
 यद्देवादिदिग्देवत्यं च ऊला नामकरणं करोति^{१२} ॥ ४ ॥

नचचहोमे हीने स्कन्ददेवत्यं नवग्रहदेवत्यं वैष्णवं प्राय-
 श्चित्तमज्ञप्राशने काले ऽतीते बालेनैवास्त्रे भुक्ते च जातकाग्नौ^{१३}
 वैष्णवं ब्राह्ममाग्नेयमैन्द्रं^{१४} सौम्यं वारुण्यं च ऊलाष्टमे दशमे
 द्वादशे वा मासे ऽज्ञप्राशनं ब्राह्मणभोजनं च कुर्यात्तत्तत्काले^{१५}
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनयोर्हीने मूलहोमं जुहोति^{१६} चौडके
 काले ऽतीते मन्त्रवर्जं कृते च जातकाग्नौ वैष्णवं मूलहोमं

१ सन्धोपा० all exc. Ed.

२ भस्त्रनि Ed only.

३ समिधि instead of रश्मे B.

४ सौरं instead of रेण्ड Ma.

ब्राह्मं वासुष्माग्नेयं रौद्रं च जुत्वा यथाशक्ति सुवर्षपशुदान-
ब्राह्मणभोजनानि कृत्वा षोडशं कुर्यात् । ५ ॥

अथ निषेकादौनां सामान्यप्रायश्चित्तं^१ विष्णोर्नुकादि-
मिन्दाङ्गत्याश्रावितादौन्द्रिरावर्त्य जुत्वा तत्तत्कर्म कुर्यादिति
केचित्^२ अथवाप्युपनयनं यावत्तावत्कालं गर्भाधानादिषोड-
शान्तेषु होमेषु तन्त्रयित्वेकहोमे कुर्याच्चेत्पिता चान्द्रायणं
पुत्रः प्राजापत्यं चरित्वा ब्राह्मणभोजनसुवर्षपशुदानानि कृत्वा
विष्णोर्नुकादिमिन्दाङ्गत्याश्रावितादौ रौद्रं मूलहोमं वैष्णवं
च द्विरावर्त्य प्रत्येकं जुत्वा तन्त्रयित्वेकहोमे गर्भाधानादीन्
१० कुर्यात्^३ आचारान्ते होमशुक्ला भवत्यादावन्ते च प्रत्येकं
परिषेकं करोतीति विशेषः^४ । ६ ॥

ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाक्वातमाचस्यं ब्राह्मणस्य प्रथमजन्म
स्यादुपनयनसंस्कारे द्वितीयं भवति^१ द्वितीयजन्मन्याचार्यः
पिता सावित्री माता^२ दाभ्यां जन्मभ्यां द्विजो भवत्यष्टवर्ष
१५ ब्राह्मणमुपनयतीति^३ श्रुतिस्तस्माद्गर्भाधानाद्यष्टमे वर्षे ब्राह्मण-
स्योपनयनं श्रेष्ठं^४ तदसम्भवे नवमे दशमे वाप्या षोडशत्कुर्या-
त्षोडशे वर्षे ऽतीते पूर्वोक्तसुहासकप्रायश्चित्तं^५ गर्भाधानादि-
संस्कारं च कृत्वा शुद्धे^६ ब्राह्मणभोजनसुवर्षपशुदानानि

१ इति विज्ञायते instead of इति विशेषः Vi My.

२ •जानमाचे A, •जातमाचो La.

३ •सकप्रायश्चित्तं Ed Bh; •व्रतं Ma Vi My; •सकप्रायश्चित्तं व्रतं L

४ शुद्धो Vi My.

कुर्वात्पिता चान्द्रायणं चरित्वा तस्य जातकाग्निमाधायाचारं
 कृत्वा मित्वाकृतौ पूर्णाकृतौ ब्राह्मणं वैष्णवं चाष्टग्रतमावर्त्त
 कृत्वा पूर्ववदुपनयनं कुर्वात्पितृभ्रातृश्रातिसगोचमातृस्त्रादिषु
 यः शुचिर्विद्वानुपनयनं करोति १ अन्यथा मन्थान्धकारौ तेन
 वाजयति २ पित्रादिबान्धवास्त्राभे ऽन्यं ब्राह्मणसुपनयनार्थं ३
 भजेत ४ व्याधिदुर्भिक्षाद्यैरन्वजातौ न्यूनं समाश्रिते सुवर्ण-
 पद्मभूषादौन्दत्वाग्निमाधाय वैष्णवं यद्देवादौग्ब्राह्मणैश्च वाचणं
 सुकर्मोमं व्याहृत्यन्तं कृत्वा उपनयनं कुर्वात् ५ ७ ॥

उपनयनप्रभृतिः ब्रह्मचारी पूर्ववत्त्रात्वा मन्थ्यामादित्यं
 सोपस्थाय तर्पणं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा सायंप्रातरा समावर्तना- १०
 शित्यमग्नौ समिद्धिजेऊयात् १ नित्यस्नानविहीने २ पूर्ववत्त्रात्वा
 जुम्बकाय स्नाहेति निमज्ज्य नारायणं घ्रायन्पुजुम्बकेनाघ-
 मर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कृत्वा वैष्णवमन्त्राञ्जपति ३ मन्थोपासन-
 विहीने ४ स्नात्वा दश प्राणायामान्कृत्वष्टग्रतं सावित्रोमधौत्य
 मन्थ्यासुपास्य वैष्णवान्धौरमन्त्रांसु जपति ५ पुनःमन्थ्यागमा- ११
 दनग्रतं कृत्वा मन्थ्यासुपासौतेत्येके ६ तर्पणहीने दिगुणं तर्पयति
 ब्रह्मयज्ञविहीने पुष्यसूक्तपूर्वं यजुःसंहितां स्नाध्यायं करोति ७
 प्रातःसमिद्धोमे हौने सायं दिगुणं सायं हौने प्रातर्दिगुणं ८
 दिनचये स्नानादौ हौने पूर्ववत्त्रानजपं ९ कृत्वा सौरमाग्रेयं च

१ नित्यस्नाने हौने La Vi My.

२ मन्थोपासनहीने Ma La Vi My.

३ Thus 'Bh La Vi My ; •नपते Ma Ed.

ऊत्वा समिद्धिर्जुहुयात्सप्रराचौ^१ हीने नित्यकर्मण्यवकीर्णो^२
भवति^३ ॥ ८ ॥

अथावकौर्णप्रायश्चित्तं^४ सप्रराचं स्नानसन्ध्योपासनस्नाध्यायः
समिद्धोमभैचाचर्यादिहीने मेखलोपवीताजिनदण्डधारणादि-
१ ब्रह्मचर्यवर्जिते^५ च पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्निमाधाय
परिसीर्य परिषिच्याज्येन पाहि नो अग्र एनसे पाहि नो
विश्ववेदसे यज्ञं पाहि सर्वं पाहि कामावकौर्णः कामाभिद्रुग्धः
सं मा सिञ्चन्विति^६ ऊत्वा पुनरूर्जा सह रय्या पाहि
चतसृभिः^७ स्नाहेत्यतो देवा इदं त्रिष्णुरिति जुहुयात्^८ ।
१० पितृज्येष्ठयोरन्येषामुच्छिष्टभोजने मधुमत्स्यमांससूतकप्रेतका-
न्नाद्यभोज्यभोजने^९ च पुनरुपनयनं करोति ॥ ९ ॥

अथातः पुनरुपनयनं^{१०} पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्नि-
माधायघारान्ते व्याहृत्या पलाशसमिधो^{११} ऊत्वाज्येन विष्णु-
सूक्तं मिन्दाऊत्याश्रात्रितादीन् पूर्णाङ्गती व्याहृतौश्च ऊत्वा
१५ पूर्ववदुपनयनं करोति^{१२} उपनमेखलाजिनदण्डधारणव्रतभैचा-

१ Thus B ; •कौर्णी Vi La Ed ; •कौर्णा My.

२ •चर्यादिवर्जिते Ma.

३ Here again the two groups diverge widely. I have accepted the reading of B ; Ed : सिञ्चन्विति ग्रहौभि (var. चतुर्पद्मैभि)
रूर्जा पते पाहि चतसृभिः । Vi : सृष्टभिर्रूर्जा पते पाहि च० । My : सृष्टभि-
वृष्टायते पाहि च० । La, on the whole, sides with group A.

४ Thus Ma Bh La Vi My ; •प्रेतकाद्यभोज्य० Ed.

५ पलाश० Ma Ed La Vi ;—समिधो La Vi My. १

अरणाग्नि^१ पुनःसंस्कारे वर्धन्ते^२ । ऽथवा सावित्रीमष्टशतमा-
वर्त्याभिसृष्ट्य तथैव^३ एतं प्रांश्रौयाद्गुरोरुच्छिष्टं वा मुञ्चति^४ ।
ततः^५ पूतो भवति^६ ॥ १० ॥

पारायणप्रतबन्धविसर्गे च काले^७ ऽतीते^८ हीने^९ ऽप्युप-
नयनाग्निर्माधायाधारान्ते तत्तद्गतसूक्तं^{१०} वैष्णवं चतुरावर्त्य^{११} ।
ऋत्वा वेदप्रतानां बन्धं विसर्गे च कुर्यात्^{१२} । अपाकर्मणि चतु-
र्वदादिमन्त्रान्ब्राह्मणमार्षं चतुरावर्त्य ऋत्वापाकर्म कुर्यात्^{१३} ।
आवणहोमं ऋत्वान्ते सावित्र्या सहस्रसमिधो जुहोति^{१४} ।
आवणे चोपाकर्मवत्प्रायश्चित्तं विधीयते^{१५} । प्राजापत्यादिवेद-
प्रतान्यापरस्वेदानधीयीतानधीयानः सर्वकर्मबहिष्कार्यो भवत्य-^{१६}
शक्तो ऽपि यत्किञ्चिच्छाखाधधीयीत^{१७} । समावर्तनं ऋत्वा
स्नातको व्याहृत्याग्नावाज्यमा पाण्डिगहणान्नित्यं जुहोति^{१८} । समा-
वर्तनक्रियाहीने पाण्डिगहणे कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्नि-
माधाय सावित्रीं वैष्णवं ब्राह्मणमार्षमाग्नेयं शतमावर्त्य ऋत्वा
समावर्तनं^{१९} ऋत्वा^{२०} पुनर्विवाहं^{२१} करोति^{२२} । पुनर्विवाहे पूर्ववत्सर्वं^{२३}
कुर्यात्^{२४} ॥ ११ ॥

१ भैरवचर० Ed only.

२ Thus Ed La My; वर्धन्ते। तथैव Vi; वर्धाः B.

३ स ins. La Vi My.

४ साहाय्ये Ma Ed Bh.

५ क्रियाहीने Ed only.

६ तत् double La Vi My, once Ma Ed.

७ La Vi My om.

८ Ed om.

- ब्राह्मणो, ब्राह्मणीं नग्निकां गौरौ वा कन्यां चत्रियः
 चत्रियां वैश्यां वैश्यां वरचेदंष्ट्रवर्षादा दशमाक्षग्निका^१
 रजस्यप्राप्ते दशवर्षादा द्वादशाङ्गौरौत्यामनन्ति^२ । समवर्तन्
 कृत्वा विवाहकाले ऽतौते क्रियाहीने ऽप्युपनयनाग्नावाधारं
 ५ कृत्वा ब्राह्मं वैष्णवमाग्नेयं शतमावर्त्य कृत्वा गन्धर्वं पुत्रार्थं च
 ब्रह्मादिषु चतुर्षु पूर्वसामलाभे परेण ब्राह्मणो विवाहं कुर्यादा-
 सुरादिष्वसत्पुत्रा जायन्ते । तस्मादासुरेण गान्धर्वेण विवाहे
 कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्निमाधाय ब्राह्मं चक्षिंशद्वैष्णवं
 सावित्रीमाग्नेयं शतमावर्त्य कृत्वा ब्रह्मादिष्वेकेन पुनर्विवाहं
 १० कुर्यादासुराद्विगुणं गान्धर्वं गान्धर्वाद्विगुणं राक्षसे राक्षसा-
 द्विगुणं पैशाचे प्रायश्चित्तं करोत्यासुराद्यैः शस्त्रैः चत्रियवैश्यां
 विवाहं कुर्यातां पूर्वसामलाभे परेण । ब्राह्मणेनासुरगान्धर्वौ
 च विधिना कर्तव्यावित्येके । होमं कृत्वा राक्षसपैशाचौ
 चेत्यपरे । ऽन्यथा कन्यागमनप्रायश्चित्तं करोति ॥ १२ ॥
- १५ रजःप्राप्तौ^३ कन्यां^४ विवाहे कृते^५ कृत्वा चरित्वाग्निमाधाय
 वैष्णवं सावित्रीं शतमावर्त्य कृत्वा तां पुनर्विवाहं कुरुते ।
 विवाहे होमकाले कन्याया^६ रजस्युत्पन्ने तां स्नापयित्वा न्य-
 इत्वं परिधाय पुण्याहं कृत्वा प्रोचणैः प्रोक्ष्य मिन्दाकृत्या-

१ नग्निकां La Ed.

२ Thus Ma My; गौरौमित्या० Vi Ed La.

३ Thus Ma Ed Bh; रजःप्राप्तौ Vi; रजःप्राप्त My; रजःप्राप्तकन्या-
 विवाहे La.

४ कन्याविवाहे Vi My.

५ कन्या Vi My; Ma and La om. this word:

आश्रित्यदीम्याहनीश्च ऊला कर्म प्रवर्तते^१ तस्मिन्वापरिसमाप्ते
 सा वधूरशुचिर्भवति^२ ज्येष्ठे तिष्ठत्यनुजेन विवाहे कृते परि-
 नेत्तानुजस्यान्नायणं चरिला परिवित्तिं ज्येष्ठं विवाहं कार-
 यित्वा पूर्ववत्प्रायश्चित्तं ऊला पुनर्विवाहं कुर्यात्^३ ॥ १३ ॥

परदेशगते ज्येष्ठे द्वादशवर्षे ऽतीते मृतस्येवाकृतिदहनादि
 कर्म कृत्वा प्रायश्चित्तं ऊला विवाहं कुरुते^४ तस्मिन्पुनरागते
 ऽनुजः^५ पूर्ववत्प्रायश्चित्तं^६ ऊला विवाहं^७ करोति^८ ब्रह्महत्याद्यैः
 पतिते ज्येष्ठे बान्धवमस्त्रधौ वारिपूर्णघटत्यागेनैव तं त्यक्त्वा
 चान्द्रायणं चरित्वा विवाहं कुरुते^९ विवाहान्ते वधूगृह्णाद्वि-
 वाहाग्निमौपासनं वधूं च स्वगृहमानौयोत्तरस्यां यथोक्ते ऽग्नि-
 कण्ठे पूर्ववद्दक्षिणा खनित्वा प्रादेशमात्राः प्रागन्तास्योत्तरा-
 न्तास्त्रिस्तिस्रो^{१०} लेखाः षडुक्लिखित्वा^{११} प्रोक्ष्य हिरण्यकलं
 प्रौढौन्वा निधाय तचाग्निं निदधाति^{१२} सो ऽग्निर्नित्यं^{१३} धार्थ-
 स्यतुर्थे ऽह्न्याग्नेयस्यास्त्रीपाकं वैश्वदेवं च कुर्यादित्येके^{१४} ॥ १४ ॥

पाणिग्रहणप्रभृति गृहस्थो ऽपि नित्यं स्नानं सान्ध्यो-
 पासनं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा नित्यमग्न्याधानाद्विवाहाग्नावौपासने
 परिसीर्थं परिषिष्यु सायंप्रातर्त्रीद्विभिरग्निहोचहविषा वा

१ प्रवर्तते Vi My.

२ कुरुते Vi My.

३ चानुजः A and La.

४ प्रा० ऊला वि० om. Ed ; ऊला वि० om. La Vi My.

५ तिषः once A and La ; Ma and La read ०तरान्ताश्च ति०.

६ ऽजिष्यु A.

७ ०र्नित्यो A and La.

होमं जुहुयात् ' सायं होमे हीते ' प्रातरग्नये स्वाहा वैश्वानराय
 स्वाहेति प्रातर्होमे हीने सायमग्नये स्वाहा' पथिकृते स्वाहेति
 प्रायश्चित्ताहुतीर्हुत्वा पूर्ववदा व्यह्वान्जुहोत्यौपासने ऽजस्रे
 वर्तमाने व्यहे होमे विच्छिन्ने पतिरेकोपवासं कृत्वा तत्पुन-
 ५ राधानं करोति ' सद्यो ऽनुगते क्षिप्रं व्यह्वान्तरे ऽग्निं ध्यात्वा
 तद्गन्धायं ते योनिरिति समिधमारोषोद्बुध्यस्वेति शौकिकाग्रौ
 समिधं निधाय पूर्ववत्प्रायश्चित्तं कृत्वा नित्यं जुहुयात् ' अह-
 गते व्यहे ऽतोते ऽन्याग्निनापि संसर्गं च पत्नी प्राजापत्यं पाद-
 कृच्छ्रं वा पतिरेकोपवासं कृत्वा पुनराधानं कुर्यात् ' ॥ १५ ॥

- १० अथातः पुनराधानं ' पूर्ववदरण्यां मथितं व्याहृत्या
 श्रोत्रियागारादाहृतं वाग्निमाधाय पूर्ववदाधारं जुहुयाद्दग्निं
 परिषिञ्चोत्पूतमाञ्चं सुवेणादाय सुषि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 पूर्णाहुतीं ' जुहोति ' तथा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा तन्नुं
 तन्वद्बुध्यस्वाम्ने चयस्त्रिंशत्तन्व इति तन्तुमतीक्ष्णो ऽग्नि
 १५ ऽभ्यावर्तिक्ष्णो ऽङ्गिरः पुनरुर्जा सह रथेत्यभ्यावर्तिनीसतस्रो
 मनो ज्योतिरिति मनस्वतीं प्रजापतिर्जयानिति प्राजा-
 पत्यमन्वग्निरुषसामित्यनुख्यामयास्वाम्ने ऽधीति प्रायश्चित्तीया-
 मुदयं तमस इति ज्योतिष्मतीमायुर्दा अग्न इत्यायुर्दा
 मिन्दाहुती व्याहृतौस प्रत्येकं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पुनराधानं
 २० कृत्वा ' पूर्ववदौपासनं जुहोत्यौपासनं धार्यं कर्तुमशक्तो ऽभ्यानं

१ Before पूर्णाहुती (०ति Ed My, ०तीर् Vi) Ma ins. विः कर्त्तौ ।

२ कृत्वा Vi My.

गमिष्यन्वाप्यथं ते योनिरित्तरण्यां समारोप्य • पुनर्जातवेद^१
 इत्यहरहर्मथित्वा जुञ्जयात्^१ अथवा या ते अग्न इत्यात्मन्युपा-
 वरोचेति समिधं^२ वा समारोप्य तेनैव लौकिकाग्नाववरोप्य
 जुञ्जयात्^१ समारोपणे^३ कृते होमे विच्छिन्ने पूर्ववत्प्राय-
 क्षिन्ना दादशाहाप्सुहोति^४ दादशाहे विच्छिन्ने पुनराधानं
 करोति^५ मासे विच्छिन्ने प्राजापत्यं षण्मासे चान्द्रायणं
 संवत्सरे प्राजापत्यं तप्तकृच्छ्रं चान्द्रायणं चरित्वा तद्व्यं
 ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा पुनराधानं कुर्यादग्नौ^५ त्यक्ते भूणहा भवति^५
 पर्वणि पर्वणि स्थास्त्रीपाकः प्रसिद्धः^६ एवमौपासनं^७ ऊत्वा^८
 पञ्च महायज्ञान्करोति^९ ॥ १६ ॥

ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञश्चेति
 पञ्च महायज्ञाः^१ सावित्रीपूर्व^२ नित्यमिषे^३ लोर्जे^४ लेति
 यथाकामं नैमित्तिके सावित्रीपूर्वे^५ दादशसूक्तैरग्निमीडे पुरो-
 हितमिषे लोर्जे^६ त्वाग्न आयाहि शं नो देवैरिति चतुर्वेदादि-
 मन्त्रैर्वा स्थाध्यायो ब्रह्मयज्ञः^७ पक्वेनाग्नेन वेद्यदेवेन देवेभ्यो^८
 होमो देवयज्ञः^९ पितृभ्यो बलिहरणं पितृयज्ञो^{१०} भूतेभ्यो
 बलिदानं भूतयज्ञो^{११} ऽतिथिभ्यो ऽग्नागतेभ्यो ऽन्नप्रदानं^{१२}

१ • वेदस La Vi My.

२ Thus A and La; समिधि B.

३ प्रसिद्धमेवौपासनं कृत्वा Vi; प्रसिद्धमेवौपासनं कृत्वा My; कृत्वा La.

४ Thus La Ed; Ma has नित्यं but not सावित्रीपूर्व; ० Vi My incomplete.

५ अन्नदानं B.

मनुष्ययज्ञो ' गृहस्यो यत्पक्वं भुञ्जीत पक्वेन' तेन भोक्ष्यन्-
 भोक्ष्यन्वापि खगृहे तस्मिन्नौपासनाग्नौ, लौकिकाग्नौ वा
 साद्यंप्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात् ' रात्रावमन्त्रकं बलिहरणं पक्वी वा
 करोत्येकाहे वैश्वदेवहोमे हीने मनो ज्योतिरिति प्रायश्चित्तं
 ५ जुवा वैश्वदेवं जुहुयात् ' ॥ १७ ॥

व्यहे होमे हीने तन्तुं तन्वन्नित्यादि' तन्तुमतीर्वैष्णवं
 जुहुयाद्वाद्वाहे ऽग्नावौपासने' स्थालीपाकं कृत्वा पूर्ववद्व-
 कौर्णप्रायश्चित्तं जुहोति ' प्रवाचे ऽध्वनि परस्य गेहे च
 भोक्ष्यन्लौकिकाग्नाविन्धनाभावे भस्मापोष्णाङ्गारे ' ऽङ्गाराभावे
 १० जले वा जुहोत्येकाभावे जलेनैव वैश्वदेवं कुर्वादे'श्वदेवान्ते
 यन्नेनातिथिमभ्यागतं च भोजयति ' तद्योरागतयोर्भोजने
 हीने' वैश्वदेववप्रायश्चित्तं करोति ' पाणिग्रहणप्रभृति
 गृहस्यधर्मांश्चनुतिष्ठेत्' ' चतुर्थीव्रतक्रियाहीने संगमने कृते
 चाङ्गायणं चरित्वाग्निमौपासनमाधाय वैष्णवं ब्राह्ममार्ध-
 १५ 'माग्नेयं' बार्हस्पत्यं च जुवा पुनस्तुर्थीहोमं कुर्वादीपासने
 ' स्थालीपाकादीन्याकयज्ञसंख्याञ्जुहोति' ॥ १८ ॥

१ Ed om.

२ इत्याद्यैर् Ed.

३ Vi My ins. विच्छिन्ने, Ma हीने ।

४ च ins. Ma Ed.

५ ०धर्मान् instead of : धर्माणि Vi Bh.

६ ब्राह्ममार्धेयमार्धं B.

७ संस्कारान् instead of : संस्मान् B.

अथातः पाकयज्ञसंस्थानां प्रायश्चित्तं^१ दार्विंशच्छब्देषु पक्ष-
महायज्ञानुष्ठानं प्रथमो यज्ञः^२ तस्य प्रायश्चित्तं पूर्वमे-
वोक्तं^३ पर्वणि स्थासौपाके हीने पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्निं
प्रणम्य प्राणायामं कृत्वाग्निदेवत्वं पथिकृद्देवत्वं च स्थास्रां दौ
चरु पक्वाग्निं परिकीर्य परिकिष्याज्येनाग्नेयं सौम्यं खिष्टा-
कारं मिन्दाङ्गतौ वैष्णवं व्याहृत्यन्तं कृत्वा पूर्ववत्स्थासौपाकं
द्विगुणं जुहुयात्^४ आग्रयणहोमे हीने नवाक्षे भुक्ते^५ पाद-
कृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वा स्थास्राग्नेयं चरुं अपथित्वा
पक्वोऽग्निमिन्दाग्नेयमेन्द्रं वैश्वदेवं खिष्टाकारं पूर्णाङ्गती
वैष्णवं च कृत्वा पूर्ववदाग्रयणं कृत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा नवाक्षं^६
भुञ्जीत^७ यथोक्तकाले^८ ऽष्टकाहोमं कृत्वा पितृभ्यः पिण्डं
निरुप्य^९ ब्राह्मणान्भोजयेदथवाष्टकेति ब्राह्मणान्भोजयेदुद्यन्तं^{१०}
वा ददात्यष्टकाहीने वैश्वदेवपैतृकौ दौ चरु पक्वाज्यपक्वाभ्यां
वैश्वदेवं वैष्णवं रौद्रं याम्यं पैतृकहोमं^{११} च चिरावर्त्य पूर्व-
वदृष्टानां कुर्यात् ॥ १६ ॥

पिण्डपितृयज्ञे मासिआद्रे च हीने ऽष्टकावत्प्रायश्चित्तं
जुहोति^१ वैचीथञ्जविहीने चरुं पक्वाज्येन^२ चरुणा सौम्यं

१ च ins. B.

२ यथोक्तं काले La Vi Ed.

३ निर्वाप्य Ma.

४ Thus Ma Bh Ed ; •यन्तं La Vi My.

५ पैतृकं होमं La Ed ; होमं om. Vi My (reading •कं)

६ पक्वा सौम्येन La Vi My.

औदैवत्यं विष्णुसूक्तं मिन्दाञ्जत्याआवितादीन्तुला पूर्ववच्चैव्या
 यजेताश्वयुजोयज्ञविहीने चरं पक्काव्यचरभ्यां^१ रुद्रसूक्तं मिन्दा-
 ञ्जत्याआवितादीन्तुला पूर्ववदाश्वयुज्या यजेत । प्रातर्होमान्ते
 विष्णोर्नित्यार्चने हीने सायं द्विगुणं सायं हीने प्रातर्द्विगुणं-
 ५ मर्चनं हविर्निवेदनं च कुर्यादा द्वादशाहाद्द्वादशाहे ऽतीते
 पुरुषसूक्तविष्णुसूक्ताभ्यां ऊत्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हविर्निवे-
 दयति । ॥ २० ॥

षष्ठः प्रश्नः समाप्तः ॥

अथ मृतसंस्कारप्राथम्यं^१ जातकसंस्कारो मृतसंस्कार-
 स्येति द्वौ संस्कारौ भवतः । पूर्वेषामं लोकं परेषां परलोकं
 जयति । मृतसंस्कारः^२ शरीरस्य दाहनमित्याहुः । निर्दोष-
 शरीराहुतिरग्नेः प्रियतमा भवति । तथाहुत्या स मृतको
 देवलोकं गच्छति । मातापित्तोः पुत्रो ऽन्यो भ्राता सपिण्डः ।
 सगोत्रः पितृमातृस्य योनिबन्धुर्गुह्यशिव्यत्विजो वा पत्न्याः
 पतिः सुतः पत्युर्भ्राता सपिण्डः सगोत्रः पितृमातृस्य योनि-
 बन्धुर्वा पुत्रस्य पितादयो मृतस्य शरीरं दाहयति । मृतस्य
 संस्कारे हते संसृक्तः सर्वसंपत्समृद्धिः स्यादन्यथा भूणहत्या-
 मवाप्नोति^३ । तस्माद्ब्रह्ममेधेन पितृमेधेन वा विधानेन पूर्व- १०
 वदग्निर्धनुर्भिः सेनेन्द्रस्य वाचस्यते विधे नामन्वाचस्यते वाचो
 वीर्येण सोमः सोमस्य वाचस्यते ऽष्किद्रया वाग्धोतेति सप्तभि-
 र्मन्त्रैराहिताग्नेः शरीरं पञ्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा दाहयति ।
 अग्निर्धनुर्भिः सेनेन्द्रस्येति द्वाभ्यामौपासनाग्निना गृहस्यमना-
 हिताग्निं तदपनयनाग्निना ब्रह्मचारिणं च दाहयेत् । अस्मात्त- १५
 मधि^४ भूः पृथिवी गच्छतु भुवो ऽन्तरिक्षं गच्छतु सुवर्दिवं
 गच्छत्विति चतुर्भिर्मन्त्रैरित्येके । ॥ १ ॥

आहिताग्निरनाहिताग्निश्च पूर्व पत्न्या मरणे स्वकीयाग्ने-
 रर्धमादाय तदग्निना तैर्मन्त्रैर्नां दाहयित्वा न्यासुपपद्यते पुन-

१ लोकमपरेषु Ed only.

२ मृतस्य सं० all but Ma.

३ अथ om. B.

४ Thus the Bh. only ; all the others लमधि or लमधि ।

रग्निमादधौत^१ सहमरणे सहेकृषितायां दग््नतो दाहयति^१
 कृतचौडमनुपनीतं जातकाग्निना, सौकिकाग्निना वांस्मात्त्व-
 मधीत्येकर्षथा दाहयेत्^१ जातदग््नस्य पितृमेधवन्तूष्णीं^१ दहन्
 कुर्यादजातदग््नं भूम्यामवटे ऽपिदधाति^१ अथवा कृतचौडौ
 ५ कन्याकुमारौ जातदग््नं कुमारं मृतदारं विधवामितशांस्य तूष्णीं
 मृतकं स्नापयित्वा शास्त्रथा अग्नां पूर्ववदपेत वीतेति
 संमृज्य^२ चितायां प्रेतमारोष्य हिरण्यप्रकलतिलतण्डुलान्या^२
 वो^३ वहेत्यास्ये^२ निदधाति आज्यमग्नात्त्वमधीति व्याहृतौस्य
 ऊत्वा वातास्ये वान्त्विति सिम्वातं कृत्वेमा, अपो मधुमत्य
 १० इत्यादिभिर्दक्षुभं परीत्योत्थिष्य कपालशोषोदकं भूः
 पृथिवीमित्यास्ये दत्त्वा कपालसंतपनाग्निनास्मात्त्वमधीत्येकर्षथा
 सावित्र्या वा दाहयति^१ ॥ २ ॥

शवे ऽन्याग्नौच्युक्ते शुकुक्कुटसूतिकारजस्त्रलाद्यसृग्णस्यग्ने
 च मृतकं पञ्चगव्यैः कुशतोथैस्य^४ स्नापयित्वा, प्रोचणैः प्रोक्ष्य
 १५ विधिवद्दहनं करोति^१ देशान्तरे मृते दहनविहौने श्वा-
 काद्यैः शवे जीर्णं तदस्त्रीन्यादाद्य काषाद्यतोथैः पञ्चगव्यैः
 कुशतोथैस्य प्रचाख्याकृतिं कृत्वा तस्याग्नौ वैश्वदेवं याम्यं
 पैतृकं व्याहृतौस्य प्रार्थयित्तं ऊत्वा विधिवद्दहनं कुर्यादमन्त्रकं

१ Instead of पितृमेधवन् (thus B) पितृमेधवर्जं A and La.

२ संनार्थं Vi My.

३ ? •तण्डुलान्याववहे• Ma; •तण्डुलान्य षो वहे• Ed; •तण्डुलान्यावो वहे• Vi My; •दधितण्डुलान्यावो वहे• La; cp. V. 3 : 74. 1.

४ कुशोदके• B.

५.

श्रवे दग्धे तदस्त्रीन्यादाय, पथसाज्येन प्रसाह्याकृतिं कृत्वा
 पूर्ववत्प्रायश्चित्तं कृत्वा समन्त्रकं दाहयति । तदस्थ्यामप्यस्त्राभे^१
 दग्नाहादूर्ध्वं पाश्चात्प्रपर्णैर्विधानेनाकृतिं कृत्वा प्रायश्चित्तान्ते
 तदग्निना दाहयेत्कर्तुरेवाग्नौ च भवति । त्वहं बलिनिर्वापण-
 माग्नौ च इवेति केषित्सूतिकां मृतामुदक्यां च दावाग्निना^२ ।
 मन्त्रहीनं^३ दाहयित्वा दग्नाहे ऽतीते तदस्थिभिः पाश्चात्प्र-
 पर्णैर्वाकृतिं कृत्वा^४ दहनं करोत्यथवा तदग्नेव काषायतोषैः
 पद्मंगलैः कुशतोषैश्च स्त्र्यपयित्वा^५ पुण्याङ्गं कृत्वा प्रोचणैः प्रोक्ष्य
 विधिवद्दहनं कुर्याद्दित्येके । ॥ ३ ॥

सगर्भाया^६ मरणे स्यन्दमानेनोदरेण^७ जीवन्तं गर्भमालक्ष्य १०
 भर्ता पुत्रो ऽन्यो बन्धुर्वा वैद्यकुशलाभ्यां^८ नाभ्युपस्थथोरन्तरे^९
 गर्भे^९ परिहरन्धिरण्यगर्भ इति शस्त्रेणोत्पाटयति । शस्त्र-
 स्यर्जनान्नाग्नौ मरणे पतितो भवति । जीवन्तमपत्यमुन्मुच्य
 स्त्रापयित्वादाय. धाचौ लोकमातरमभ्यर्च्य तस्यान्यां मातरं
 कल्पयति । प्रेतायाः कुक्षावाज्येन प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति^{१५}

१ Thus La Ed ; तदस्त्राम० My ; तदस्त्रीनाम० Ma ; तदस्थौ Vi.

२ दवा० B.

३ मन्त्रैर् ins. La Vi My only.

४ प्रायश्चित्तं कृत्वा ins. Vi My.

५ अथ सग० Ma ; Vi गर्भिण्या instead of सग० ।

६ स्यन्द० Ed.

७ Thus my conjecture ; वैद्यकुशलाभ्यां Ma ; वैद्यकुशलाभ्यां La Ed Vi My.

८ ० नारं Vi My.

९ मयं Vi My.

ऊला निर्गणं कृत्वा तां स्थापयित्वा विधिवद्दहनं करोति
 कुमारस्य जातकाम्नौ पूर्ववज्जातकं कुर्यात् । सूतकप्रेतकथो-
 रेकाहसंनिपाते^१ तन्मथित्वा वास्तुहोमं ऊला पृथगेवोत्थान-
 होमं पिण्डनिर्वापं^२ च करोति । ब्राह्मणायैष्यण्डालान्नेरङ्गिः
 ५ सर्पेण दंष्ट्रिनाशनिपातेनाग्निना पशुना वा पापमरणे तस्या-
 शौचवाक्तोदकन्यनाश्रुश्रवभरणानुगमनदहनोदकबलिपिण्डदा-
 नादि कस्यचिन्नैव^३ कुर्यादेतानि । कर्तृशान्द्रायणं तत्रह्यङ्गं
 प्रायश्चित्तं भवति । पापमृतस्य शरीरं दावाग्निना^४ शूद्रे-
 दाहयित्वा दशाहे स्तीते नारायणबलिं कुर्यादश्रवा पालाश-
 १० पर्णैरेवाकृतिदहनं करोति । श्रवस्य दहनकाले^५ स्तीते
 क्रियाहोने विपर्यासे च प्रेतकर्मणि सर्वत्र तिष्ठैरेव वैश्वदेवं
 याम्यं पैतृकं व्याहृतीत्य प्रायश्चित्तं जुहोति । श्रवस्य दहनार्थं
 होमे ऊते तद्ग्रावुत्सन्ने पूर्ववद्भस्म^६ समिधमारोप्य लौकि-
 काग्नौ निधाय प्रायश्चित्तं कृत्वा तेनाग्निना दहनं
 १५ कुर्यात् ॥ ४ ॥

उपनयनादूर्ध्वं ब्राह्मणस्य मरणे सपिण्डानां दशाहमा-
 शौचं विधीयते । दन्तजननादूर्ध्वं त्वहं नामकरणादूर्ध्वमेकाहं

१ एकाहे instead of एकाह० La Ma Vi My.

२ ०निर्वापं Ma Ed Bh.

३ कस्यचिदपि नैव La Vi My.

४ दवा Ma again.

५ दहने Ed La Bh.

६ Thus Bh La Vi My ; भस्मनि Ma Ed. ॥

जननादूर्ध्वं मद्यः श्रौचं^१, स्त्रियासु^२ मरणे विवाहादूर्ध्वं
 दशाहमष्टवर्षादूर्ध्वं, त्वहं, चौडकादूर्ध्वमेकाहं पूर्व^३ मद्यः
 श्रौचं^४ मातापित्रोर्भ्रातृणां च सर्वत्र^५ दशाहमेव^६ गर्भे
 मृते गर्भिण्यास्तन्मासतुल्यैरहोभिराश्रौचं^७ मृतके चान्यमृतके
 प्राप्ते प्रेतके चान्यप्रेतके प्राप्ते पूर्वाश्रौचेन शुद्धिः स्यादितरस्य^८
 प्राप्ते ऽपरस्त्रैवाहोभिः^९ शुद्धिर्भवति^{१०} अथपिष्टश्रवस्य स्नानालं-
 करणे कृते त्वहं^{११} दिवसं वा^{१२} वहने कृते^{१३} स्नात्वा दश
 प्राणायामान्कृत्वा नक्षत्रदर्शनात्पूर्वं ग्राम्यद्वहिरासीत्^{१४} ताव-
 देवाश्रौचं^{१५} रात्रौ सूर्योदयात्पूर्वमासीतान्यथा तद्दामे प्रविष्टे
 श्रवभर्तुरेकाहं तद्गृहे प्रविष्टे त्वहं तत्र भोजने कृते दशाहं^{१६}
 भवति^{१७} ॥ ५ ॥

प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिं वानुगम्य स्नात्वाग्निं स्पृष्ट्वा घृतं प्राञ्जी-
 यात्^१ आत्मनः पितृमातृसु योनिवन्धूनां च मरणे विज्ञाते
 सचेत्स्नानं करोति^२ द्वितीये ऽहनि पुनर्दहनप्रभृति तदश्वत्थ-
 दकं दत्त्वा दक्षिणाग्रं कूर्चं निधाय तस्मात्त्वा प्रेतमावाह्य^३
 तैलमञ्जनं स्नानं वासोदकं दत्त्वा पाद्याभमंनगन्धपुष्पधूप-
 दीपाक्षताचमनैरभ्यर्च्य^४ मायंप्रातर्बलिं दत्त्वोदकं ददाति^५

१ स्त्रियासु La Vi My.

२ Thus B; पूर्ववत् Ed: जननादूर्ध्वं La Vi My.

३ सर्वं La Vi My.

४ Thus Ma and in acc. with this reading Bh; परस्त्रैवाहोभि-
 रश्रद्धिर्भ० La Vi My; परस्त्रैवाहोभिराश्रौचश्रद्धिर्भ० Ed.

५ I have accepted the reading of Ma; अहं वा। संवहने कृते Ed;
 अहनि वा सवने कृते La Vi My.

प्रातर्बलौ हीने वाचं दिगुणं वाचं हीने प्रातर्दिगुण-
 मेवमा दशाहाक्करोति । शुकुकुटसूतिकोदध्यान्धजैरग्नि सृष्टे
 पञ्चगव्यैः प्रचाख्य बलिं दद्यात् । सप्तमे ऽहनि नवे^१ मृत्यावे,^२
 चिताखीन्यादाय^३ पुण्यनद्यां समुद्रे वा प्रक्षिपति ।
 ५ अन्तर्दशाहे ऽमावास्या यदि भवेत्तस्मान्मेव शेषाख्यस्योन्दत्त्वा
 बलिकर्म समापयति । द्विचन्द्रदर्शने महान्दोषो भवेत्^४
 दशमे ऽहन्येकटा बलिं दत्त्वाग्निं विस्तृजेत्^५ ॥ ६ ॥

जातदन्तस्य चौडकात्पूर्वं मरणे त्यहं भूमौ तूष्णीं बलि-
 निर्वापणमित्येके^६ । दहनप्रभृत्याहिताग्नेर्मरणप्रभृत्यनाहिताग्ने-
 १० रेकादशे ऽहन्येकोद्दिष्टं कुर्यात् । एकोद्दिष्टनिमित्तश्राद्धे
 तस्मात्त्वा प्रेतनिमित्तं भुङ्क्तेति ब्राह्मणं वरयित्वा प्रेताय
 खधेति पाणौ तिस्रोदकं दत्त्वा होमं पिण्डदानं च कालाकादि
 सकृत्सकृद्दत्त्वा भोजयेदुद्यन्तं^७ वा ददातीति केषित् । निमित्त-
 श्राद्धे मासे ऽतीते हीने च प्राजापत्यं चरित्वा प्रायश्चित्तं
 १५ ऊला पूर्ववदेकोद्दिष्टं कुर्यात्सपिण्डीकरणात्पूर्वं मामि मामि
 तन्मरणदिने पिण्डं निरुद्यैकं भोजयति । द्वादशे षष्ठे तृतीये
 वा मासे शुभकार्ये प्राग्ने द्वादशाहे^८ वा^९ सपिण्डीकरणं
 कुर्यात् ॥ ७ ॥

१ नवमे स० La Vi My ; नवमे० Ed.

२ चितायासखी० Ma.

३ Thus Bh La Vi My ; बलिं निर्वापणमित्येके Ma Ed.

४ •दुद्यन्तं La Vi My ; •दुद्यन्तं Ed.

५ द्वादशाहे च Vi My.

पूर्वेष्टुद्वौ विश्वेदेवार्थं त्रीन्पिषर्धमेकं प्रेतार्थं सपिण्डौ-
 करणआद्धे भोक्ष्यतामिति' वरयित्वा स्वाहा, स्वधेति तेषां
 क्रूरे तिलोदकं दत्त्वा पिष्टभ्यः स्वधेति, पाचं तिलोदकैः
 पूरयित्वा पिष्टमावाह्य तन्नाम्ना प्रेताय स्वधेत्यन्यत्पाचं पूर-
 यित्वा प्रेतमावाह्य तथा होमं कृत्वा पिण्डं निरुप्य विश्वे-
 देवाभ्यां डिर्दिर्दत्त्वा पिष्टभ्यः प्रेताय सकृत्सकृद्दत्त्वा ताग्भो-
 जयति^१ पिष्टपिण्डैः प्रेतपिण्डं समारोप्य पिष्टपाचोदकैः प्रेत-
 पाचोदकं संयोजयति । सपिण्डौकरणे ह्येने कृतं शुभकार्यं
 विनश्यति^२ तस्मात्प्रायश्चित्तं कृत्वा सपिण्डौकरणं कृत्वा भिक्षे
 ऽहनि विष्णुसूक्तं मिन्दाकृत्याआवतादीन्हुत्वा पुनः शुभकर्म^३
 कुर्यात् । अष्टकाह्येने तदंशविनाशो भवेद्यज्ञेनाष्टकं करोति ।
 यथोक्तजज्ञदानपिण्डनिर्वापब्राह्मणभोजनेषु अद्रथ्या कृतेषु सर्व-
 सम्यक्समृद्धिर्विश्वविवर्धनं^४ च भवेदिति विज्ञायते ॥ ८ ॥

गृहस्यस्यौपासने^१ विष्किन्ने यदि प्राणोत्कान्तिर्दृङ्मानु-
 ज्ञातस्तत्पुत्रः^२ ओचिथागारादग्निमाहृत्य संकृतायां भुवि^३
 व्याहृतिभिः संस्थाप्योपतिष्ठेत जुष्टो दमूना इत्यथैनं परिसमूह्य
 परिसीर्थं पर्युक्ष्याज्यं विलाप्योत्पुत्रं रुचिं चतुर्गृहीतं गृह्येत्वा
 सप्त व्याहृतौर्कृत्वा पुनरपि पूर्ववद्गृह्येत्वा पूर्व देवाः प्राणापाना-
 विति दाभ्यां मा त्वा वृक्षौ संवाधिष्टां मा त्वा वृक्षौ संवाधेयामिति

१ ०विवर्धनं Bh Vi My ; वर्धनं without वि Ma La Ed.

२ अथ गृह० Ma Ed.

३ गृह्यापुत्रा० Vi My.

द्वाभ्यामग्ने ऽभ्यावर्तिष्यग्ने अङ्गिरः इति द्वाभ्यां पुनरुजां इह
 रथ्येति^१ द्वाभ्यामयास्याग्ने ब्राह्मण एकहोतेति द्वाभ्यां क्रमेण
 चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्चतुर्गृहीतं गृहीत्वा महाव्याहृतीश्च^२।
 जुहुयादेवमग्निमुत्पाद्य^३ पूर्वोक्तेन विधिना दहनं कुर्यात्^४ ।

^५ ॥ ६ ॥

सप्तमः प्रश्नः समाप्तः ॥

॥ समाप्तं गृह्यसूत्रम् ॥

^१ La Vi and My differ considerably ; रथ्येति द्वाभ्यां क्रमेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा (these three words om. Vi) अयास्याग्ने ब्राह्मण एकहोतेति महाव्या० ; Ed agrees with Ma (the text accepted by me), omitting only after क्रमेण the words चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्च ।

^२ ० गृहीतश्च ऊत्वाग्निमुत्पाद्य Ma Ed.

^३ After कुर्यात् Ma Bh ins. इति विधानाः प्राच ; moreover the^४ Bh. reads प्राच प्राच indicating the close of this text. ”

. अथ वर्षाश्रमधर्मः । ब्राह्मणचर्चियवैश्वशूद्रा. मुखवाह-
 पादिषु जातासुत्वारो वर्षा । यस्माद्ब्राह्मणो. ऽस्य मुख-
 माषीदिति श्रुतिः । पूर्वेषां चयाणां निष्ठिकाद्याः संस्कारा
 विधीयन्ते । तेषां द्विजन्मनां वेदाधिकारस्तस्माद्ब्राह्मणस्याथ-
 यनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतिग्रहाणि । षड्कर्माणि भवन्ति । ५
 चर्चियवैश्वयोर्यजनाध्ययनदानानि । चर्चियस्य प्रजापालन-
 दुष्टनिग्रहयुद्धाः । वैश्वस्य पाशुपाख्यकुसौदवाणिव्यानि ।
 शूद्रस्य द्विजन्मनां शूद्राणां ऋषिश्चैव । ब्राह्मणस्याश्रमासुत्वारः
 चर्चियस्याद्यास्तथो वैश्वस्य दावेव । तदाश्रमिणसुत्वारो ब्रह्म-
 चारी गृहस्थो वानप्रस्थो भिक्षुरिति । १॥ १०

उपनीतो ब्रह्मचारी मेखलोपवीताजिनदण्डधारो स्वात्वा
 तर्पणं ब्रह्मयज्ञं सायंप्रातः मन्थोपासनसमिद्धोमौ च कुर्वन्गुरोः
 पादावुपसंगृह्य नित्याभिवन्दौ व्रतेनाध्ययनं करोति । स्थिते
 गुरौ खेयादत्यन्ते पूर्वसुत्याय ब्रजन्तमनुगच्छेदासीने शयाने
 च नियुक्तो नीचैरन्यासनशयने ५ कुर्याद्वृत्तो ५ यत्किञ्चित्कर्म १५
 नाचरति । अनुक्तो ऽपि स्वाध्यायनित्यकर्माण्याचरेदुष्णाम्बु-
 स्नानदन्तधावनान्जानानुलेपनगन्धपुष्योपानट्कचदिवास्वापरतः-

१. ०पचाः Tri.

२ युजानि Tri.

३. ०वाषिष्यं My.

४. वैश्वस्याद्यावेन Ed Tri.

५ शयनं Tri; नीचैरन्यासनशयनं न कुर्याद्. My and first hand of
 . Vi, where ०शयनं is changed in ०शयिनं ।

(घर्म १ । २, ३ ।)

स्कन्दलौदग्रन्त्यग्रनमैथुनानि^१ कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य-
 हिंसादौनि वर्जयित्वा सदा शुश्रूषुर्गुरोः प्रियहितकर्माणि
 कुर्वीतदिषी वाक्चिन्तानुकूलः प्रियं^२ सत्यं वदत्यातो^३ ऽप्य-
 सत्याप्रियं^४ निन्दं नाचक्षीत^५ मधुर्मांसमत्सरसशुक्राद्यभोव्य-
 ५ भोजनवर्जी भैचाचरणं कृत्वा गुरुणानुज्ञातो भैचाक्षमन्नीयाङ्गु-
 वृद्धदौक्षितानामाख्यां^६ न ब्रूयाङ्गुर्वभावे तत्पुत्रे च गुरुत्वकर्मा-
 चरति । ॥ २ ॥

ब्रह्मचारिणस्तुर्विधा गायत्री ब्राह्मः प्राजापत्यो नैष्ठिक
 इति^१ गायत्र उपनयनादूर्ध्वं चिरात्रमचारस्ववर्णाशौ गायत्री-
 १० मधौत्या सावित्रप्रतसमाप्तेरत्र^५ प्रतचारी^५ । ब्राह्मः सावित्र-
 प्रतादूर्ध्वमनभिग्रस्तापतितानां गृहस्थानां गृहेषु भैचाचरणं
 वेदप्रतचरणं च कृत्वा दादग्र समा विंशतिसमा वा गुरुकुले
 स्थित्वा वेदान्वेदौ वेदं वा सूत्रसहितमध्ययनं कृत्वा गार्हस्थ्यानु-
 सरणं कुर्यात्प्राजापत्यः स्नात्वा नित्यकर्मब्रह्मचर्यश्रीसो नारायण-
 १५ पंरायणो वेदवेदाङ्गार्थान्विचार्य दारसंग्रहणं करोति । प्राजा-
 पत्ये चिसंवत्सरादूर्ध्वं न तिष्ठेदित्युषयो वदन्ति । नैष्ठिकः
 काषायं धातुवस्त्रमजिनं वस्त्रं वा परिधाय जटीं शिखी

१ •स्नाप० Vi My Bh ; •स्नान० Ed Tri ;— •नैथुनानि Vi My Bh ;
 •मधुन० Ed Tri.

२ Vi My om.

३ Thus Ed Bh ; •सत्यं प्रियं Vi My ; •सत्यमप्रियं Tri.

४ भैचाक्षम० Ed Tri ; भैक्षमन्न० Vi My ; निचात्रम् Bh.

५ समाप्ते प्रत० My ; समाप्ते चरत० Vi.

वा, भेषजो दण्डौ सूत्राग्निधारी ब्रह्मचारी, शुचिरचार-
स्ववर्णशौ चावदात्मनो विप्रयोगस्वावहुत्कुले स्थित्वा निवेदित-
भेषभोजी भवति । ॥ ३ ॥

दारासंगृह्य गृह्यो ऽपि खानादिनियमाचारो नित्य-
मौपासनं कृत्वा पाकयज्ञयाजी वैश्वदेवहोमान्ते गृहागतं शुभं ५
स्नातकं च प्रत्युत्थायाभिवन्द्यासनपाद्याचमनानि प्रदाय घृतदधि-
चौरभिर्अ^१ मधुपर्कं च दत्त्वास्नाद्यैर्यथाशक्ति भोजयति^२ भिक्षून्ब्रह्म-
चारिणो ऽतिथौन्वेदधिदः^३ औचिद्यान्पितृव्याचार्यैर्त्विज्जातुल-
यशरादौर्नभ्यागताम्बालवृद्धाननाथार्ताध्वआन्तांस्य यथार्थं पूज-
यत्यशक्तो ऽप्ययं भिक्षां वा सोदकं दत्त्वा शेषं मुञ्चति । १०
दद्यात्सद्यशौचाचारयुतः^४ स्वाध्यायतर्पणाभ्यामृषीन्यज्ञवल्किहोम-
जलपुष्याद्येर्देवान् आद्वैः पुत्रैश्च पितृन्बलिना भृतानस्नाद्यै-
र्मनुष्यांस्य नित्यमर्चयेद्दृणचयेण^५ मुक्तो ऽनृणो भवति । ॥ ४ ॥

गृहस्थासंतुर्विधा^१ वार्तावृत्तिः । शालीनवृत्तिर्याथावरो
चोराचारिकश्चेति^२ वार्तावृत्तिः ऋषिगोरक्ष्यत्राणिज्योपजीवी^३ । १५
शालीबवृत्तिर्नियमैर्युतः पाकयज्ञैरिद्धाग्नीनाधाय पक्षे पक्षे
दर्शपूर्णमासयाजी चतुर्षु चतुर्षु मासेषु चातुर्मास्ययाजी षट्सु
षट्सु मासेषु पशुबन्धयाजी प्रतिमंवत्सरं सोमयाजी च ।

१ दधिघृतं instead of घृतदधि Tri Bh.

२ •युक्तः Ed.

३ Thus Ed Bh ; नित्यमर्चये. My ; नित्यं तर्पये. Vi Tri ;— •चयेष
Vi Bh ; •च्यैर् Ed Tri Bh.

यायाधरो हविर्धनैः सोमयज्ञैश्च यजते याजयत्यधीते ऽध्या-
 पयति ददाति प्रतिगृह्णाति षट्कर्मनिरन्नो नित्यमग्निपरि-
 चरणमतिथिभ्यो ऽभ्यागतेभ्यो ऽन्नाद्यं च कुरुते । घोरा-
 चारिको नियमैर्धुक्तो यजते न याजयत्यधीते नाध्या-
 पयति ददाति न प्रतिगृह्णात्युक्त्वृत्तिसुपजौवति नारायण-
 परायणः साद्यंप्रातरग्निहोत्रं ऊला मागंशीर्षज्येष्ठमासयोरधि-
 धाराव्रतं वनौषधिभिरग्निपरिचरणं करोति ॥ ५ ॥

गृहस्थः सपत्नीकः पश्चाग्निभिस्तेताग्निभिर्वा गृह्णादना-
 अमं यात्यन्नाहिताग्निरेनाहिताग्निश्चौपासनमरण्यामारोष्य गृहे
 मथिला आमणकौथविधानेनाघायाचारं ऊला आमणकाग्नि-
 मादाय तृतीयमाश्रमं गच्छेत्पूर्ववदम्यालयप्रोक्षणोक्तेस्त्रिणादि
 कर्म कुर्यात् । तृतीयामपि वेदिं परिगृह्य षडङ्गुलापेर्दूर्ध्व-
 र्धयितेः ऽधस्त्रिधा कृतं रज्जुवन्मूले बद्धं षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणं
 परिस्तरणकूर्षं ऊला, मध्यवेद्यां परिस्तृणाति आमणकं ।
 १५ आमणकयज्ञं यज्ञदेवतविश्वान्देवानित्यन्तमावाह्याज्यं निरूप्य
 आमणकाय स्वाहा आमणकयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं ऊला चरुं जुहुयादित्याधारविशेषः ॥
 आमणकाग्नेश्चोर्ध्ववेदिर्दात्रिंशदङ्गुल्यायतां चतुरङ्गुलविस्तारो-

१ तृतीयम० Bh Vi My.

२ पथितमथ० Vi My.

३ Thus Ed My; चरुं Tri Vi; चरुं ऊला Bh.

४ Thus Ed and Bh; आधानविशेषः My Tri; आधाने वि० Vi.

अता । मध्यमा तत्परिगता 'पृश्चाङ्गुलिर्विस्तारा' । चतुरङ्गुलो-
त्सेधाधस्तादूर्ध्वंवेदिविस्तारोअता ततीथा वेदिर्दादशाङ्गुलं मध्ये
निम्नं चिबेदिषहितं कुण्डं कृत्वाधाय वनस्थो नित्यमौपा-
सनवत्सायंप्रातराहुतीर्ज्ज्वा महाव्याहृतिभिः आमणकाग्निं
जुहुयादपत्नीको दारैरग्निभिर्विना वनं गच्छेत् ॥ ६ ॥ ५

वानप्रस्थाः सपत्नीका अपत्नीकाश्चेति । सपत्नीकाश्चतु-
र्विधा । औदुम्बरो वैरिञ्चो वालखिल्यः फेनपश्चेति । औदु-
म्बरो ऽकृष्टफलावाप्यौषधिर्भोजी^१ मूलफलाग्री वा खण-
हिङ्गुलशुनमधुमत्स्यमंजुमपूत्यन्नधान्यान्मत्स्यपरस्पर्शनपरंपाकवर्जी^२
देवर्षिपितृमनुष्यपूजौ वनचरो ग्रामबहिष्कृतः सायंप्रातरग्निहोचं ।
हुत्वा आमणकाग्निहोमं वैश्वदेवहोमं च कुर्वन्स्वपः समाचरति ।
आमणकाग्निमेकमेवाधाय जहोतीत्येके । वैरिञ्चः प्रातर्यां दिशं
प्रेच्छते तां दिशं गत्वा तत्र प्रियङ्गुयवश्यामाकनीवारादिभि-
र्लम्बैः स्वकीयान्तिथींश्च पोषयित्वाग्निहोत्रआमणकवैश्वदेव-
होमी नारायणपरायणस्तपःशीलो भवति । वालखिल्यो^३ १५
जटाधुरश्चौरवस्कलवसनो ऽर्काग्निः कार्तिक्यां पौर्णमास्यां
पुष्कलं भुक्तमुत्सृज्यान्यथा शेषान्मासानुपजीव्य तपः कुर्यात् ।
अस्य सूर्य एवाग्निर्भवतीत्यामनन्ति । फेनप उद्दण्डक उन्मत्तको

१ Some Mss. अङ्गुलि, others अङ्गुल ।

२ पृक्कृष्टफला० Vi My ; अङ्कु० Tri.

३ Uncertain ; ०पूत्यन्नधान्या० Vi My ; ०पूत्यन्न(धान्या) Ed ; ०पू(त्य ?
तथा)न्या Tri ; Bh : पूत्यन्नं दुर्गन्धाम् । अन्यदाश्चलवणादि परस्परपाकं वर्जयति
परंपाकवर्जी भवेत् ; ०परंपाकवर्जी Ed, परंपाकवर्जी Tri.

निरोधकः शीर्षपतितपलाहारौ चान्द्रायणव्रतं चरन्पृथिवी-
शायी नारायणं ध्यायन्मोक्षमेव प्रार्थयते । ७ ॥

अपत्नीका ब्रह्मविधाः^१ कालाशिका^१ उद्दण्डसंवृत्ता
अश्लकुट्टा उदग्रफलिना दन्तोलूखलिका उष्कट्टिकाः संद-
५ श्नवृत्तिकाः^२ कपोतवृत्तिका मृगचारिका हस्तादायिनः
शैलफलकादिनो^३ ऽर्कदग्धाग्निनो बैल्वाग्निनः^४ कुसुमाग्निनः
पाण्डुपलाग्निनः कालान्तरभोजिन एककालिकास्रतुष्कालिकाः
कण्टकशायिनो वीरासेनशायिनः पञ्चाग्निमध्यशायिनो धूमा-
ग्निनः पाषाणशायिनो ऽभ्यवगाहिन उदकुम्भवांसिनो मौनिन-
१० श्वाकाग्निरसः सूर्यप्रतिसुखा ऊर्ध्वबाहुका एकपादस्थिता-
श्चेति विविधाचारा भवन्तीति विज्ञायते । ८ ॥

अथ भिक्षुका मोक्षार्थिनः कुटौचका बह्मदका हंसाः
परमहंसाश्चेति चतुर्विधा भवन्ति । तत्र कुटौचका गौतमभार-
दाजयाज्ञवल्क्यहारौतप्रभृतीनामाश्रमेष्वष्टौ ग्रामांश्चरन्तो योग-
१५ मार्गतत्त्वज्ञा मोक्षमेतन्न प्रार्थयन्ते । बह्मदकास्त्रिदण्डकमण्डलु-
काषायधातुवस्त्रग्रहणवेषधारिणो ब्रह्मर्षिगृहेषु चान्येषु^५ साधु-
वृत्तेषु मांसखवणपर्युषितास्तं वर्जयन्तः^६ सप्तागारेषु भैक्षं कृत्वा

१ कालसीका Ed ; कालशिका Tri ; कालशिका Vi My ; कालाशिकाः Bh

२ Thus Vi My Bh ; सन्दग्धनं Tri ; संदग्धनं Ed.

३ शदिनो Ed.

४ विष्णु Ed Bh.

५ Thus Vi My Bh ; Tri Ed om. चान्ये

६ वर्जयित्वा Ed ; वर्जयेत् Vi My.

मोक्षमेतं प्रार्थयन्ते । हंसा^१ नाम ग्रामे कैकराचं नगरे
 पञ्चराचं वसन्तस्तदपरि नं वसन्तो गोमूत्रगोमयाहारिणो
 वा^२ मासोपवासिनो वा^३ नित्यचाण्ड्रायणप्रतिनो नित्यसुत्यान-
 नेव प्रार्थयन्ते । परमहंसा नाम वृक्षैकमूले शून्यागारे श्मशाने
 वा वासिनः साम्बरा दिगम्बरा वा^४ न तेषां धर्माधर्मौ^५
 सत्यानृते शङ्खशुद्ध्यादि दैतै^६ । सर्वसमाः सर्वात्मानः^७ समलोष्ट-
 काक्षनाः^८ सर्ववर्षेषु भैक्षारणं कुर्वन्ति । ब्राह्मणानां चातुराश्रम्यं
 चत्रियाणां व्याश्रम्यं वैश्यानां ज्ञाश्रम्यं विहितं । तत्फलं हि
 सकामं निष्कामं चेति द्विविधं भवति । सकामं नामेह^९
 संसारे ऽभिवृद्धिं ज्ञात्वा पुत्रलाभाद्यभिकाङ्क्षणमन्यत्स्वर्गादि-^{१०}
 फलकाङ्क्षणं वा । निष्कामं नाम किञ्चिदनभिकाङ्क्ष्य यथा-
 विहितानुष्ठानमिति । तत्र निष्कामं^{११} द्विविधं भवति प्रवृत्ति-
 निवृत्तिश्चेति । प्रवृत्तिर्नाम संसारमनादृत्य सङ्गज्ञानं समा-
 श्रित्य प्राणायामासनप्रत्याहारधारणाद्युक्तो^{१२} वायुजयं कृत्वा-
 णिमाद्यैश्वर्यप्रापणं^{१३} । तत्पुनरपि तपःचयाञ्जनप्रपक्त्वाद्वाधि-^{१४}

१ Tri om.

२ Vi My om.

३ दग्दयुतं instead of दैतं Vi My.

४ ० लनः Vi My.

५ समलोष्टाक्षकाक्षनाः Vi My.

६ इह given by Ed Bh only.

७ तन्निष्कामं Ed Tri.

८ द्विधा Vi Bh.

९ ० धारणाध्यानयुक्तो Ed only.

१० ० विमाद्यैश्वर्यं Ed only.

बाह्येन्द्रियं नाद्रियन्ते परमर्षयो^१ । निवृत्तिनाम लोकानाम-
 नित्यत्वं ज्ञात्वा परमात्मनो ऽन्यत्र किञ्चिदस्तीति संसारमना-
 दृत्य च्छित्त्वा भार्यामयं पाशं जितेन्द्रियो भूत्वा शरीरं
 विहाय चेत्तज्जपरमात्मनोर्योगं कृत्वातीन्द्रियं^२ सर्वजगद्बीजं
 ५ मशेषविशेषं नित्यानन्दममृततरसपानवत्सर्वदा^३ तृप्तिकरं परं
 ज्योतिः प्रवेशकमिति^४ विज्ञायते^५ ॥ ६ ॥

निवृत्त्याचारभेदाद्धि योगिनस्त्रिविधा भवन्ति सारङ्गा
 एकार्या विसरगाश्चेति^१ अनिरोधका निरोधका मार्गगा
 विमार्गगाश्चेति चतुर्विधा सारङ्गा^२ दूरगा अदूरगा भूमध्यगा
 १० असंभक्ताः संभक्ताश्चेत्येकार्याः पञ्चधा भवन्ति^३ न सञ्जावन्तो
 विसरगास्तत्र सारङ्गाः सारं चेत्तज्जं गच्छन्तीति सारङ्गा-
 स्तेष्वनिरोधका अहं विष्णुरिति ध्यात्वा ये चरन्ति तेषां
 प्राणायामादथो न सन्ति^४ ये तु निरोधकास्तेषां प्राणायाम-
 प्रत्याहारधारणादयः षोडश कलाः सन्ति^५ ये मार्गगास्तेषां
 १५ षडेव प्राणायामादथो^६ ये विमार्गगास्तेषां^७ यमनियमासनप्राणा-
 यामप्रत्याहारधारणाधानसमाधयश्चेत्यष्टाङ्गान्कल्पयन्तो ध्येय-
 मयन्यथा कुर्वन्ति^८ ॥ १० ॥

१ तपःलयजन्तः Tri; तत्त्वपयजन्तः Vi My.

२ ज्ञात्वा यदतीन्द्रियं Tri; कृत्वा यदतीन्द्रियं Vi My.

३ नित्यानन्दामृतम् Vi My.

४ ज्योतिस्तत्त्वे Tri Vi My.

५ Only the Bh. as given in the text. Vi My om. यम; निषैमयमा-

Ed Tri.

अथैकार्या^१ एक एवर्षिर्दशां त एकार्यास्त्रिषु ये दूरगा-
 स्तोषामथं मार्गः^२ पिङ्गलया नाडिकाद्यादित्यमण्डलमनुप्रविश्य
 तत्रस्थेन^३ पुरुषेण संयुज्य ततस्त्र्यम्ण्डलं तत्रस्थेन पुरुषेण
 ततो विद्युतं तत्रस्थेन पुरुषेण पुनः क्रमेण वैकुण्ठसायुज्यं
 यन्ति^४ ये दूरगास्तोषामथं धर्मः^५ चेत्तत्रपरमात्मनोर्योगं
 चेत्तत्रद्वारेण^६ कारयित्वा तत्रैव ममस्तविनाशं ध्यात्वाकाशव-
 त्सन्तामःत्रो ऽहमिति ध्यायन्ति^७ भूमध्यगाः चेत्तत्रपरमात्मनो-
 र्योगं सत्त्वरूपाग्निद्वारेण भूमर्धं नीत्वा षष्ठ्यभ्यो ऽङ्गुष्ठादिभ्यः
 स्थानेभ्य आर्कषणं पुनः पिङ्गलाद्वारेण^८ निष्क्रमणं^९ प्रस्थानं
 चेत्तत्रयोगान्तं वा^{१०} कुर्वन्ति^{११} असंभक्ता नाम मनसा ध्यानं
 कुर्वन्ति^{१२} तत्प्रतिपादनागमं श्रोत्रेण शृण्वन्ति^{१३} चक्षुषा
 देवताकारं^{१४} पश्यन्ति^{१५} घ्राणेन गन्धमनुभवन्ति^{१६} पाणिना
 देवतां^{१७} नमस्कुर्वन्ति^{१८} संभक्ता नाम ब्रह्मणः सर्वव्यापकत्वा-
 द्युक्तमयुक्तं यो ऽसौ परमात्मा तस्य ऽद्याप्याकाशवत्तिष्ठति^{१९}
 तस्माद्ब्रह्मणो ऽन्यत्^{२०} कुचिदात्मानं प्रतिपद्यते ऽसौ^{२१} ॥५॥
 भूमध्यगतस्यापि संश्रयास्त्रिभ्यमाणमेवेत्युक्तं^{२२} तस्माद्ब्रह्मव्यति-

१ Thus Vi My ; तत्रस्थितेन Bh ; तत्रस्थेन Ed Tri.

२ संयोगं ins. Vi My Tri.

३ पिङ्गलया द्वा० Tri Vi ; •लाया द्वा० My ; पिङ्गलद्वारेण Bh.

४ Thus Vi My Bh ; निष्क्राम० Ed Tri.

५ वा belongs acc. to the Bh to the text ; om. Tri Vi My ;
 च Ed.

६ Thus Bh only ; देवताकारं all the other sources.

७ Thus Vi My Tri ; •ता Ed.

८ Or write ऽसौ न ?

रिक्तमन्यञ्जोपपद्यते^१ विविधसरणादिविधदर्शनात्कुपयगामि-
 त्वादिसरगाः^२ । पुरा प्रजापतिरुपदेशगूढनार्थं^३ विसरगपञ्चं
 दृष्टवान्^४ तं दृष्ट्वा सुनथो ऽपि मोहं जग्मुः किं पुनर्मनुष्याः^५ ।
 विसरगपशूनामहंकारयुक्तानां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्मिञ्चन्मनि^६
 ५ तस्मादिसरगपञ्चो नानुष्ठेयो^७ केचिदिसरगाः^८ काथक्लेशा-
 ल्केचिन्मन्त्रजपात्केचिद्येन^९ केनचिद्ज्ञानेन केचिद्येन केन
 चिदक्षरेण केचिदायुजयादन्ये परमात्मना चेत्रजं भंथोज्य
 ध्यायन्त्येते^{१०} परमात्मभंथोगमेव^{११} नेच्छन्ति^{१२} । इदिस्य^{१३} एव
 पुरुष इति वदन्ति^{१४} केचिन्न किञ्चिद्ज्ञानमिति यथोक्ता-
 १० नुष्ठानं योगमिति ज्ञात्वा मुक्तिमिच्छन्ति^{१५} तेषां विस-
 रगपशूनां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्मिञ्चन्मनि^{१६} तस्मिन्नेव जन्मनि
 मोक्षकाङ्क्षिणा विसरगपञ्चो नानुष्ठेयः^{१७} सगुणे ब्रह्माणि
 बुद्धिं निवेश्य पश्चान्निर्गुणं ब्रह्माश्रित्य^{१८} यत्नं कुर्वादिति^{१९}
 विज्ञायते^{२०} ॥ ११ ॥

एच्छे ऽष्टमो धर्मो प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus Ed Bh ; विसरगाः केचिन्काय० the other sources ; in either case one केचित् seems to be superfluous.

२ Thus Ed Bh (which, however, reads रक्ते instead of रते) ; एव instead of रते the other sources.

३ Before इदि० Ed ins. केचित् and probably also Bh.

४ I have accepted the reading of Vi My ; ब्रह्माश्रित्य मोक्षे नित्यं यत्नं कु० Ed ; ब्रह्माश्रये यत्नं कु० Tri.

अथ वनस्थस्य आमणकविधानं^१ । गृहस्थः सोमयाज्ञौ
 पुत्रं पौत्रं च दृष्ट्वा तत्पुत्रादीन्गृहे संस्थाप्य मौण्ड्यं कृत्वा
 राजापत्यं कृच्छ्रं चरेत् । वसन्ते शुक्लपक्षे पुष्यर्षे पत्न्या सार्धं
 वनाश्रमं याति । पूर्वस्निन्दिवसे कृतस्नानः संकल्प्य कुशोदकं
 पौलोपवासं कुर्यादौपासनहोमं ऊत्वाग्निमयं ते योनिरित्य-
 रण्यमारोपयेद्द्वैतपूर्णमासविधानेन दर्भादीन्संगृह्य पूर्ववत्प-
 रिस्तरणकूर्चान्यरिधीन्समिधो^२ वेणुदण्डोपवीतकमण्डलुवल्क-
 लादीन्संभरति । पूर्वोक्तविधिनाग्निकुण्डं कुर्यादपरस्निन्दिवसे
 वैश्वानरसूक्तेनाग्निं मथित्वा प्रज्वालयात्त आयाह्युपावरोहेत्यग्निं
 निधाय पूर्ववच्छ्रामणकान्याघारं जुहोति । प्रणम्याग्निं परि-
 विष्ट्याग्ने प्रायश्चित्ते लमिति पञ्चप्रायश्चित्तं ऊत्वापोहिरण्य-
 पवमानैरात्मानं प्रोक्ष्य ब्रह्मदेवत्यं वैष्णवं पञ्चवारुणं च
 प्रधानान्स्थाहृत्यन्तं यजेत्^३ ॥ १ ॥

अग्नेः प्रतीच्यां दौ कुशौ पूर्वपौ न्यस्योर्ध्वं ऽग्मानं
 निधाय तत्सवितुर्वरेण्यमिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठारोपणाग्मानमधि-
 तिष्ठेत्तेजोवत्सव इति^४ वल्कलमजिनं चौरं वा परिधाय पूर्व-
 वग्नेस्त्रिणादीन्स्त्रीण्युपवीतान्युत्तरीयं कृष्णाजिनं चाददात्याचम्य^५

१ Thus Ed and Bh ; आमणकं the other sources.

२ पूर्ववत्कूर्चान्दत्त्वा परिधी० Vi My.

३ यजेत Ed Tri.

४ Reading of the pratika uncertain (cp. II. 14 : 32. 11) ; तेजो-
 वत्सव इति Tri Bh ; तेजोवत्स्यावः सवितुरिति Ed ; तेजोवत्स्याव इति My ;
 ते सजोवत्स्याव इति Vi.

५ चाददात्या० Ed ; चाददात्या० the other sources.

(धर्म २ । २, ३ ।)

स्वस्ति देवेत्यग्निं प्रदक्षिणं^१ प्रणामं च कृत्वासीत्^२ । अं
 नो देवीरिति स्वमूर्ध्नि प्रोक्ष्य जयनभ्यातानावाङ्मृतो
 व्याहृतीत्य ङ्त्वान्यग्रेषं प्राणायामेन प्राश्नीत्याद्योगे योग
 इति द्विराचम्य शतमिक्षु शरद इति प्रणाममागन्त्वा सम-
 ५ गन्महीति प्रदक्षिणं चादित्यस्य कुर्वीत^३ । राङ्मृदसीत्तूध्वांशं
 कूर्चं गृहीयात्^४ । ओं भूस्तसवितुरो भुवो भर्गो देवस्यो
 सुवर्धियो यो न इति पञ्चो व्यस्तामो भूर्भुवस्तसवितुरो
 सुवर्धियो यो न इत्यर्धर्चामो भूर्भुवः सुवस्तसवितुरिति
 समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा वनाश्रमं प्रविश्य ब्रह्मचर्यव्रतं
 १० संकल्पयेत्^५ ॥ २ ॥

तत्पत्नी च तथा ब्रह्मचारिणी स्यात्^६ । स्वथमेवाग्निं
 प्रदक्षिणीकृत्याज्येन प्राजापत्यं धातादीन्निन्दाङ्गती विष्किञ्च-
 मैन्द्रं वैश्वदेवं वैष्णवं ब्राह्मं विष्णोर्नुकादौग्राजापत्यसूक्तं तद्गत-
 वत्सं च पुनः प्रधानान्हुत्वा प्राजापत्यव्रतं बध्नाति^७ । स्थित्वा
 १५ देवस्य त्वा यो मे दण्ड इति दाभ्यां पञ्चसप्तनवान्यतमेः
 पर्वभिर्युक्तं केशान्ताथतं वायव्यं वैष्णवं द्विदण्डमाददति^८ । येन
 देवा इति कमण्डलुमृद्गृह्णीष्यी पूर्ववदुपानट्कृत्ते च गृह्णात्यग्नी-
 ग्वाहपत्यादींसोञ्च्वाष्टाग्निहोत्रं ङ्त्वान्दवनीचे प्राजापत्यं
 विष्णुसूक्तं च सर्वपात्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा विष्णवे स्वाहेति
 २० ङ्त्वान्नीरण्यामारोपयति^९ । वने^{१०} ङ्गौ विविके नदीतीरे^{११}

^१ Vi only : प्रदक्षिणीकृत्य प्रथमासीत् ; च om. Tri.

^२ Thus Ed Tri My Vi ; चादधाति Bh.

^३ वने वाद्री नदीतीरे विविके Vi My.

वनाश्रमं प्रकल्प्य यथोक्तमग्निक्षुण्डानि क्षुर्यात्पत्न्या सहाग्नी-
नादाय पांचादिसंभारयुक्तो 'वनाश्रमं समाश्रयति' ॥ ३ ॥

. अग्न्यायतने प्रोक्ष्य खनिला लेखाः षडुल्लिख्य^१ सुवर्णशकलं
ग्रीहींश्च निधाय आमणकाम्निं निदध्यात्^२ । वन्यानेव पार्थिवा-
न्वानस्यत्यान्कुक्षीरोद्धताञ्छणान्यराणान्कुशदभानूर्णस्तकां^३ अ- ५
क्षायं सुगन्धितेजनं गुग्गुलुं हिरण्यशकलात्सूर्यकान्तं च
संभरति^४ । वानप्रस्थानृत्विजो हृत्वाग्निं^५ मथित्वा गार्हपत्यादी-
स्वेताग्नीन्पञ्चाग्नीन्वान्याधेयक्रमेणाधायाङ्गती दे दे ऊत्वा नित्यं
दिकालं वन्यैरेव 'जुहोति' । वनाश्रमी मुनिः खानग्रीचस्त्राध्याय-
तपोदानेज्योपवासोपस्थनिग्रहत्रतमौनानौति नियमान्दशैता- १०
न्सत्यानृशंस्वार्जवक्षसादमप्रौतिप्रसादमार्दवाहिंसामाधुर्याणौति
यमान्दशामूंश्च समाचरति^६ । भक्त्या विष्णुं ध्यायन्नग्निहोत्र-
आमणकाम्निहोमौ दिकालं नोत्सृजन्वाम्याशनं त्यक्त्वा वन्यौ-
षधीः^७ फलं मूलं शाकं वा नित्याशनं संकल्प्य तिरोधा भूरित्या-
हृत्यापराह्णे^८ स्नयं पत्नी वा हविष्यमास्त्रावितं पचति^९ । १५
वैश्वदेवान्ते ऽतिथौ नभ्यागताम्प्राशयित्वा भित्तं प्राश्नाति^{१०} ॥ ४ ॥

१ षडुल्लिख्य Vi My.

२ Thus Ed Bh; चीर्णान् instead of शकान् the other sources;
अर्षकां instead of अर्णस्तकां Vi My.

३ वरयित्वा instead of हत्वा Vi My.

४ वन्यौषधीभिः Ed Bh.

५ Thus Ed Tri; भूरित्याहृत्या० Vi My; इति व्याहृतिभिः Bh.

राचौ नाश्रीयादधस्ताद्भांसृणानि पर्णानि वासौर्ध्वं सुव्रतः
 सुव्रतां पत्नीं, विनैकः शयीत^१ • सास्य • शुश्रूषां करोत्येनां
 नोपगच्छेत्^२ । माद्ववन्निष्कामः प्रेक्षेतोर्ध्वरेतां जितेन्द्रियो^३ ।
 द्दर्शपूर्णमासौ चातुर्मासं नचचेष्टिमापयणेष्टिं च वन्यौषधीभिः
 ५ पूर्ववद्यजेतनुकमान्मूलैः^४ फलेः पक्षैः पुष्यैर्वा तत्तत्कालेन पक्षैः
 स्वयमेव संग्रीर्णैः प्राणं प्रवर्तयन्नुत्तरोत्तरे ऽप्यधिकं तपःसंयोगं
 फलादिशिष्टमाचरेदथवाहिताग्निः सर्वानग्नीनरण्यामारोष्य सर्वैः
 संवापमन्त्रैः पार्थिवाभ्यानस्यत्यांसुं सर्वान्समृद्ध निमन्थ्यैतेन
 विधिनाग्न्याधेयविधानेन च मन्त्रैः सर्वैः सभ्याग्न्यायतेन आमण-
 १० काग्निमाधायाहरेत्सभ्यस्य भेदः आमणकाग्निरित्याहुः । अप-
 त्नीकस्य भिक्षुवद्ग्नौ^५ होमं^६ ऊत्वारण्यादिपाचाणि च प्रक्षिप्य
 पुत्रे भार्यां निधाय तथाग्नीनात्मन्यारोष्य वस्त्रलोपवीता-
 दौग्भिन्नापाचं च संगृह्णानग्निरदारो गत्वा वने निवसेत्तपसां^७ ।
 अमणमेतन्मूलं^८ तस्मादेतद्विधानमेनमग्निं च आमणकमित्याह
 १५ विखनाः^९ ॥ ५ ॥ .

संन्यासक्रमं^{१०} सप्तत्यूर्ध्वं वृद्धो ऽनपत्यो विंधुरो वा जन्म-
 मृत्युजरादीन्विचिन्त्य योगार्थी यदा स्यात्तदाथवा पुत्रे भार्यां
 निक्षिप्य परमात्मनि बुद्धिं निवेश्य वनात्संन्यासं कुर्यात् ।
 सुषिडतो विधिना स्नात्वा ग्रामाद्वाह्ये प्राजापत्यं चरित्वा

१ • नृक्रामा • Ed ; • नृक्रामा • Tri.

२ भिक्षुवदौपासनं ऊत्वा Vi, and thus also My, only • पासनहोमं ऊत्वा ।

३ तपसां अ • Ed ; तपसावनम • Bh ; तपसां आम • Vi My.

४ • क्रमः Bh.

पूर्वाह्ने, चिदण्डं शिष्यं काषायं कमण्डलुमप्यविचं मृद्ग्रहणौ
 भिक्षापात्रं च संस्तुत्य चिदृतं प्राशोपवासं कृत्वा दिने उपरे
 प्रातः स्नात्वाग्निहोत्रं वैश्वदेवं च कृत्वा वैश्वानरं द्वादशकपाशं
 निर्वपेत् । गार्हपत्याग्नावाज्यं संस्तुत्याहवनीये पूर्णाहुतीं पुरुष-
 सूक्तं च कृत्वाग्रथे सोमाय ध्रुवाय ध्रुवकरणाय परमात्मने ५
 नारायणाय स्वाहेति जुहोति ॥ ६ ॥

सुचि स्रुवेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वाग्निष्वीं स्वाहेति
 जुहुयाद्ग्निहोत्रहवनीमाहवनीये मृष्टिस्त्रामयेभ्यो ऽन्यानि
 पात्राणि गार्हपत्ये प्रक्षिपति । गृहस्थो ऽनाहिंताग्निरौपासने
 वनस्थश्च आमणकाग्नौ होमं कृत्वा पात्राणि प्रक्षिपेत् । पच्छो १०
 ऽर्धर्चशो व्यस्तां समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा भिक्षाभ्रमं प्रविशा-
 मीति तं प्रविशत्यन्तर्वद्यां स्थित्वा गार्हपत्यादौन्या ते अग्ने
 यजिष्येति प्रत्येकं चिराद्वाय भवतं नः समनषावित्यात्मन्या-
 रोपयेत् । भूर्भुवः सुवः संन्यस्तं मयेति त्रिरुपांशुश्चेच्च प्रेष-
 सुक्त्वा दक्षिणहस्तेन सकृत्कृत्वा पीत्वाचम्य तथैवोक्त्वा चिर्जला १५
 झलिं त्रिसृजेन्मैखलां चत्वार्युपवीतान्येकं वोपवीतं कृष्णाजिन-
 सुत्तरौयं च पूर्ववद्ददाति ॥ ७ ॥

देवस्य त्वा यो मे दण्डः सर्वा मे गोपायेति त्रिभि-
 स्त्रिदण्डं यदस्य पारे रजस इति शिष्यं येन देवाः पवित्रेणेत्य-
 प्यविचं येन देवा ज्योतिषेति कमण्डलुमृद्ग्रहणावाद्दीत १०

१ भिक्षाभ्रमं Vi My.

२ ०द्ददाति Tri only.

स्वात्माघमर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कुर्यात् । चाचम्य षोडश प्राणा-
यामान्कृत्वा महसं शतं वा सावित्रीं जप्त्वा तथा भिक्षापाच-
मणावु^१ दारवं मृग्यं वा गृह्णाति । प्रणवाद्यादिभिः^२
पृथक्पृथक्प्रव्याहृतिभिस्तर्पयामौति देवेभ्यो जले ऽङ्गिस्तर्पयि-
५ त्वाद्याभिश्चतसृभिः स्वधेति पितृभ्यस्तर्पयेत् । उदयं तमस
इत्यादित्यमुपतिष्ठेत । जप्त्वाञ्जलिं विसृज्याभयं सर्वभूतेभ्यो
दद्याद्दध्यात्तरतो यतिभिर्चाशी नियमयमांश्च समाचर-
स्यतेन्द्रियो ध्यानयोगेन परमात्मज्ञानमीचेत् ॥ ८ ॥

धर्म्यं सदाचारं^३ निवीती दक्षिणे कूर्णे यज्ञोपवीतं
१० क्लोत्कटिकमासीनो ऽहन्युदङ्मुखो रात्रौ दक्षिणामुखस्तृणै-
रन्तरिते मूत्रपुरीषे^४ विसृजेत्कृशां गोष्ठे पथि क्वाथायां
भस्मन्यप्सु कुशे दर्भे वा नाचरेत् । गोविप्रोदकाग्निवाय्वर्क-
तारेन्दुञ्च पश्यन्कुर्यात् । वामहस्तेन लिङ्गं संगृह्णोत्याद्योदकस्य
पार्श्वे तथासीनो ब्रह्मचारी गृहस्थो ऽपि शिश्रे दिर्हस्त-
१५ योश्च दिर्दिर्गुदे षड्रूलो मृदं दन्वोद्भृतेरेव जलैः शौचं
कुर्यात् । करं वामं दश क्लः करावुभौ च तथा मृदाङ्गिः
प्रचाक्षयेत्^५ । वनस्थस्य भिक्षोश्चैतद्विगुणं भवति । रात्रौ
यथोक्तार्धं वा । रेतोविसर्गं मूत्रवच्छौचं कर्तव्यं । रेतसस्त्रि-

१ • बु Tri Bh.

२ Thus all (also Bh) exc. Ed : प्रणवादिभिः, which may, after all, be the correct reading.

३ Thus Vi My ; •पुरीषौ the other sources.

४ प्रचाक्ष Vi My.

रित्येके । सोपवीती प्राङ्मुख उदङ्मुखो वान्यचासित्वा
मृदाग्नां पूर्ववत्पादौ पाणी च प्रचाख्याद्यस्य मन्त्रेणा-
चामति ॥ ६ ॥

ब्राह्मणो ह्यङ्गाभिः क्षत्रियः कण्ठगाभिवैश्वस्त्यालुगाभि-
रङ्गिराचामेत् । आत्मानं प्रोक्ष्य प्रत्यर्कमपो विसृज्यार्कं पथे- ५
त्युदकस्याग्नेर्वामपार्श्वं प्राणानायस्य प्रत्येकमोकारादिसप्तत्रया-
क्षतिपूर्वा गायत्रीमन्त्रे सशिरस्कां त्रिजपेत् । स प्राणायामस्त्री-
नेकं वा प्राणायामं कृत्वा प्रतः । शतं दशाष्टौ वा सावित्रीं
जप्या । सायंप्रातः सन्ध्यासुपास्य नैशिकमाङ्गिकं चैनो ऽप-
मृज्यते । द्विजातिः सन्ध्योपासनहीनः शूद्रसमो भवति । १०
ब्रह्मचारौ स्नानाम संकीर्त्याभिवादयेदहं भो इति । ओचे च
संस्पृश्य गुरोः पादं दक्षिणं दक्षिणेन पाणिना वामं वामेन
व्यत्यस्य । जान्वोरापादसुपसंगृह्णन्जानतशीर्षा ऽभिवादयत्या-
युञ्जान्भव सौम्येत्येनं शसेदनाग्नीर्वादी । नाभिवन्द्यो । माता
पिता गुरुर्विदांसस्य प्रत्यहमभिवादनौचाः । ॥ १० ॥ १५

अन्ये । बान्धवां विप्रोच्य प्रत्यागत्याभिवन्द्याः । ज्येष्ठो भ्राता
पितृव्यो मातुलः श्वशुरस्य पितृवत्पितृव्यस्य मातृव्यस्य ज्येष्ठ-
भार्या भगिनी ज्येष्ठा च मातृवत्पूजितव्याः । १ । सर्वेषां माता
अथसौ गृहस्य अथान् । परस्मिन् युवतिमसृशन्भूमावभि-

१ सन्ध्योपासनं कुर्यात् ins. Ed.

१ पूजयित्वा: Tri (correctly!) only.

वादवेद्व्यानां^१ वन्दनादायुर्ज्ञानस्वारोग्यशुभानि^२ भवन्ति
 यज्ञोपवीतनेखलाजिनदण्डान्यरेण^३ धृताक धारयेदुपाकृत्या-
 नास्यः शुचिः प्रणवाद्यं वेदमधीयानो ऽर्मावाखायां पौर्ण-
 मास्यां चतुर्दश्याः प्रतिपदोरष्टम्योश्च नाधीयीत^४ नित्यजपे
 ५ होमे चानध्यायो नास्ति^५ मार्जारनकुलमण्डकशर्षपगर्दभ-
 वराहपश्यादिव्यन्तरागतेष्वहोरात्रं सूतकप्रेतकथोराशौचे तावत्-
 कालं तिष्ठो ऽष्टकासु गुरौ प्रेते च चिराचमनध्यायः^६
 स्यात् ॥ ११ ॥

तद्गार्थापुत्रयोः स्त्रिग्व्यस्य चोपरमे मनुष्यवृक्षे आङ्गभो-
 १० जने चैकाग्रमनध्यायः^७ स्यात् आपदात्योरप्रायत्ये^८ वृक्षनौ-
 यानशयनेव्यारूढः प्रसारितपादो मूत्रपुरीषरेतोविसर्गे यामे
 ऽन्तःशवे सत्यभक्ष्यान्नभोजने कर्दने अग्निदेगे सन्ध्यास्तनिते^९
 भूकण्ठे दिग्दाहे ऽग्रानुस्क्रानिपाते रुधिरापक्षपांसुवर्षे सूर्यन्दु-
 राङ्गग्रहणे च तत्तत्काले नाधीयीत^{१०} परचिह्नं त्रैयस्करो
 १५ वेदस्तदध्येतयो^{११} ऽन्ते, विस्तृष्य प्रणवं ब्रवीति^{१२} सौकिकाशौ
 'समिधौ ऊवा भिचानं मेधाप्रदं शुद्धं मौनौ भुञ्जीत^{१३} पौषे

१ युवती० Ed Vi My.

२ Before ०ज्ञान० Vi My Tri ins. श्री ।

३ ०ध्यायः Vi Bh ; ०ध्यायं My Tri Ed.

४ Thus Vi ; ०ध्यायं My Ed Tri.

५ Thus Ed ; आपदानप्रायत्यः Tri ; अपदात्योरप्रत्ययो Vi My ; Bh reads अप्रयतले ।

६ Thus Bh only ; all the other sources सन्ध्यास्तनिते (!).

माद्ये वा माद्ये यामाहर्षिर्जज्ञानो पूर्ववद्गतविसर्गज्ञोमं उवा
 खाध्यायसुत्सृज्य पचे शूक्ले वेदं कृष्णे वेदाङ्गं च यावदन्नं
 समधौत्य^१ गुरोर्दक्षिणां दत्त्वा समावर्ती^२ स्यात् ॥ १२ ॥

मध्याह्ने शूक्ले जले^३ मृदाङ्गिः पादौ हस्तौ च धाव-
 क्षित्वाचम्याङ्गानि संग्रोधापः पुनन्विति जले निमज्जेदाशान्तो^४
 वेष्णवैर्मन्त्रैर्विष्णुं क्षिरण्यश्रद्धामिति वरुणं च प्रणम्याघर्मर्षण-
 सूक्तेनाघर्मर्षणं कृत्वेदमापः शिवा इति स्थायादाश्रमिण-
 सत्वारः स्नानं नित्यमेवं पूर्वोक्तं विधिना काम्यं नैमित्तिकं च
 कुर्वन्ति^१ धौतवस्तेष्णाश्चाद्य पूर्ववदाचम्य प्रोक्ष्यामीनस्तिष्ठन्वा
 कृतप्राणायामः सावित्रीं जप्त्वादित्यसुपतिष्ठेत^२ दक्षिणपाणिना^३
 तीर्थेन ब्राह्मणे भूपत्यादीन्दैवेन नारायणादीन्कूप्यादींश्चार्षेण
 विश्वामिषादीन्पैतकेण पित्रादीन्द्विस्तरपथित्वा ब्रह्मयज्ञं करि-
 श्यन्नित्यमिषे त्वोर्जे त्वेति यथाकामं^४ यजुःसंज्ञितामाद्यां-
 स्त्रीननुवाकान्खांध्यायं कुर्वीत^१ नैमित्तिकमृतं च सत्यं
 चेत्यादिसूक्तानि चतुर्वेदादिमन्त्रान्वाप्यधीयीत^२ सर्वथज्ञानाः^३
 मादिर्ब्रह्मयज्ञः^४ तस्मादुपनयनप्रभृत्येव द्विजैः कर्तव्यो^५
 नद्यां तीर्थं देवखाते सरसि तटाके वा सामान्ये स्नानं
 कुर्यात् ॥ १३ ॥

१ सम् om. Ed Bh.

२ समावर्ती Tri; समावर्ती Vi; °दक्षि My.

३ जले शूक्ले Tri Ed.

४ शिवाङ्गं Vi My.

.तिलसक्तुदधिस्राजं च राचावभक्ष्यमन्नं पर्युषितमाग्नेन
 दध्ना वा युक्तं भोष्यं^१ क्रिमिकेशकौटयुतं^२ गवाभ्रातं पक्षि-
 जग्धं च भस्माद्भिः प्रोक्षितं शूद्रं^३ शकाकाद्युपहृते बह्वे
 तस्मिन्नुद्घाशनमात्रं तत्रैवोद्धृत्य व्यपोष्य पवंमानः सुवर्जन
 इति भस्माजलैः प्रोक्ष्य दभोल्कया सर्गयित्वा गृहीयात्^४ ।
 प्रसूते ऽनर्दग्राहे गोचीरं सदैकशफोद्धस्तीणां पथस्य पलाण्डु-
 कवृकलंशूद्रनगृह्यनविड्जमनुक्तं^५ मत्स्यमांसं च वर्जनीयं^६
 यज्ञशिशुं मांसं भक्षणीयमुदकांस्यूष्टं शूद्रानुलोमैः स्यूष्टं तेषा-
 मन्नं च वर्जयेत्^७ । स्वधर्मानुवर्तिनां शूद्रानुलोमानामामं
 क्षुधितस्य संयाह्यं^८ सर्वेषां प्रतिखोमान्तराक्षत्रात्यानामामं^९
 पक्वं च क्षुधितो ऽपि यत्नात्न गृहीयात्^{१०} । तेः^{११} स्यूष्टिसंमिश्रं^{१२}
 परपक्वं^{१३} च संयजति^{१४} नित्यं श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म कुर्वन्मनो-
 वाक्कायकर्मभिः शनैर्धर्मं समाचरति^{१५} ॥ १५ ॥

गृह्ये नवमो धर्मो द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ कृमि० Ed Tri.

२ Reading uncertain. Vi: पलंडुकवृकलशूद्रनगृह्यनविड्जमन्नमनुक्तं ;
 My: पलाण्डुकवृकलशूद्रनगृह्यनविड्जमन्नमनुक्तं ; Ed: पलाण्डु कवृकं लशूद्रं
 गृह्यनं विड्जमनुक्तं ; Tri: पलाण्डु कलशं लशूद्रं गृह्यनं विट् (ज ? सं) मन्नमनुक्तं ;
 Bl: पलाण्डु सुकंदुकम् । कनकं रक्तवर्णं लशूद्रं संतवर्षमेते लशूद्रनिशेषाः सर्वे
 वर्जनीयाः । विड्जं विड्जराक्षमनुक्तं शास्त्रानुक्तं । There is neither in Ed nor
 in Bh any trace of संबन्ध ।

३ तैः स्यूष्टं सं० Ed only.

४ Ed om. पर० before पक्वं ।

ग्रहस्थाग्रमौ द्वे यज्ञोपवीति वैष्णवं दण्डं कमण्डलुं च
 धारयेत्^१ स्नात्वा सभार्यो, गृह्णाद्यौ गार्ह्याणि कर्माणि
 श्रौताग्निषु श्रौतानि कुर्यात्सायं च होमान्ते ऽतिथीनभ्यागतान्-
 ग्राशयित्वा मितं प्राशय पत्न्या शयीतार्द्रपादः प्रत्यगुत्तर-
 ५ गिरास न स्वपितृतुराचिषु^२ स्वभार्यामुपगच्छेदादौ चिराच-
 मृतुमतीगमनसहासनशयनानि वर्जयेत्परदारान्न संगच्छे-
 त्परदारगमनादायुः श्रीर्द्धावर्षं विनश्यति^३ भार्यया सह
 नाश्रात्यश्रन्तौ^४ तां जन्ममाणां नद्यां च नावलोकयेत्^५
 असत्यवादं वर्जयेत्यसत्यात्परं पापं सत्यात्परं धर्मस्य नास्ति^६
 १० सर्वप्राणिहितो ऽद्रोहेषुैव जीवेच्छुद्धान्कुसूलधान्यः कुम्भी-
 धान्यो ऽस्यस्तनिको वा स्यात्^७ द्विजातिः पतितान्धजाताश्च
 सृष्टेर्दुदये ऽस्तमये च सूर्यं नेचेत्^८ देवगुरुविप्रघृतचौरदधि-
 मृतोयसमिद्भिर्भागिनस्यतौग्मदक्षिणं गच्छेत्^९ ॥ १ ॥

स्नातकराजगुरुश्रेष्ठरोगिभारमृदन्तर्वल्लीनां पत्न्या देवो^१
 १५ वातार्करश्मिभिः, पत्न्याः शुध्यन्ति^२ परस्त्रासनशयनान्य-
 दत्तानि नोपयुञ्जीतादन्तेषूपयुक्तेषु^३ स्वपुष्पचतुर्थांशो जहाति^४
 अन्योपयुक्तानि वस्त्रमाख्योपानट्कृत्वापि, नेव धारयेद्यौ पादं
 न तापयेन्नैनं मुखेन धमेन्न पादेन सृष्टेर्दधः^५ पादतो न
 कुर्यादग्नावग्निं^६ जलं वा देवास्तथे ऽग्नौ जले च मूत्रपुरीष-

१ स्वपति instead of स्वपति Vi My.

२ Only Tri has correctly •अर्तो ।

३ Thus Ed My ; •ज्ञौन दनेषू. Vi Tri.

४ Thus Ed only ; •दधःपा(दो? दे) न कुर्यां • Tri ; •दधःपादो न कु. Vi My.

पूयशोणितरेतःस्रोत्रोच्छिष्टाङ्गनिष्पेषात्^१ प्रक्षिपेत् । नद्यां पर-
 स्त्रियं विष्णुचे च न पश्येदुच्छिष्टो देवार्कचन्द्रग्रहर्षतारा^२
 नेचेत । देवगुरुस्नातकदौक्षितराजगोश्रेष्ठानां ह्यायां नाक्रा-
 मति । इन्द्रधनुः परस्मै न दर्शयेन्न वदेत्क्षपन्तं नावबोध-
 येदेको^३ ऽध्वानं न गच्छेत् । परस्मै चरन्तीं गां धयन्तं वत्सं^४
 च न वारयेन्नैवाचचीत । जीर्णमलवासा न स्यात् ॥ २ ॥

• अक्षैः क्रीडां प्रेतधूमं बासातापं च वर्जयेत्केशरोमतुषा-
 ङ्गारकपालास्त्रिविष्णुचपूयशोणितरेतःस्रोत्रोच्छिष्टाङ्गाधिति-
 ष्टेत् । अनेध्यस्त्रिं ऽङ्गे यावत्तस्त्रेपगन्धमनःशङ्का^५ न स्यात्ताव-
 न्मृतोद्यैः^६ शोधयेत् । पतितान्धजमूर्खाधार्मिकवैरिभिः सार्धं^{१०}
 न वसेदुच्छिष्टो ऽशुचिर्वा देवगोविप्राग्नीक्ष स्यूशेत् । देवा-
 न्वेदाङ्गाङ्गुस्मातापितृन्विद्वद्वाङ्गणास्त्रावमन्येत^४ न निन्देद-
 वमन्ना निन्दकस्य विनश्यति । सर्वभूतकुत्सां ताडनं च न
 कुर्वीत । गुरुणा मातापितृभ्यां तत्पिचाद्यैर्भ्रातृपितृभ्रातृमातृसा-
 वार्थलिङ्गाद्यैर्विवाद् न्नाचरेत्सर्वशुद्धिषु । पुरुषस्यार्थशुद्धिः^{१५}
 स्त्रीशुद्धिरसशुद्धिश्च श्रेष्ठतमा स्यात् । द्रव्येषु रत्नसौवर्ण-

१ • उच्छिष्टनिष्पेषात् Vi ; My is defective.

२ • तारात् Vi My.

३ • बोधयति instead of • धवेत् Ed Tri.

४ • यावत्तस्त्रे (यावत्तस्त्रे)पगन्धमनःशङ्का न स्यात्ताव- Vi My ; यावत्तस्त्रेपगन्धेन शङ्का न स्यात्ताव- Tri.

५ • Thus Tri and Ed (only वेद् instead of वेदान् and विद्वांसं प्राङ्घं च instead of विद्वद्वाङ्गान्) ; देवराजगुरु- Vi My.

रजतमयान्यङ्गिः^१ शोधयत्यग्नौ वा स्यर्शयति^२ । तान्नचमुष्णैसा-
यथाद्यान्यस्त्रकारिभिर्दाहदन्तजातानि तक्षणाद्भावनाद्वा यज्ञ-
पाचाणि दक्षिणप्राणिना मार्जनात्क्षालनाद्वा संशोष्यानि ॥ ३ ॥

चर्ममयसंशतानि^३ वस्त्राणि शाकमूलफलानि च प्रोक्षयेद-
५ ष्यानि चालयेत् । घृतादीनि द्रव्याण्युत्पूषोक्तया दर्शये-
त्कौशेयाविकान्युषैरंशुतट्टानि^४ श्रीफलैः शङ्खशुक्तिगोशुट्टाणि
सर्वपैः सवारिभिर्मन्त्रयानि पुनर्दाहेन मृदं मार्जनोपलेपना-
पेकैर्भूमिं खननादन्यमृत्पूरणगोवासंकाद्यैर्मार्जनाद्यैश्च शोध-
येद्गोदृष्टिकरं भृगतं तोयं दोषविहीनं संपूतं^५ वाक्शसं
१० वारिनिर्षिक्तमदृष्टं^६ योषिदास्यं कारुहसः प्रसारितपण्यं च
सर्वदा शुद्धं शकुन्युच्छिष्टं फलमनिष्टं^७ मशकमक्षिकानिलीनं
तद्विप्रुषस्य न दूष्याणि^८ वाय्वग्निस्वर्यरश्मिभिः स्पृष्टं च मेथ-
मातुरे बाले पचनालये च श्रौचं न विचारणीयं यथाशक्ति-
स्याद्विष्णुचाभ्यां बह्नापो न दूष्याः^९ परस्वाचामतस्तोयविन्दुभि-
१५ भूमौ निपत्योद्गतेः पादस्पृष्टैराचामयन्नाशुचिः^{१०} स्यात् ॥ ४ ॥

१ रत्नानि शीब० Tri Vi My ; these three ins. तान्न after रजत ।

२ स्यर्शयेत् Tri Ed.

३ चर्ममयं संशितं Vi My.

४ जवैर् is my conjecture (cp. Manu V. 120); चरुवैरे० Ed ;
चक्रुवैरे० Vi ; चक्रुवैरे० My ; जवैरे० Tri.

५ चदुष्टं instead of चदुष्टं Tri, but cp. Manu V. 127.

६ ०राचमय० Ed Vi ; ०राचामय० My ; Tri corrupt.

वानप्रस्थो नित्यस्नाध्यायी कुशेभादीनम्यर्थं, प्राकमूल-
 फलान्यग्रनार्थं^१ च ० शुचौ^२ जातान्वाहरेदंन्याधीनमन्वोत्सृष्ट-
 मशुचौ^३ जातं गोरसं च वर्जयेत्^४ धान्यधनसंचयं न कुर्वीत^५
 वस्त्रं नाच्छादयेत्^६ मधूक्ते तोयं मांसोक्ते पैष्टिकं गृह्णाति^७
 सर्वभूतेषु दयालुः समः^८ ज्ञानः^९ शुचिर्निरसूयकः सुखे^{१०}
 निःस्पृहो मङ्गलवाणीव्याकार्पण्यवर्जी^{११} मत्स्यादीन्दंशकात्सीर-
 हृद्यजातानि कन्दमूलफलशकादीनि च त्यजन्नाशुशुभ्रुरोम-
 नखानि धारयस्त्रिकाशंसायौ धराशयौ^{१२} वन्यैरेव चरुपुरो-
 षाशाश्विर्वपेत्युषाण्डादीन्धियांसं^{१३} श्वेतवृन्ताकं सुनिषण्णकं श्लेष्मा-
 तकं व्रजकलिं^{१४} चिककं^{१५} शिग्रुं भृस्तुणं कोविदारं मूलकं^{१६} च १०
 वर्जयति^{१७} सुनेः सर्वं मांसं गोमांसतुल्यं धान्याश्वं^{१८} सुरासमं
 भवति^{१९} पूर्वसंशिताशनं पूर्वाणि वसनान्याशुयुजे मासि त्यजति^{२०}
 वेदवेदान्तेन ध्यानयोगी तपः समाचरति^{२१} अपत्नीको ऽनग्निर-
 दारो ऽनिकेतनो वृक्षमूले वसन्वनस्थाश्रमेषु गृहस्थानां गृहेषु

१ ० फलादीनग्रनार्थं च ० जातानाचरेत्, etc. Ed and partly Tri.

—उत्सृष्टम् instead of उत्सृष्टम् Vi My.

२ समः ज्ञानः Vi My. ०

३ मङ्गलवाणीव्या (!) Ed Tri.

४ धराशयौ Vi My.

५ ० पुरोषाशान् Ed Tri; ० पुरोषाशं My; ० पुरोषाशादीन् Vi.

६ Thus Ed Vi; व्रजकलिं My; वृक्षकं (?) Tri.

७ Thus Ed Tri; चिककं Ed; चिककं Vi My.

८ मूलकम् Ed.

९ धान्यं Vi My.

वा भिचां , भिचिलाम्पार्थं शुद्धे पर्णे प्राणवाचात्मात्मनः
भिचुवदन्नाति^१ शरीरं शोषयन्नुत्तरसुत्तरं तीव्रं तपः कुर्यात्^२
॥ ५ ॥

भिचुः स्नात्वा नित्यं प्रणवेनात्मानं तर्पयेत्तेनैव नम-
५ क्तुर्यात्^३ षड्वराग्रप्राणायामान्कृत्वा शतावरां सावित्रीं जप्त्वा
सन्ध्यासुपासौत^४ अप्यविचेणोत्पृताभिरङ्गिराचामैत्काषायधारणं
सर्वत्यागं मैथुनवर्जनमस्तैन्यादीनप्याचरेत्^५ असहायो ऽग्नि-
रनिकेतनो निःसंचयी^६ संमानावमानसमो विवादक्रोधसोभ-
मोहानृतवर्जो यामाद्दृष्टिर्विविके मठे देवास्तथे वृक्षमूले वा
१० निवसेत्^७ चातुर्मासादन्यत्रैकाहादूर्ध्वमेकस्मिन्देसे न वसेदर्षाः
शरत्सातुर्मासमेकत्रैव वसेत्^८ चिदण्डे काषाषायविचादीन्यो-
जयित्वा कण्ठे वामहस्तेन धारयन्दक्षिणेन भिचापाचं गृहीत्वैक-
काले विप्राणां शुद्धानां गृहेषु वैश्वदेवान्ते भिचां चरेत्^९
भूमौ वीक्ष्य^{१०} जन्तून्परिहरन्त्यादं न्यसेदर्धोमुखंस्तिष्ठन्भिचामा-
१५ क्षिपेत्^{११} ॥ ६ ॥

गोदोहनकाशमाचं तदर्धं^{१२} वा^{१३} स्थित्वा ब्रजेदलाभे ऽप्यव-
माने ऽप्यविषादी क्षये संमाने ऽप्यसंतोषी स्यात्^{१४} द्रुतं विच-
न्वितं वा न गच्छेत्^{१५} भिचाकाशादन्यत्र परवेशनं न गन्वायं^{१६}
भिचितुं क्रोशादूर्ध्वं न गच्छेत्^{१७} भिचां चरित्वा तोषपार्थं

११ भिचुरन्नाति Vi My.

२ ऽसंचयी Vi My.

३ भिवीक्ष्य Tri only.

४ Thus Vi My ; तदर्धं वा Ed ; तदर्धं Tri

प्रचाक्षितपाणिपाद आचम्योदुं त्यमित्यादित्यागतो^१ देवा
इति विष्णवे ब्रह्मं जज्ञानमिति ब्रह्मणे च भिच्चायं दत्त्वा
सर्वभूतेभ्य इति बलिं प्रक्षिपेत्पाणाग्निहोत्रविधानेनात्मयज्ञं^२
संकल्प्य प्राणयाचामाचमष्टौ याषान्वाश्रीयात्कामं नाश्रान्ति^३
वस्त्रपूतं जलं पौलास्त्याचामति^४ निन्दाक्रोशौ न कुर्वीत^५
बन्धुञ्जातौ^६ स्वजेदं श्रचारिचं तपः श्रुतं न वदेत्सङ्गं त्यक्त्वा नियम-
यज्ञौ^७ प्रियं सत्यं वदन्सर्वभूतस्याविरोधो ममः सदाध्यात्मरतो
ध्यानयोगी नारायणं परं ब्रह्म पश्यन्भारणां धारयेद्वचरं
ब्रह्माप्नोति^८ नारायणः^९ परं^{१०} ब्रह्मेति श्रुतिः^{११} ॥ ७ ॥

संन्यासिनो ऽनाहिताग्नेर्देहं मृतं पुत्रो ऽन्यो वा हृषे- १०
रन्तरौकृत्य शुद्धैर्ब्राह्मणैर्यन्त्रेण वा संनिधाय^१ समुद्रगाम्यां^२
नद्यां^३ तौरे^४ वा सेकते देशे सृगालादिभिरसृष्टं^५ यथा
तथावटं खनति^६ गायत्र्या स्थापयित्वा तथा तत्रासयित्वा
शाययित्वा वा दक्षिणे हस्ते वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिदण्डं संन्यस्य सद्ये
यदस्य पारे रजस इति शिक्चमप्पविचमुदरे सावित्र्या^७
भिच्चापाचं गुह्यप्रदेशे भूमिर्भूमिमिति काषायं मृद्गृहणौ^८

१ आदित्यम् instead of आदित्याय Vi My.

२ प्र before क्षिपेत् om. Vi My.

३ नियमप्रियं Vi My.

४ नारायणपरं all; but cp. TĀ. X. 11. 1 (page 824 of the Calcutta ed.).

५ Thus Vi My; संगीय Ed; संनिधौ Tri.

६ समुद्रगाम्या नद्यास्तौरे वा Ed Tri.

७ असृष्टा instead of असृष्टं Vi My.

- कमण्डलुं च संन्यस्य पिदध्यात्^१ तस्मिंश्चुगासादिभिः स्पृष्टे
 तत्कर्ता पापीयान्भवति^२ आहिताग्नेरग्नीणात्मन्यारोप्य संन्या-
 सिनो मृतं देहं गायत्र्या स्थापयित्वा पूर्ववदाहयित्वा शुद्धे
 देशे निधाय लौकिकाग्नौ^३ तदग्निमुपावरोहेत्यवरोप्य^४ पवित्रं
 ५ त इति घृतक्षीरमासे प्रक्षिप्य पूर्ववच्चिदण्डादीन्विन्यस्य^५
 ब्रह्ममेधेन पित्रमेधेन वाहिताग्निमन्त्रैस्तदग्निभिर्दहनमाचरति^६
 तथोराग्नौषोदकबलिपिण्डदानैकोद्दिष्टादीन्मैव^७ कुर्यात्^८
 नारायणबलिं करोति^९ तद्दहनं खनित्वा पिधानं दहनं
 नारायणबलिं वा यः कुर्यात्सो ऽश्वमेधफलं समप्नुयात्^{१०} ॥ ८ ॥
- १० नारायणबलिं नारायणादेव सर्वार्थसिद्धिरिति ब्राह्मणा-
 धेनुरैर्हतस्यात्मघातिनो रज्जुग्रस्तोदकाग्निदंष्ट्रिपशुसर्पादिभिः
 सर्वपापमृतस्यादाह्मणामन्त्रेषां भिन्नोस्यैकादशदिनादूर्ध्वं महा-
 पातकिनां पञ्चानां द्वादशसंवत्सरादूर्ध्वं सपिण्डीकरणस्थाने
 मृतकार्यमपरपचे द्वादशां अवणे वा करोति^१ पूर्वं ऽहनि
 १५ द्वादश ब्राह्मणास्त्रिमन्त्रयेदपरे ऽहनि विष्णोरास्यपाशं
 नदीतीरे गृहे वाग्न्यायतनं कलाधारं जुहुयादग्निं परि-
 स्तीर्याग्नेर्वायव्यां विष्टरे दर्भेषु तद्रूपं सुवर्णं वा संस्थाप्य पुरुषं

१ Thus Ed Tri; लौकिकाग्निमुपाव. Vi My.

२ •निदध्यादिविन्यस्य Tri; निदधं instead of निदध्यादीन् Vi My.—
 विन्यस्य Tri, संन्यस्य Vi My; विदध्य Ed.

३ यतयो. instead of तयो. Ed; पिण्ड in Ed only; •दीनिमैव Vi My.

४ कुप्ये Vi My.

५ सस् om. Vi My.

६ पञ्चदशसं. Vi My.

ध्यायको भूः पुरुषमित्याद्यैः प्राङ्मुखं देवं नारायणमावाह्या-
सनपाद्याचमनानि दद्यात् । पुरुषसूक्तेन स्नापयित्वा नाराय-
णाय विद्महे इत्यष्टाचरमन्त्रेण वा वक्तोत्तरीयाभरणपाद्याच-
मनपुष्पगन्धधूपदीपाक्षताचमनैरर्चयति ॥ ६ ॥

केशवाद्यैर्दादशनामभिरङ्गिस्तर्पयेत् । अग्निं परिषिष्य ५
सहस्रग्रीषाद्यैर्विष्णोर्लुंकाद्यैर्दादशनामभिश्चाञ्चं चर्त्तुं जुहुयात् ।
गुड्वाज्यफलयुक्तं पाथसं हविर्विष्णुगायत्र्या देवेशाय निवेश्य
पाद्याचमनमुखवासं दद्यात् । अग्नेर्दक्षिणे दर्भेषूत्तराण्येषु
दक्षिणाद्यर्चयित्वा ७ नारायणाय सहस्रग्रीषाय सहस्राचाय
सहस्रपादाय परमपुरुषाय परमात्मने परंज्योतिषे परब्रह्मणे १०
ऽथक्ताय सर्वकारणाय यज्ञेश्वराय यज्ञात्मने विश्वेभ्यो देवेभ्यः
सर्वेभ्यो ५ देवताभ्यः ५ साध्येभ्य इत्येतेर्नम इत्यन्तैः पाथसं वक्षिं
दत्त्वाज्यमेभिर्जुहोति । ब्राह्मणान्यादौ प्रचाक्ष्य नवानि वक्तो-
त्तरीयाभरणानि दत्त्वा पुष्याद्यैः पूजयित्वा द्वादशमूर्तिं
ध्यायन्नुपदंशघृतगुडदधिफलयुक्तं श्वेतमसं क्षोजयित्वा यथाशक्तिं १५
सुवर्णं ७ दक्षिणां ७ ददाति । सहस्रग्रीषाद्यैः सुत्वा द्वादश-

१ Vi My om.

२ ० फलसंयुक्तं Vi My.

३ पानीय instead of पाद्य Vi My.

४ ? दक्षिणाद्यासयित्वा Vi My.

५ सर्वेभ्यो देवेभ्यः Vi My.

६ Vi My om.

७ सुवर्णं Vi My.

नामभिः प्रणनेदन्तश्चोमं जुहोत्यभौष्टां परां गतिं च^१ गृत्वा
 विष्णुलोके^२ महीयते^३ ॥ १० ॥

- चातुर्वर्ण्यसंकरेणोत्पन्नानामनुलोमप्रतिलोमान्तरालब्राह्म्या-
 नामुत्पत्तिं^४ नाम वृत्तिं चोर्ध्वजातादधोजातायां जातो
 ५ अनुलोमो^५ ऽधरोत्पन्नादूर्ध्वजातायां जातः प्रतिलोमस्ततो
 अनुलोमादनुलोम्यां जातो ऽन्तरालः^६ प्रतिलोमात्प्रतिलोम्यां
 जातो ब्राह्म्यो भवति^७ ब्रह्मणो सुखादुद्धृता ब्राह्मणा ब्राह्मण्यस्य
 ब्रह्मर्षयः पत्न्यो बभूवुस्तेषां गोचोत्पन्नाद्ब्राह्मण्यमसगोचायां^८
 विधिना समन्त्रकं गृहीतायां जातो ब्राह्मणः^९ शुद्धो भवेत्^{१०}
 १० विधिहीनमन्यपूर्वायां मृतभर्तृकायां गोलको जीवभर्तृकायां
 कुण्डस्य विप्रौ द्वौ निन्दितौ स्यातां^{११} तस्मादधो वाङ्मया-
 मुत्पन्नात् चत्रियात् चत्रियायां विधिवज्जातः चत्रियः शुद्ध-
 स्तथोरविधिकं^{१२} गूढोत्पन्नो^{१३} ऽशुद्धो भोजाख्यो नैवाभिषेच्यः
 पट्टबन्धो राज्ञः सेनापत्यं करोति^{१४} शुद्धाभावे ऽपट्टबन्धो^{१५}
 १५ नून्यायाच्चदृत्तं^{१६} राजवत्स्यात्^{१७} अधस्तादूर्ध्वामुत्पन्नादेश्वा-

१ Ed om.

२ विष्णुलोके Tri.

३ चातुर्वर्ण्यानां संकरोत्पन्नानामनुप्रतिलो० Vi My.

४ Ed ins. ब्राह्मणाद् before ब्राह्मण्याम् ।

५ Thus Ed ; चत्रिकं instead of चवि० ; अथचत्रिकं Vi My.

६ गूढोत्पन्नो Vi My.

७ ० बद्धो Ed.

८ चपाया० Vi My ; Tri useless.

दैश्यायां तथा वैश्वः शूद्रो^१ विधिवर्जं मणिकारो ऽशूद्रो
मणिसुक्तादिवेधः^२ गङ्गन्वलयकारो^३ स्यात्^४ ॥ ११ ॥

अथ पद्भ्यास्तुत्याक्कूद्राक्कूद्रायां न्यायेन शूद्रः शूद्रः^५
जाराभ्यासवको निन्दितः शूद्रो ऽश्वपाशो ऽश्वदण्डारो
चेत्थेते चातुर्वर्णिकास्तेषामेव संकरेणोत्पन्नाः सर्वे ऽनुलो-
माद्याः^६ ब्राह्मणात् चत्त्रियकन्यायां जातः सवर्णो ऽनुलोमेषु
सुख्यो^७ ऽस्य वृत्तिराथर्वणं कर्माश्वस्तिरथसंवाहनमारोहणं^८
राज्ञः सेनापत्यं चायुर्वेदज्ञत्यं^९ गूढोत्पन्नो ऽभिषिक्ताख्यो^{१०}
ऽभिषिक्तस्यैषो भूयादष्टाङ्गमायुर्वेदं भूततन्त्रं^{११} वा संपटेत्-
दक्ताचारो^{१२} द्यायुक्तः मत्यवादी तद्विधानेन सर्वप्राणिहितं^{१३}
कुर्यात्^{१४} ज्योतिर्गणनादिकाधिकवृत्तिर्वा^{१५} विप्रादैश्यायाम-
न्मष्टः कक्ष्याजीवाग्नेयेन नवर्तको^{१६} ध्वजविश्रावो^{१७} शल्यचिकित्सौ^{१८}
जरात्कुम्भकारः कुलाखवृत्तिर्नापितो नाभेरूर्ध्वग्नौ च^{१९}
चत्त्रियादैश्यायां महुः श्रेष्ठिलं प्राप्तो महानर्माख्यश्च वैश्ववृत्तिः
चाचं^{२०} कर्म^{२१} नाचरति^{२२} गूढादाश्विको ऽश्वकयविक्रयी स्यात्^{२३} ॥ १२ ॥

१ वैश्वशूद्रं Ed ; Vt My wholly corrupt.

२ संवचनं Ed only.

३ Tri Ed ins. वा ।

४ भूतन्त्रं Vi My.

५ रूपदे० Vi My.

६ अधिकं वृत्तिं Tri Vi My.

७ कक्ष्याजीवाग्नेयेन नवर्तको ऽध्वजविश्राव Vi My.

८ चाचकर्म Tri.

९ Vi My ofn.

विप्राच्छूद्राणां पारशवो भद्रकालीपूजनचिचकर्माङ्गविद्या-
 त्वर्यषोषणमर्दनवृत्तिर्जरोत्पन्नो^१ निषादो व्याडादिभृगुचिंसा-
 कारी^२ राजन्यतः शूद्रायासुपः सुदण्डदण्डनेकृत्यो^३ आरा-
 च्छूलिकः शूळारोहणादिघातनाकृत्यो^४ वैश्यतः शूद्राणां
 चूचुकः^५ क्रमुकताम्बूलशर्करादिक्रयविक्रयो^६ गूढात्कटकारः
 कटकारी चेति^७ ततो ऽनुलोमादनुलोमायां जातस्यानुलोमः
 पितुर्मातुर्वा जातिं वृत्तिं भजेत^८ चित्रियादिप्रकन्यायां मन्त्र-
 वज्रातः^९ सूतः प्रतिजोमेषु^{१०} मुख्यो ऽयं मन्त्रहीनोपनीतो
 द्विजधर्महीनो^{११} ऽस्य वृत्तिर्धर्मानुबोधनं राजो ऽन्नसंस्कारश्च^{१२}
 १० आरेण मन्त्रहीनजो रथकारो द्विजलविहीनः शूद्रकृत्यो
 ऽश्वानां पोषणदमनादिपरिचर्याजीवी^{१३} वैशाङ्गाङ्गणां मागधः
 शूद्रैरप्यभोज्यान्नो ऽस्पृश्यः सर्ववन्दी प्रशंभाकीर्तनगानप्रेषण-
 वृत्तिर्गूढाश्चक्री सवणतैलविक्रेता^{१४} स्यात् ॥ १३ ॥

वैशाङ्गपायामाद्योगवस्तन्तुवाद्यः पटकतां वस्त्रकांसोप-
 जीवी^{१५} गूढाशारात्युलिन्दो ऽरस्यवृत्तिर्दुष्टवृत्तिसन्तघातौ^{१६}
 शूद्रान् चित्रियायां पुस्कसः कृतकां वाचां वा सुरां हत्वा
 पाचको विक्रीणीत^{१७} चौरवृत्ताद्वैलवो जम्भननर्तनगानकृत्यः^{१८}

१ पूजा instead of पूजन Vi My.

२ Thus Ed Tri; चूचुकः Vi My.

३ Thus Vi My; •ताम्बूलशर्करादिक्रयः Ed Tri.

४ मन्त्रवर्जिताः Vi My.

५ दमन only in Ed.

६ Thus Tri; सवणकीर्तविक्रेता Ed; सवणविचर्यजता (!) Vi My

७ जम्भननर्तनः Vi My.

शूद्राद्वैश्यायां वैदेहकः शूद्रास्यृशस्यैरयभोव्यासो वन्यवृत्ति-
रजमद्विषगोपालसूद्रसान्विक्रयी । चौर्याञ्चक्रिको ज्ञवणतैष-
पिण्याकजौवौ । शूद्राद्वाङ्गण्यां चण्डालः सौमकाजायसाभरणो
वर्धाबन्धकण्ठः कचे सप्तरीयुक्तो यतस्ततस्वरसर्वकर्मवहि-
ष्कृतः पूर्वाङ्गे यामादौ वीथ्यामन्यचापि मलान्यपकृत्य बहिर-
पोहयति । यामाद्विद्विरे खजातीयैर्निवसेत् । मध्याह्नात्यरं
यामे न विशत्यथ । विशेत्शेद्राज्ञा वधो । अन्यथा भ्रूणहत्या-
मवाप्तोत्यन्तरालत्रात्याश्च । चूचुकादिप्रायां । तचको ऽसृश्यो
सप्तरीहस्तो । दारुकारः सुवर्णकारो ऽयस्कारः कांस्यकारो
वा । चित्रियायां मत्स्यबन्धुर्मत्स्यबन्धी । वैश्यायां सामुद्रः १०
मसुद्रपंथजौवौ मत्स्यघाती च स्यात् ॥ १४ ॥

अम्बुवादिप्रायां नाविकः समुद्रपंथमत्स्यजौवौ समुद्र-
लङ्घनाश्रविं ज्ञावयति । चित्रियायामधोनापितो नाभेरधो
रोमवप्ता । मङ्गोर्विप्रायां वेणुको वेणुवैषावादी । चित्रियायां
कर्मकरः कर्मकारौ १ । वैदेहकादिप्रायां चर्मकारश्चर्मजौवौ १५
नृपायां सूचिकः सूचीवेधनकृत्यवान् ४ । आयोगवादिप्रायां
तासस्तासजौवौ । नृपायां खनकः खननजौवौ । खनना-
श्रुपायासुदन्धकः शूद्रास्यृशो वस्त्रनिर्णयकः । पुस्तसादिप्रायां
रजको वस्त्राणां रजोनिर्णयकश्चण्डालादिप्रायां श्रपचः

१ Thus Ed; नात्याचूचुका० Tri; ०दतिच चूचका० Vi My.

२ सामुद्रौ Ed.

३ कर्मकारौ Ed.

४ वेध instead of वेधन Tri.

[१०।१५।]
(धर्म ३।१५।)

वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

१४५

चण्डालवसिष्ठयुक्तो नित्यनिन्दः सर्वकर्मबहिष्कार्यो नगर्यादौ
मल्लापोहकः श्मशाने वसन्त्यपाचयाही प्रेतमबन्धुं^१ विस्ृजेत् ।
वध्यान्वला तदस्त्रादिद्याही^२ पराधीनाहारौ भिक्षपाचभोजौ
श्रमासभञ्जी^३ चर्मवारवाणवाणिव्यकारौ^४ स्यात् । तस्मान्निर्गृष्टे
५ सुते समुत्पन्ने पतितो नष्टो घोराक्षरकाम्बुर्जति^५ सत्युचो
नरकेभ्यस्त्रायकः पिहृन्पावयित्वा शुभांशोकाक्षयति^६ तस्मा-
द्वाह्याणाद्याः^७ सवर्णायां विधिवत्पुत्रसुत्याद्वेयुरिति
विखनाः^८ ॥ १५ ॥

युद्धे दशमो धर्मो तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ।

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

१ Thus Vi My; प्रेतमबन्धुं Ed Tri.

२ तदस्त्रादीन् गृहीयात् Ed Tri.

३ गृहदारवाणिव्यकः Ed.

४ ततो instead of तस्मात् Tri Vi My.

५ विखनाः only given My Tri Ed.

15949

ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL LIBRARY

Author Smita

Title Vaikhānasaśāstra
(vol. 1)

Call No. 2941-V.414. S.N.C.

Date of Issue	Issued to	Date of Return

Library of the
ASIATIC SOCIETY
1 Park Street, Calcutta-16

Call No.
Accession No.